

WIDENER

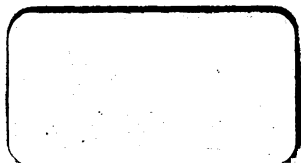

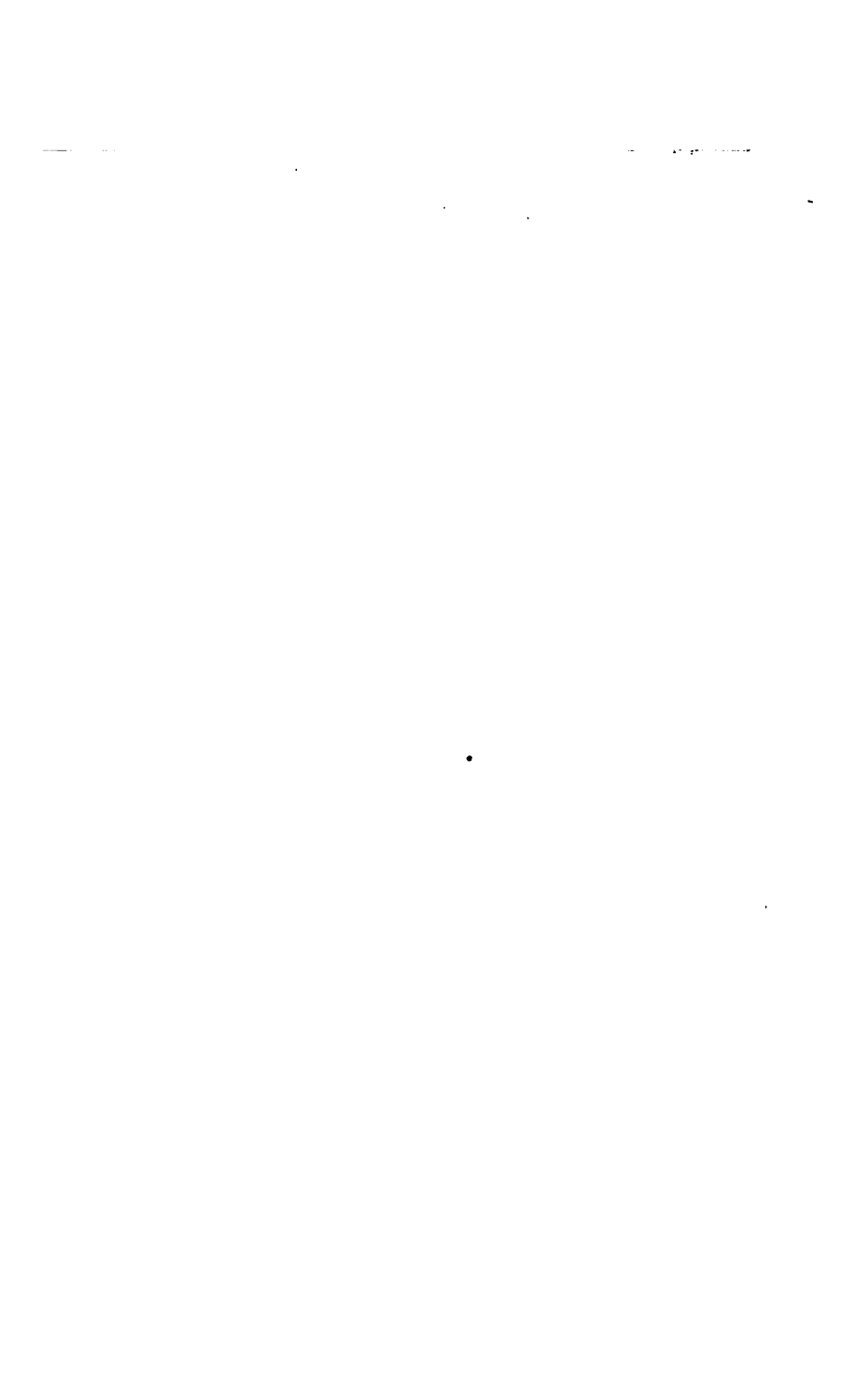
HN P7YZ C

705 5246 5.7.6

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

0
A MAGYAR

FORRADALOM NAPJAI

1849. JULIUS ELSŐJE UTÁN.

SZILÁGYI, SÁNDORTÓL.

HARMADIK KIADÁS.

PEST, 1850.

HECKENAST GUSZTÁV SAJÁTJA.

Aus 82468:9.6 Harvard College Library
July 1, 1814.
Bequest of
Georgina Lowell Putnam

Historia est testis temporum, lux veritatis,
magistra vitae, vita memoriae, nuncia vetustatis.

Cicero.

A második kiadáshoz.

Azon szives részvét, melylyel apokriphos jegyzeteim találkozni szerencsések voltak, — a két első kiadás alig egy pár hó alatt elkelvén, — a pártfogolás, melly várákozásomat túlhaladta, ösztönzének, azt egy új kiadásban a' közönség elébe juttatni.

Megjegyzem azonban, hogy ezen új kiadás tetemesen javítva van. Azóta új adatok nyomába juték, 's a' közönség ítélőszéke az első kiadásnak több hiányaival ismertetett meg, mik ebben gondosan kerülve vannak.

S mi amannak hiánya volt, az okleveleknek a füzet végéhez sorozása, a könnyebb megértés s nagyobb kényelem szempontjából azokat, mint a tárgy menete megkívánja, magába a füzetbe iktatám.

Pártszinezetet művemnek adni kerültem. S ha subjectivitasom benne néhol kifejezve van, ez csak az események bírálgatásában történt. A tényeket adatok után, igazsághoz hiven jegyeztem föl.

Kútfőim valának: az orosz-, osztrák s forradalmi tábornokok hadjelentései, az idő alatt Pesten, Szegeden s Aradon megjelent hirlapok, a forradalom főnökei közt

folytatott levelezések, azoknak proclamatiói, Kossuthnak az angol és francia political agensekhez küldött leirása e végnapokról s végül saját jegyzeteim, miket a' hely színén vagy teljes hitelességü hitek után jegyeztem föl.

Mindamellett e munka semmi egyéb, mint apokriphos jegyzetei egy kortársnak, s ha a későbbi időben az avatottabbaknak csak némileg is kútfőül szolgálnd, learattam fáradaimért a legszebb díjt.

Pest, december 15-én 1849.

Az író.

A harmadik kiadáshoz.

Uj kiadásban uj javításokkal adom át jegyzetkéimet a közönség ítélőszékének.

A legéberebb gondoskodás daczára is maradtak a másodikban hibák.

Ugy vagyok e művemmel, mint nevelő gyermekével. Naponként uj hibákat fedezek föl benne s naponként javítok rajta, s örülök, ha fáradalmaimnak sikerét látom.

Pest, febr. 15-én 1850.

Az író.

Hazánk ez utolsó forradalmának bevégezése fait accompli. A forradalom maga leélt esemény, s mint a Martinovicse vagy Rákóczyé, tárgya a historiának.

Véres drama volt, melly ötnegyedéves rövid élte alatt is Europa szemét magára vonta, és sok jeleneteiben ma is talány. Földingás vala, kemény, megrázó, melly bukása által nyolczszázados historiai emlékeket, nyolczszázados palliativ institutiokat temetett el, nyolczszázados lánczokat tépett szét. Mi fenmaradt: tabula rasa, a mellyre vésendő hieroglyphhek még nincsenek leleplezve.

Nem hiszek józan embert, ki, mióta orosz s osztrák sas egyesültek ellene, semmivétételében perczig is kételkedett volna. Mi historiája lapjain fénypont, az a nemzet, az a nép érdeme, s mi azon egy veres vonalként áthuzódik, az a nép, önmagok erejének nemismerése, túlbecsülése.

Ha a dolog bevégezve nem volna, ha léteznék szalmaszál, mihez az optimista is kapkodni tudna, hallgatnék. De így — nincs okom rá.

E végnapok története sokkal érdekesebb, hogysem azt e perczben, midőn a historia szólhat róla, hallgatással mellőzni lehetne. Dolgok tűnnek föl benne, mellyeket csak az tudhat, kinek szeme előtt bonyolo-

dott ki a drama. Események történtek, melyek apró nuence-aiért kiegészítő részei s épen ezért tudásuk elkerülhetlen.

Sem szenvedély, sem pártszínezet nem vezeté tolamat. Nem érdemelné meg memoire-om, hogy adatként használtassék, nem érdemelné meg történetem, hogy kézbe vétessék, ha olyan volna.

Mint egyszerű historiát nyujtom az olvasó kezébe. Higgadtan fogtam a dolgozathoz, mintha századok előtt történekekről irnék. Pedig a haza sokkal inkább érzi azt, pedig a sebek, mik általa vágattak, sokkal mélyebbek, hogysem azokat könnyen lehetne feledni.

Az emberek, kik benne szerepeltek, a cselekvés mezejéről letüntek, mint a munka, mellynek kivitelét magokra vállalák. Épen ezért tárgyai az irói bonczkésnek, épen ezért fogok rólok, mint olyanokról, tényeikből következtethető jellemzést írni.

Első fejezet.

A forradalom végnapjaival összefüggő események, Görgei jellemzése, hadi tanács, Buda bevétele, Görgei s Kossuth közti versengés, Kossuth levelei Bemhez ennek fővezérré leendő kineveztetése ügyében, hadi tervelések, követség Görgeihez, Miskolcz eleste, szaladás Pestről, győri és komáromi csaták, Görgei a hadi törvényszék elébe hivatik, magyar sergek állása.

I.

A forradalom végnapjaival szorosan összefüggő események rövid vázlatát ide iktatom.

A forradalom e korában Görgeit és Kossuthot egymással szemben állni látjuk, pedig kevés idő előtt Kossuth volt az, ki azt ajánlá: „hajoljon meg a nemzet Görgei előtt!”

Görgei hiu büszke ember volt, de mindenek fölött katona. És Kossuth benne korán látta a katonai dictátort, s önmagáért műveért remegett tőle.

Görgei a függetlenség kimondását, szivből-e, vagy mert terveivel ellenkezőnek hitte, de mindenesetre, miután kivihetlenségét látta, meggyőződésből ellenezte, bárha, mint utóbbi tettei elárulák nem pénz, nem a trónushozí ragaszkodásért adta meg e lépésnek a végcsapást.

Bizonyos, hogy már januárban kezdett hg Windischgrätzzel alkudozni, de a kápolnai csata, Perczel és Bem szerencsés hadjáratai a magyar fegyverek előnyét megszerezvén, attól elállni kényszerítették.

Következő, június végén történt esemény, jellemére nem kis fényt derít.

Épen ministeri tanács volt, s Görgei szokott cynismusával egyenesen oda ment; ezen est nevezetes volt. Görgei a tanácsszoba melletti benső teremben nőalakot vön észre, s kérdezgeté „miféle nőszemély az?“ — mig végre Kossuth egy kis zavarral mondá: „az én nőm“ — „tehát küldd ki onnan — volt a válasz — a statustanácsnak nőtanúkra nincs szüksége.“ — Ezen incident után szokott módon folyt a tanácskozás, különösen épen Kossuth előterjesztéséről, mely szerint e lak neki igen szűk levén, ugymond, „legalább három nagy előszobára lenne szükségem, s olyan házban, mellynek két kapuja van, hogy az egyikben be-, a másikon kijárhassanak a kocsik, ha jönnek hozzám az udvarlók.“ — E szóra kissé ingerülten felelé Görgei: „bizony nem tudom édes lelkem barátom, lesz-e időnk neked palotát építeni, mert“ — s erre előadá a határszélekről hozott híreket az oroszok minden oldaloni előnyomulásáról, némi keserűséggel emlékezvén meg figyelembe nem vett tanácsáról, s azzal fejezé be: „most már nem marad egyéb hátra, mint vagy Erdélybe vonulni vissza, ha még nem késő, vagy kivágni magunkat Austriába, ott legalább van munitio, miből úgy is kifogyunk.“

Később, midőn — mint maga nevezé — a kor-

mány Buda bevételének stratégiai baklövését megrendelé, kapva kapott az alkalmon annyira, hogy Buda ostrománál huszárokat használt, s 10 ezer ember helyett 30 ezeret hagyott annak sánczai alatt tétlenül heverni. Szólott ugyan ellene, de tenni mit sem tett, midőn ez hatalmában állá.

Görgei volt az, ki Buda bevételét stratégiai baklövésnek hirdeté, ezáltal a császáriaknak idő engedtevének erejüket olly tetemesre szaporítani, hogy minden további ellenállás hiu merényletté vált, kivált miután ő ellenök alig egy pár ezer embert küldött. Mint avattak tudni akarják, Görgei ezt épen úgy megmondá azon nő-cotterianának, melly dolgainkat gyakran erzsébeti bölcseséggel vezeté; de az mit sem akart hallani, mert a Pesttőli távollétet sokallá.

Annyi azonban áll, hogy ő győzni tudott, de, mint késedelmei mutatják, nem győzelmet használni.

S a bevonulás csakugyan megtörtént.

Ünnep, fényes ünnep volt. Az ország kormányzója nejével, tábornokokból álló suite-tel, a német legiotól s néptengertől követve, a szabadsajtó- s váczi utczákon át tartá bevonulását előrei kiszámítás szerint épen azon nap, mellyen öt hó előtt hg Windischgrätz jött be.

Hiu csillám, melly kora bukás magvait takarta el; álfény, melly a republicai egyszerűség helyett elaltatandó volt az illyeseken kapkodó népet.

Valóban, ha a kormány nem csinál ünnepet bevonulásából, távozása sem lett volna siralom ünnepe!

Minden, mi ezután történt, mutatá, hogy a kormány elzsibbadt, megijedt. A veszélyt egész nagysá-

gában látták s nyugodtan tétlenül várták, csak Horváth Mihály gondolt rá, ez is, kevéssel azelőtt, s csak böjtöt rendelve.

De az nem volt mind, legalább nem volt az egész. A legcriticusabb perczen, midőn az ellen minden oldalról előnyomult, mintha a külbajokat nem elégték volna, belcivódáshoz kezdettek.

Kossuth a kormányzó s Görgei a fővezér és hadügy-minister közt folytatott versenyzést perczenként növekedni látjuk. Kossuth félt, hogy nyakára nőhet Görgei, mert két olly fontos hivatal egy kézben elegendő volt arra, hogy mindenkit, ki útjában állt, onnan elmozdít-hasson. S aztán nem is bizott benne az előzményekért, hitte, hogy érdemeket akar büntetlenségére szerezni.

Ezenben az orosz seregek beütöttek, s az ujonnan rendezett, Olaszhonból elhozottakkal szaporított császáriaknak vezényletét Haynau táborszernagy vette át.

E miatt az éjszaki hadtest Miskolczig vonult, a dunai pedig Győrből, miután itt Görgei elég aljas volt 50,000 osztrákot 10,000 emberrel megtámadtatni, Komáromba huzódott.

Kossuth Bessel az eseményeket következő levelekkel tudatá :

„Az ország kormányzója altábornagy Bemhez

Altábornagy ur !

Görgeinek igen túlnyomó erőtől szorított hadteste harc nélkül Miskolczig visszavonult.

Főként a vezetők, félve, hogy az ellenség 18,000-nyi lovassága megtámadja s szétveri őket, nem merének csatába ereszkedni ; rögeszmejük főhadtestünkkel egyesülni, s nem gondolják meg, hogy ezáltal az oroszoknak túlerejét ide nya-

kunkra hozzák, Austriának megadni a fő csapást nem marad időnk, s hogy két tűz közé jutunk.

Ezt ATN. ur önnek szükséges tudomásul jelentem, azon szilárd meggyőződéssel, hogy csak erőknék gyors koncentrálása (melly aztán az ön vezérlete alá rendeltetnék), menthet meg.

A nélkül az orosz főerő egy hét alatt Pesten, s mi rosszabb, fősergünk hátánál lesz.

Elkövetünk minden lehetőt. Sovárgva várom ön tudósításait.

Pest, junius 28. 1849.

K o s s u t h.“

„A kormányzó, Bem altábornagy urhoz.

Pest, jun. 28. 1849. estve.

Altábornagy ur !

E perczen kapom Kolosvárt junius 23-áról irt levelét. — Az orosz Erdélybei invasiojáróli tudósítás már tudva volt előttem. Ezredes Kissnek Brassónál történt halála fájdalmasan hatott rám.

Fájdalommal látom át, hogy altábornagy ur Erdélyből a Bánátba most nem jöhet ki.

De a vész ott is igen nagy, mint általán mindenütt. Most jönnek legnehezebb napjaink ; áldja meg Isten fáradaimainkat, mert valóban szükségünk van rá.

Bánátban a parancsnokok közt örökös viszály van, de rend-, összetartás-, egyességre van szükségünk, különben elvesztünk.

A Bács-Bánátra nézve következőleg rendelkezénk (altn. ur személyesen nem mehetvén oda) :

Ott 3 hadtest van.

- 1) A volt Vécsey-féle, most Guyon kormányozza ;
- 2) a váczai (Perczel-féle test.) Parancsnok Tóth ;
- 3) az, melyet altn. ur az önnek Dévára adott segédc csapatok [helyett] személyesen kivezet. Testparancsnok Bánffy.

Minden bács-bánáti egyesült sergek és osztályok főparancsnoka nyilatkozik, önön vagy Perczelen kívül senkinek sem engedelmeskedni. Megadtam ugyan neki a' szükséges utasításokat, de tisztelettel kérem altn. urat, adja meg ön is a Bánátban levő, ön sergéből oda parancsolt katonai parancsnoknak az utasítást, hogy mindaddig, míg ő öntől különválva operál, azt tartozik főparancsnoknak nézni, kit a kormány erre határoz ; ez most altn. Vetter, ön altn. ur nem mehetvén oda.

De véleményemet tisztán nyíltan ki kell mondanom, hogy ha gyorsan, igen gyorsan egyesíthetjük erőinket, a haza meg van mentve, ha nem : nincs.

Vérző szívvvel bár, de szilárd meggyőződéssel ki kell mondanom, hogy ha ez gyorsan történik, egész provinciákat, sőt az ország négy ötödrészét kész vagyok feladni, hogy erőink gyorsan concentráltathassanak. Mert ugy megverjük az ellent, s a megvert ellennel az elveszett provinciákat magoktól visszazakapjuk ; de ha a főerő szétveretik, a nemzet elvesz, s a provinciák mit sem használnak.

Ohajtanám azért, hogy ön egész erejével kijőjön, egyesüljön a többi testekkel, vegye át a főparancsnokságot, ugy tour à tour megverjük elleneinket s visszanyerjük a világszabadságot.

Ha ez nem lehet, félek hogy 14 nap alatt egy catastrophá történik.

Azonban az országot utolsó emberig védendem. — Magyarhon népeit most fegyverre szólítom.

Nagy-Váradra parancs ment, hogy a' két üteg, melly ezen s a jövő héten fölszereltetik, rögtön küldessék önhöz, mint ígértem. Gyalog vagy lovas ütegek lesznek-e, nem tudom. De inkább azt hiszem, jobb ma egy gyalog üteg, mint két hét múlva lovas ; mert ki tudja, mennyi ideig a miénk még Nagy-Várad.

{ Kérem a' Vetter főparancsnoksága iránti avisot a

bánáti sergekhez elküldeni — igen sürgetős, különben zavar lesz.

Ajánlom magamat ön szíves barátságába.

K o s s u t h, kormányzó.“

„Az ország kormányzója altábornagy Bemhez.

Sietve tudatom önnel, hogy a' tegnapi győri csata ránk nézve roszul ütött ki, seregeinknek Győrt oda kellett hagyniok.

Annál sürgetőbb szükséggé vált, hogy altn. ur velünk itt egyesüljön; ha ezen egyesülés elég gyorsan megtörtént, a' haza meg van mentve. Budapest június 29-én 1849.

Az ország kormányzója,

K o s s u t h.“

„Az ország kormányzója altn. Bemhez.

Pest, június 29-kén 1849.

Görgei tábornokot 50,000 ember Győrnél megtámadta s legyőzte.

Ezáltal azon terv, hogy Austria ellen nyomuljon s az alsó sergekkel fen egyesüljön; lehetlenné vált.

Meghatározott tehát, hogy Komáromnál erős őrizet hátrahagyásával a többi sereg alatt koncentráljon, úgy hogy az erdélyi, németbánáti s felső sergek és Visocky teste Szeged felé nyomuljanak s a bács-bánáti sereggel egyesüljenek.

Ezt azon hozzáadással tudatom önnel, hogy az orosz seregek Tokajon át kemény osztálylyal 8, mások szerint 20,000 emberrel átmentek a Tiszán s ma Nyiregyházán vannak.

Ezáltal az ellenség Debreczen s Nagy-Várad alatt, úgy látszik, az ön serge háta mögé akar menni s önt a többi seregtől elvágni.

Főfeladatunk legyen ezt meggátolni, s a kormány részéről a fen leirt koncentrálás ezért határozott.

Éjfélt van. Minister Csányi, altábornagy Kiss és tábornok Aulich e perczben indulnak, Görgeinek a Szegednéli koncentrálás iránt határozott rendeletet megvinni.

Bizalmasan legyen mondva, a kormány székhelye is oda tétetik.

Kitartás és remény jó ügyünk diadalára!

K o s s u t h, kormányzó.“

Kossuth és a ministerium pedig hadi terveléseit folytatá, daczára annak, hogy Görgei töle s a többi táblabíráktól hadi tervet nem akart elfogadni, nevetéségesnek tartván, hogy ezen emberek 20 mérföldről rendezik a hadi operatiókat. Végül következő tervben állapotának meg :

„Komárom, mint elárkolt tábor 30,000 emberrel az 1-ső és 8-dik hadtestből ellátva, az osztrák főhadereg előnyomulását gátolandja. E vár és a hadsereg vezére Klapka tábornok; helyettese Aschermann ezredes.

A második és harmadik hadtest Aulich táborok alatt a Duna bal partján, állását a Nyitra folyó mentében veszi, és különített csapatok által összeköttetésben álland Dembinszki altábornagygyal s Komárommal. Ezen egyesített hadtestnek, melly majd a szükséges segedelem megérkezéével főhadsereggé alakuland, előleges feladata leend a Duna bal partján az ellenséges erőt szemügygyel s egyszersmind schachban tartani, a bányavárosokat fedezni, s magának egy olly állást biztosítani, mellyből a segedelem megérkezéével csakhamar ismét támadólag előre haladni lehessen. Viszszahuzódási vonal Vác vagy Miskolcz felé, mint azt tudniillik a' körülmények megkívánják.

Kmety hadosztálya a főváros bevétele után Veszprém felé szállong, és innen magát Komárommal összeköttetésbe teszi. Ezen szállongó hadosztály feladata a Dunajobb partjani vidékeket védeni, magát annyira, mint lehet, megerősíteni, végre ha Bem tábornok a Dunán átkel, ez és Komárom közt az összeköttetést minélelőbb megszerezni. Viszszahuzódási vonal Buda felé. — Buda be nem vétele eseté-

ben Kmety ezen hely további zárata végett a nevezett főváros alatt marad; itt minden kitelhető segítségeket magához von, és veszedelmeztetés esetében a főhadssereggel Esztergom- vagy Pesten át csatlakozik.

A felsőmagyarországi hadtest, Dembinszki altábornagy alatt, kisebb részével a felsőmagyarországi szorosokat szemügygyel tartja, főerejével pedig, a mellett, hogy a főhadssereggel mindenkor közlekedésben áll, figyelmét a felső Vágdunára és Nyitra folyóra kiterjeszti. E hadtest rendelkezése alá esik a Mármarosban és Bereghen alakulandó Jurich alezredes hadosztálya is. Visszahuzódási vonal Miskolcra át a Tiszához.

Arad és Temesvár ostromára, továbbá a Bánát és Bácska biztosítására, ugyanott maradand Perczel tábornok, hadtestének felével, és Vécsey tábornok egész hadtestével.

Bem altábornagy tulajdon seregével s Perczel tábornok hadteste felével Titelt elfoglalván és egy támadás által Pétervárt az ellenséges sereg zárata alól felszabadítván, a Dunában partjára áttér, s a folyamon (a cheval) felfelé halad, azután a hol és midőn a körülmények engedik, a Dunán átkel, ha pedig ez nem történhetnék, akkor a főhadssereggel csatlakozik, mellynek parancsnoksága ezen esetben ő reá ruháztatik.

A tartalék Dessewffy tábornok alatt magát egyik osztályával (Hadik) a közép, másik osztályával pedig (Pulszky) a felső tiszamelléken helyezi el, s itt magát tökéletesen kiegészítvén és rendezvén, várja a hadügyministerium további rendeleit.

Erdélyben Czecz tábornok viszi a hadi főparancsnokságot, kinek főgondjai közé soroztatik, az oláh lázadások végképeni elnyomása, Károlyvár bevétele, és minél nagyobb számú segélyseregek Magyarországra való beszállítása.

Utóbb azonban ezt magok is elvetették.

Innen furcsa surlódások származtak.

A táblabírák készítnek egy más operationalis tervet, mit Görgei nem fogadott el, ki az operatio centrumául Komáromot választá ki, de miáltal a kormány e várba, vagy mint Görgeinek terve volt, Tihanyba (mellyet erősíteni kezdenék) kényszerített volna vonulni. Mindenkép nyakába akarták erőszakolni. Végre boszusan tudokra adja, hogy a császáriak Komárom alatt állanak, s mivel ő ottan ellenállani sem nem tud, sem nem akar, fusson a kormány, a merre tetszik.

Pesten azonban e levél megérkezte előtt nevezetes dolgok történtek. Conferenciáztak, okoskodtak, tanakodtak, nem tudtak hová lenni. Végre elhatározzák, két tábornokot küldeni Görgeihez, felszólítandók őt az engedelmességre, s concentrálni minden erejüket alsó Magyarhonban, azon világos rendelettel, hogy ő 25,000 emberrel Buda alá huzódjék. A tábornokok Kiss Ernő és Aulich voltak, velök ment Csányi is.

Semmi világosabban nem mutatja, mint ez, hogy egyik sem volt forradalmi ember. Kossuth Görgeivel egy ügy főnökei, egymás mellett nem lehetének, s egyiknek sem volt elegendő bátorsága túladni a másikon.

Az nap, (junius 30.) mellynek éjjelén a két tábornok fölment Komáromba, léérkezett Görgei levele.

II.

Görgei, ki magában előre kiszámította, hogy levele minő hatást fog előidézni, a követséget egész illedelemmel fogadta, kijelentvén, hogy a kormány felsőségét, mint annak tagja, nem tagadja, üdvös rendeleteit teljesíteni kész, és sietend e parancsnak is engedelmeskedni. — A képmutató! —

De nem így a kormány. Görgei tudósítására legnagyobb zavarba jött. Miskolczról tetemes orosz sereg fenyegeté s alig volt valami erő, mit ellenébe tenni tudhatta. Hitte, hogy Görgei nélkülözhetend övéiből s ime most értesült, hogy neki is igen csekély serege van.

Görgeinek célja volt, megmutatni a kormánynak, hogy ő létezhetik nélküle, de nem megfordítva.

S célját el is érte. Mert a kormány zavarodva futott el, a hivatalnokok egy része Kecskemétig meg sem állt, Kossuth Czepléden lakott, egyedül Csányi, Vukovics és Szemere székeltek még Pesten. Következő Bemhez irt levele legvilágosabban mutatja ezt :

„Az ország kormányzója Bem altn. urhoz.

Pest, jul. 4-én 1849.

Görgeinek a közelebbi napokbani cselekvésmódja arra mutat, hogy szándoka volt a parancsnoksága alatti fősereggel az ország kormányától függetlenül, saját tetszése szerint operálni.

A vesztett győri csata után tanácslá, hogy a kormány perczig se késsék, tegye székhelyét viszont a tiszántúli vidékre, Pesteni biztosságát 24 óráig sem garantirozhatván.

Illy körülmények közt, mint ország kormányzója, parancsnoki kötelességemnek tartám főként az ingó statusvagyonokat, jelesen a bankot, töltényt, monturt, fegyvergyárt'sat. még korán biztos helyre vitetni : de a kormány székhelyét még lehet Budapesten hagyni.

Az ellenség Nagy-Várad felé nyomulásának hirt, úgy látszik, nem igen alapos. Mindamellet Visockynak rendelele van 7-kén a' Tiszán átmenni, Perczel pedig 10,000 emberrel már holnap átmenend.

2-kán Komárom előtt véres csata volt. Reggel 9-től késő estig tartott; az ellenség keményen megverve, szaladott, s a mieink által üldöztetett.

E szerint a kormány még mindig Pesten van és reméli, hogy elmennie sem kellend; én különben koronként Czeglédén tartózkodandom.

A főszeregből Komáromban mint őrség 20,000 ember marad, s míg ezek az ellent foglalkodtatják, a többi része az oroszok ellen felnyomuland, s a bács-bánati sereggel összeköttetésben a közelebbi hadi operatiók basisául a maros-s tiszavonalt választandják.

Tábornok Kmety Székesfehérvárból Pestre nyomul, ott az innen lebocsátott hajóhid segedelmével a Dunán átmenend, egyesül a bács-bánati sereggel, Jellachichot egész erővel megtámadni s Péterváradot felszabadítani.

Arad már a miénk, s hogy Temesvár is elessék, közös gondunk legyen. Visoczky- és Dessewffynek rossz hirmondói vannak. Nem tudják, hol áll az ellen. Mint mondják, most ment át a Tiszán Polgárnál.

Ha ez valósul, 180,000 emberrel fogjuk oldalvást megtámadni.

Ez rövid vázlata operatióinknak. Tudassa ön is altbn. ur, mi történik Erdélyben s mi történendik, és sziveskedjék Dézs, N.-Bánya, Mező-Túr, Szolnok s Czeglédén át naponként, bár rövid tudósításokat, küldeni.

Az ország kormányzója,
K o s s u t h L.“

Kossuth igen is átlátta, milly roppant erő megy ellenök. Sikert csak a koncentrálás esetében remélt, akkor is, mint leveleiben azt maga is megismeri, úgy, ha az összes seregeknek, mint porosz Fridrikének, egy főnöke lesz.

Bemet szerette volna, de ez Erdélyben volt; Görgeitől félt, s még sem meré láb alól eltenni; tartott tehát nagyszerű haditanácsot (2-kára viradólág), kine-

vezte Mészárost s mellé rendelé mint tábornoki főnököt Dembinszkit. Az országgyűlést pedig, mint melléről, bár mennyire ismeré is gyengeségeit, föltételezé, hogy e tetteért feleletre vonandja, ideiglenesen feloszlata. Fővezért tett, annak mellőzésével, kit az legmeltőbben illetett, meg nem kérdezésével a hadügyminis-ternek. Meg sem akará fontolni, milly káros következményei lehetnek ennek csak Görgei természetes jelleméből is kifolyólag.

Görgei a győri vesztett csata után seregeit Komárom előtt rendezé s a szőnyi sánczoknál positiót foglalt. Az orosz-osztrák seregek — számszerint 50,000-en — Ács felől támadták meg ötszörte kevesebb erejét.

Kemény csata volt. Az osztrákok a sánczokat csaknem elfoglalák, midőn Görgei diszöltözetben e szavakkal : „ne féljete! a golyó ma csak engem keresend!” huszárait ágyuk ellen rohamra vezette. E harcban, melly személyes bátorságát úgy bizonyítja, mint többi csatái stratégiai ismereteit, egy osztrák főtiszteli pár csatában sebet kapott.

Annyi eredménye e csatának csakugyan volt, hogy Görgei megtartá positióját, s a kormány időt nyert nyugodtabban folytathatni költözködését.

Midőn a harczból fátadtan haza érkezett, Kossuth két általunk említett institutiójának hire lépé meg, hogy Dembinszki és Mészáros helyette fővezérek.

Görgeinek önfeladási machinatioit e naptól fogva datálhatni.

Ugyanis saját környülete által katonai emeute-et idézett elő, melly kényszerité őt letenni a hadügyi

tárczát s fővezérséget vállalni el. Ekkép így is írta magát alá : „fővezér, nem kinevezés, hanem tiszti megválasztás által.“

III.

Görgei a következetlen le- s föltevéseken boszankodva, kijelenté (3-án), hogy a kormánynak engedelmeskedni nem fog, hanem tőlük függetlenül, belátása szerint folytatandja működéseit, bennök legkevesbé bizván.

A veszély elkerülhetlenségét mindnyájan látták, s épen ezért egymásban keresék annak okát, legalább egymás ellen külszin után jártak.

Kijelentette egyszersmind azt is, hogy merőben új terv szerint fog operálni, mellynek azonban koránsem leendő tendenciája a kormány székhelyének védeése, hanem ez meneküljön, hová akar s hová tud.

Kijelentette azt is, hogy a katonai ítélőszék előtt megjelenni nem fog, miután betegsége által gátolva van.

Ezzel tehát meg volt semmisítve azon concentrálási kísérlet, mit Kossuth az utolsó időben minden áron keresztül akart vinni, mint mellytől egyedül föltételezé az ügy megmenthetését; mikor aztán főparancsnokká Bemet nevezte volna ki.

S egy tekintet a magyar seregek akkori állására meggyőző, hogy annak kivitele egyedül Görgeiben szenvedett hajótörést.

Komáromnál 20,000 honvéd állt. Vezér Klapka.
Vác felé 24,000 huzódott. Vezér Görgei.

Perczel, Visocky, Dessewffynek a Tisza mentében 22,000 embere.

A Bánátban Kmety és Vetter, Erdélyben Bem, állottak a seregek élén.

A seregek ekkori állását, valamint Kossuthnak Bem iránti kedvencz tervét következő hozzá intézett levele tünteti ki:

„Bem altábornagy urhoz.

Czegléd, jul. 9. 1849.

Sietek az itteni hadi körülményeket tudatni altbn. urral.

Komárom 18,— 20;000 emberrel megszállva maradt, hogy az osztrák serget fel-, vagy nagy részét schachban tartsa.

Vácztól Hatvan felé 20,— 24,000 ember utban van.

Tábornok Perczel a Tisza mellett két seregtest felett parancsnok, (tulajdona, az ujan általa alkotott 10,000, s Visocky-Dessewffy test 12,000 ember), az első ma Abonyban, a másik Törtelen van. Körülmények szerint vagy átmennek a Tiszán, vagy mellette föl, ha a hatvani sereg közeledik.

Nagy-Iván, Kardszag s Püspöki mellett hatalmas népfölkelési sereg.

Az oroszok 15,000 emberrel a Tiszán átmentek Debreczenbe, de Miskolcz felé visszavonultak, hol 15,000-nyi fő erejük áll.

Az osztrákok a Duna jobb partján Buda felé nyomulnak, előrseik tegnap Vörösváron voltak. A Budapest közti vasút széttrontva. A kormány Szegedre vonul.

Bács-Bánatban Vetter s alatta Guyon a parancsnokok.

Kmety 6000-nyi válogatott csapatát erősítésül kapta azon rendelettel, hogy Jellachichot támadja meg, Péterváradot szabadítsa fel s Temesvárt vegye be.

Minden seregnek most altbn. Mészáros a főparancsnoka, mellette mint tábornoki főnök Dembinszki.

Igy állnak a dolgok altbn. ur. Bizalommal nézek a jövő elébe azon egyetlen föltét alatt, hogy erős erélyes katonai parancsnokság álljon a seregek élén.

Ezennel altábornagy urat minden magyar seregek főparancsnokságával megkínálom, s gyors feleletet kérek, hogy sziveskednék-e s minő fölfételek alatt a főparancsnokságot elfogadni? S hogy ön távolléte esetére kellőleg van-e Erdély biztosítva?

A feleletet Szegedre kérem küldetni.

Megkülönböztetett tisztelettel

K o s s u t h L a j o s,
kormányzó.“

A milly könnyű lett volna ekkor, midőn egyik s másika közt nem valának idegen erők, concentrálni a magyar seregeket, oly lehetlenné válandott később; mit ekkor maga Görgei is tán sem előre nem látott, sem előre nem hitt.

Mit ez a kormánynak ígért, meg is tartá, Komárom alól Vác felé vonult s csak némi közeli seregekkel egyesülhetett. (Julius 13.)

Maga a kormány folytatta utját Czeglédről Kecskemétre, s Kecskemétről Szegedre, sem itt, sem ott nem időzve, mignem Szeged homokjain partra szállt.

Itt első gondja volt a pénzgyárt fölláztatni, de ez az illető minister Duscheknek, kit maga Kossuth is nélkülözhetlen rősznek nevezett, hanyagsága miatt koránsem ment oly gyorsan, mint várni lehete. S valóban működésöknek első napjaiban a pénzhiány minden tettekből igen is kirítt.

De ekközben is arra, hogy Görgeit a kormány vagy kiengesztelje, vagy semmivé tegye, haditörvényszék elébe idézésén kívül (hol ő meg nem jelent) egyetlen lépés sem történt, bár ez utóbbinak elkerülhetlenségét maga a kormányzó is kimondá.

Ugyanis Kossuth 12-én Szegedre érkezvén, az ottani lelkesült nép fényes fáklyás zenével fogadta. A nagy szabadságtért fáklyatenger s annak vöröslő fénye lepté el, míg a mély csenden át Kossuth szózata, mint orkán, áthangzott.

Beszédének két főpontja volt; hogy hadi működések centrumává Szegedet választják, s ezért hiszi, hogy Európa szabadsága Szegedről sugárzand ki; és hogy ha találatnék olly nyomorú, ki a hazát leigázni s dictatori hatalomra vergődni erőködnék, azt önmaga gyilkolná meg.

Mindenki átérté, hogy e ponttal Görgeire célzott. Éljenzést ez épen azért nem kapott, de igen sokaktól halk zúgást.

Ennyire tisztelte Görgeit még ez időben mindenki, hogy még az annyi népszerűséggel bíró Kossuthnak is a gyanusítást vagy nyíltan föl nem lépést hibául rótták fel.

Második fejezet.

A magyar hadseregek huzódása. Váci csata Sasz és Görgei közt. Ez utóbbi huzódása Losonczig. Guyon diadala Verbász- és Hegyesnél. A kormány működési kezdete Szegeden. Aulich rendelete az idegenajku vitézek irányában. Az orosz hadsereg beütése Erdélybe. Brassó s Beszterczevidék eleste. Bem napi parancsa. Korponai Tiszafürednél. Vetter visszafoglalja a Bácskaságot. Erdélyi hadjárat. Bem visszavonulása Taczig. Móczok elleni csaták. Vasvári eleste.

I.

Görgei Vác felé; Perczel, Dembinszki s Mészáros a tiszai vonalban lefelé huzódtak. Az első, mert már separálta magát, az utóbbiak, hogy a tiszavonalt fedjék.

Váczon mozlém őrség vala herczeg Bebutow vezénylete alatt, melly Görgei közeledtére rögtön Ujfaluba huzódott (15-én). Este volt, midőn Görgei 30,000 emberével megérkezett s kemény positiót foglalt el Dukánál, mire Hatvan- és Hortról az ottani orosz csapatok Bebutow hg segítségére siettek. (Julius 15-kén).

Az orosz sereget Sasz tábornok vezette. Elszánt hosszszas csata kezdődött, mellyben az oroszok részéről a lovasság, Görgei seregéből pedig a tüzérek tüntették ki magokat, annyira, hogy azok heves támadásai s

ezen elhatározott ellenállása miatt a győzelem ez nap egy részre sem dőlt el.

Másnap (július 16-dikán) az orosz seregek gyors fordulatokkal concentrálták az erőt, Görgeinek pedig meg akarták gátolni azt, kinek ereje azonban a Nagy-Sándoréval 45 ezerre nőtt. Ennek következtében Vácson utczai csata kezdődék. Mindkét fél harczosai ez nap is olly kétségbeesett viadalt fejtettek ki, mint az azelőttin, mellynek következtében Vác az oroszok által kiraboltaték.

Az utczai harcz Görgei erejét sokkal jobban kifárasztá, hogysem tovább csatát küzdhetett volna: kirendelvén tehát Nagy-Sándort fedezetül, maga tovább huzódott. A hidon biborszin tábornoki öltönyében megállt, s a granát- s golyózápor daczára az ágyuk átmenetelét elrendezé, mellyeket a honvédek köpenyekkel eltakarva s páronként ráfekve vittek át a hidon. Közelében 8 granát esett le s a hid 3 helyt kezdett égni. De bátorságát semmi sem volt képes megingatni.

Ezen huzódása Görgeinek a magyar forradalom egyik legnagyobb szerü jelenete. Mint strategista csatlantlan bizonyosságát adta, hogy időt és körülményeket fölhasználni tud. De ugyanezen huzódása által a többi sergekkel egyesülhetésnek még reményét is elvágta, vagy azt olly nehezé tette, hogy kivitele csak megsemmisülésével végződheték. Itt tehát lehetlenné tevé, mikép azon tervét, hogy a kormány- és többi vezérektől separálja magát s ezzel a hosszabb fentartást képtelenné tegye, megváltoztathassa.

18-án reggel a balassa-gyarmati uton Görgei s az orosz sergek összetalálkoztak annyira, hogy ágyutüzeket is váltottak. Amaz azonban ügyes fordulattal kisikult, s estvére Vadkertre érkezett. Az itteni csata következtében azonban Görgei főhadiszállását A.-Gudanyra tette át.

Másnap Görgei a károsi szorost (hegy és folyó közt) védeni akarta, de e tervet Grabbe tábornoknak Zólyommegyéből közeledése meghiúsította.

Ekkor ő Losonc felé vette útját s ottan positiót foglalt. De Görgeinek koránsem volt annyi ereje, hogy a két oldalról nyomuló ellenséget itten feltartani tudta volna. Innen Gyöngyös felé sietett (22-én). És még innen sem ment lefelé, mi tetemes áldozatok után még ekkor is nevezetes hasznót hajthatott volna, hanem separatisticus tervének megfelelőleg fölment Miskolczra. Sasz orosz tábornok nyomban üldözé.

II.

Az alsó táborban ezalatt sokkal szerencsésebben folytak a forradalmi párt dolgai.

Perczelnek tavaszi diadalmas és sok tekintetben következménydús hadjárata, viszonzása sok részben a népfajok kegyetlenségeinek, az irtó háboru, melly itt-ott teljesezésbe is ment, sokkal több rettegéssel tölté el a rácz vidékeket, hogysem egy ügyes hadvezér ottan szerencsésen ne operálhatott volna.

Julius 4-kén a magyarok hármas megtámadást intéztek az alvidékeken működő császári sergek ellen,

mellyeknek legfőként a déli sereg koncentrációját meggátolni volt főfeladata.

A bán Verbász és Hegyes felől megelőzé a támadást. 48 ágyúja s 12,000 embere lehetett.

A forradalmi sereget Guyon vezette, egy hideg, udvarias angol, ki csak a csata zajában tud tüzessé lenni. Guyon eszes tábornok, elszánt, bátor harczos, ki túlnyomó erejét oly ügyesen fel tudá használni, hogy a bán szétvert serei 10 órai csata után Kis-Kérre kényszerítettek vonulni. A császári sereg — hivatalos jelentés szerint — több törzstisztet s két ágyút veszített e harczban.

Ugyanez nap Perlasz s Földvár is megtámadtattak, de siker nélkül.

E győzelem azonban utolsó fölcsillámlásai egyike volt a forradalom fegyverszerencséjének. A mint fejlődött a tusa a főnökök közt, oly arányban apadt szerencséjük.

III.

Szegeden a kormány nem hogy megtért, a mulatokon nem hogy okúlt volna, czivódásait ott is folytatá s mi-boszantóbbá teszi, buvósdijátékát nagyobbban üzé.

Görgeit depopularizálni mindent elkövetett, de azt, mit őt valóban depopularizálhatta volna, nem merte kimondani.

Görgei állásáról hadijelentést nem közölt. Nem kapott, vagy nem akart? mindkettő az ő hibája. Az első gyöngeség, a második csalfaság.

Furcsábbnál furcsább híreket terjesztének róla, de ezt senki sem hitte.

A magyar forradalom legvérmesebb bajnokai is Kossuthot s Görgeit egy niveauban említék, többen azt is kimondák, hogy most katonára s nem diplomata levén szükség, a föltétlen hatalmat ez utóbbinak kellene adni.

Kossuth s az utolsó időben leghívebb agense Szemere, mindezt tudá, s nyíltan mégis egyik sem szólalt fel.

Az első, paralizálandó a Görgei hatalmát, 40,000 emberből álló sereget akart magának gyűjteni, melly azonban minden proclamatio után is egy részben az idő rövidsége miatt igen kevésre tudott felszaporodni, vagy hadi dispositiokat tett, miket azonban még Mészáros sem fogadott el, mint tön következő intézkedésével :

„Az ország kormányzója Mészáros altábornagy és sereg-főparancsnok urhoz.

Szeged, jul. 15. 1849. estve 9 órakor.

E hó 14-ről 103. szám alatt küldött értesítésére az itt jelenlevő tábornok urakkal tartott tanácskozmány következtében az ön seregei számára védelmi szabályok gyanánt következőket állapítánk meg :

Miután Szeged s következőleg a kormány Pest felől egy ellenséges hatalom ellen nincs biztosítva, az ön hadtestének feladta e biztosítást mindenek előtt eszközölni.

E czélból egy mindenféle fegyvernemből összetett mozgó csapat a Duna bal partján a Soroksárig terjedő utat vizsgálándja, hogy részint az ellenséges száguldó csapatokat feltartsa, másrészt pedig az ellenség- és mozdulatairól koronként tudósítást adjon.

Ha pedig egy túlnyomó erős ellenség nyomulna lefelé,

ugy az ön seregének azt balszárnya felől kell venni, s a leg-rövidebb uton korábban a szegedi helyzetbe nyomulni, ha pedig egyforma erős vagy gyöngébb, azt megtámadni s megvernie kell.

De előbb a szolnoki és czibakházi utat biztosítani kell, s Kazinczy ezredes urat egy futár által értesíteni, hogy e két út további biztosítására Tokajig fel- s tulajdon sergére ügyeljen.

Ugyanazért azoknak sergeikkel olyan positiót kell venni, hogy az ellenség éji menet által előnyt ne nyerjen; az ellenségnek leggyorsabb s közelebbi megügyelése tehát a fődolog.

Az ország kormányzója :

K o s s u t h L a j o s. s. k.“

Az utóbbi minden hitét a Közlönyben helyezé. S valóban Szemere minden egyéb, csak diplomata nem, legalább olylyan nem volt, ki arra teremtetett, hogy egy ország jövőjét intézze. A kisebb érdekű dolgokat túlzott pontossággal teljesité, a nagyobbakat halasztá. Soha sem a jövőre intézkedett, hanem csak a jelen perczre. Kicsinységeken fenakadott, a nagyobb dolgokat nem tekinté. Minden tettét e sajátos há-tározatlanság bélyegzi.

A ministerium többi része vagy nem tett semmit, vagy nem hajtottak rá.

Duschek mibe sem elegyedett, mi nem volt finanszialis dolog. Ő akart is, nem is. Pontosan teljesité ugyan hivatalát, de a háborús idők akadályaival s a dolognak ahhoz alkalmazásával mit sem gondolt.

Vukovics s Batthyány nem tudtak önálló emberek lenni. Szorgalmasan eljárak a ministeri tanácsba, mindent végig hallgattak, pedig elég lett volna annyit

irni egy czédulára: „ugy akarom mint Szemere,“ s személyesöknek ezt elküldeni.

Csányi és Aulich, e két szilárd jellem, leszavaztattak. Az első — hajdan maga is katona — határozottan mindig Görgei mellett nyilatkozott, de mindig leszavaztatott. Mi volt annak valóságos indoka, maga sem tudá. Az előttük mindig gondosan eltitkoltaték.

Láthatni ebből is, hogy valamint az egész országban, itt is s magában a parlamentben is már a perczben, midőn Szegeden letelepültek, a két párt ki vala fejlődve. E pártokat azonban koránsem tények, csak elvkülönbség fejleszték ki, s nem is volt azon viszony köztök, mi a jacobin-ek s girondin-ek közt. Igen jól elfértek egymás mellett. Csak szavakkal, fényes, hatalmas dictiókkal küzdöttek, mint maguk a pártvezérek is. Nem csoda, hisz a magyarnak a dictiók utáni kapkodás apáitól örökölt tulajdona!

A kormány azonban népszerűségét naponként veszté. A ministerium ellen mindenfelé nyíltan kikeltek. Vádlák, elítélték, s csak kevesen menték. A parlament tagjai pedig még hitelöket is eljátszák. Önállatlanságaért kárhoztaták, szemére vetették, hogy ök nem a nép akarátának kifolyásai, hanem épen ama kormánynak echoi, mellynek irányt adni, mellyet ellensúlyozni küldettek.

IV.

De másfelől a fellázított nemzetiségek a magyar uralom hanyatlásával ismét fel kezdék ütni fejöket, s a hadügyminister részint hogy ezeket engesztelje, ré-

szint hogy némelly tisztek visszaéléseinek gátot vesse, következő rendeletet kényteték kibocsátani:

„A magyar hadsereg összes parancsnokainak.

Harczunk, melyet Európa két elbizott hatalmassága ellen küzdünk, nem a nemzetiség, hanem a közszabadság harcza az absolutismus ellen. Győzelmeink, elődiadalai a világszabadságnak. Így van a nemzet s kormánya lelkesülve, így van különösen meggyőződve a nemzet hadügyét vezénylő végrehajtó hatalom.

Illyetén meggyőződésben levén a hadügyministerium, nem csekély megütőközéssel s illetődéssel értesült, mikép némelly seregpapancsnokok s katonai elöljárók a hatalmuk s rendeleteik alatt álló idegen ajku egyénekkel, de kiváltképen a rácokkal s oláhokkal, nem a kívántató emberséggel bánnak, s különösen nemzetiségöket szidalmak s káromkodások közt vetik szemökre, mit nemcsak a humanitás elvei tiltanak, hanem az ildomosság is ellenez.

Kik sorainkban küzdenek közczélunk a szabadság mellett, akármelly nemzetbeliek legyenek, mindnyájan testvérekül tekintendők, olyanokul, kik velünk karöltve rokonilag azon egy ohajtott czél felé törekeshnek.

Aztán rác s oláh atyámfiai, kik velünk harcolnak, gyermekei, szülöttei ugyanazon hazának, melynek mi, s tehetnek-e róla, hogy testvéreik ellenünk fegyvert fogtak a szabadság megdöntésére? Ők vérükkel mossák le magukról testvéreik gyalázatát!

Mindezeknél fogva szigoruan meghagyatik a magyar hadsereg összes parancsnokainak s mindenféle katonai elöljáróknak, miszerint parancsaik alatt álló idegen ajku vitézeinket, tótokat, rácokat, oláhokat stb. emberséges bánásmód által inkább ügyünknek megnyerni s nemzetiségünkhez édesgetni iparkodjanak, sem mint nemzetiségöket szidalmazták, s e miatt öket üldözvén, azt okozták, mi

ilyetén bánásmódnak rendes eredménye, t. i. hogy az illy egyének aztán elkeserednek és szökevényekké válnak.

Mindazok, kik e rendelettel ellenkezőleg cselekesznek, szigoruan fognak megbüntettetni, s illetőleg tisztségeiktől megfosztatni.

Szegeden, julius 22-én 1849.

Hadügyminister,
A u l i c h.“

Illy gyöngén, illy bomladozólag állának alant a dolgok, s hogy kitörés nem történt, csak a veszély nagysága, a veszély közelvolta okozá, s azon közszellem, hogy illy időben a változtatástól mindenki fél.

Ez okozá, hogy Szegeden alig jelent meg három hirlap. Ezek közül is kettő, a Közlöny s a német, hivatalosak, az egy külön Szegedi Hirlap pedig ellenzéki vala.

Ez okozá, hogy a Görgeinek váczai csatájáról szal longó hireket nagyobb lelkesedéssel fogadák, mint a parlament vagy kormány bármintő határozatát

Ez okozá, hogy a Tisza mentében felállittatni tervezett, lényegileg Görgeit ellensúlyozandó, zászlóaljak alig kapának néhány ujonczot.

Mennyivel nagyobb az ember körül a vész, annyi val nagyobb tömkelegbe borítja magát, s pedig többnyire merő vigyázatlanságból.

V.

Az erdélyi hadsereg fővezére Bem volt. Bem tettei, a csaták, melyeket féléken át ottan működve küzdött, csilhatlan bizonyosságai, hogy ő az új idő legüggyebb tábornokainak egyike. Merészség, soha el nem

esüggedés, az ágyúknak ügyes felhasználása, sebes mozgások, mik fegyverének a szerencsét kölcsönzék, míg a meghódítottakkali szelid bánásmódja azokat is tiszteletre gerjeszté. Katonái bizalmát, szeretetét teljes mértékben birta, de a pazarlás, mit elkövetett, páratlan volt. Mint ki mindenütt elül állt s vezette a csatákat, a személyes vitézséget különösen jutalmazá. Történetünk kezdetén Erdély — kivéve a Janku által birt havasokat, Károly-fejérvárt, mellynek egyetlen hibájaul róttá fel II. József császár, hogy kerekeken nem áll, mellyeken tovább hajtathatnék, — egészen kezében volt.

Az oroszok Lüders és Grottenhjelm vezénylete alatt különböző helyeken, az első Töröcsvárnál, az utóbbi Pojánánál, ütöttek be.

Lüders június 17-kén a sinai zárdához érkezett, s a két tábor előőrsei már szemben álltak. A magyarok ennek következtében a zárdáig visszavonultak, az oroszok pedig concentrálták az itt betörendő erőt. E concentrálás 18. esteig már megtörtént.

19. reggel 3 órakor csatarendben állának az oroszok. Lőporát mindenki magával vitte, a málhás szekerek hátramaradtak.

Az útszoros legtágasabb Predialónál. Erdők-koszoruzta hegyek közt kigyószik végig. Az oroszokat ágyutüzzel fogadták; azonban elvégre is a túlnyomó erőnek engedni kénytetve, az alatt is nem sokára hátráltak a székelyek.

De ez a legjobb rendben történt, s többször csatarendben kiállták a tüzelést, elfoglalták a hegyeket, ágyukkal lövöldöztek le, köveket hajgáltak alá. Átalán,

mint rendesen, vitézségüknek itt is gyönyörű jeleit adák. A csata reggeli 6 órától délután 2 óráig tartott. Ez nap a székelyek Prediálónál foglaltak helyet.

VI.

Másnap tábornok Lüders két colonne-ban rendezé el a támadást, egyfelől a töröcsvári szoros, másfelől a balra vezető út felől. A tömösi szoros szélesen kezdődik s keskenyen végződik. Itt kemény elszánt csaták folytak, annyira, hogy az oroszok tetemes veszteség után posíciót cserélni kénytelenek. Ennek következtében a székelyek visszavonultak s Brassót is elhagyák.

Az e csatában részt vett székelyek száma alig volt ezeren fölül. Több mint 400-an hullottak el. Kiss Sándor ezredes sebet kapván, elfogatott; ő azonban utóbb, midőn vallatni akarák vinni, felbontá sebé, s vérét elfolyni engedé. Magyar lapok e szoros védelmét a thermopilaei csatához hasonlíták. Annyi orosz hivatalos jelentések után is áll, hogy a székelyek kétségbeesett védelemmel állottak ellen s hogy mit kétségbeesett védelem, személyes vitézség megtehetnek, mindent megtevének.

Brassó az orosz kezébe esett.

Junius 27. és 28-án Grottenhjelm orosz tábornok a Beszterczevidék szélén felállított székely sergeket megfutamtatá. Bem ennek következtében következő napi parancsot bocsátá ki :

„Napi parancs.

A haditörvényszéknek, melly a végett neveztetett valaki, hogy azokra, kik a jun. 27. és 28-iki csatákban zászlók-, fővezérek-, parancsokaik- s bajtársaikat gyalázatos

megszaladással cserben hagyták volt, törvényt mondjon, ítélete nyomán vagy tömeg székeket agyonlövetnem, vagy őket százanként kell vala megbotoltatnom. Az elsőt nem akarom tenni, mert hiszem, hogy azok a vak félelem által ragadtattak el s még hasznos szolgálatot tehetnek a szabadságnak, miután már az asszonyi gyáva remegést szivökből kiirtották; a másikat sem, mert nem úgy akarok velek bánni, mint barmokkal. Mihezképest elhatároztam, hogy most az egyszer a szoros igazság helyett kegyelme-met éreztessék s a június 27. és 28-iki napokban megfutamlott honvédek bűnét megbocsássam. Nem tehetem, hogy ez alkalommal ne figyelmeztessék azon székeket, kik velem néhány csatatűzben dicsőségesen kiállottak a sarat, miszerint ők mindenütt, hol a muszkákkal szemben állnak, rokonaik- és saját szabadságukért verekednek. Há itt bebocsátjuk a muszkát az országba, utját Maros-, Gyergyó-, Csik- és Háromszék felé veendi, szintugy megfordítva ez történnék, ha Háromszékre bebocsátnók; tehát itt is, ott is ugyanazon ellenség ellen harczolunk. Itt kell a muszkát legyőznünk, ha akarjuk, hogy kedveseink Háromszéken megmentve legyenek, s ha mi szabad emberekből nem akarunk jobbágyságba süllyedni. Itt kell mindenk előtt a muszkát megszorítanunk, mert Háromszék felé már más csapataink vannak utban, hogy azt ott is összezúzzák. Figyelmeztetek továbbá arra is, mikép az ellenséges lovasság ép azáltal győzhet le titeket és vagdálhat össze, ha elszéledtek. Mig az egyenként szállingozó bizonyos veszélynek van kitéve, a tömeg legyőzhetetlenül áll, kivált, midőn tudjátok, hogy ágyuimmal nem mozdulok oldalatok mellől. Maradjatok hát együtt, maradjatok mellettem, mig én talpon állok, s akkor nincs a világnak olly hatalma, melly minket legyőzzön. Majd megláthatjátok apáitok-, nőitek-, rokonaitokat is; de mint győzelmeseik, mint szabad emberek fogjátok viszontlátni; őrizkedjete hát, hogy a gyávaság szemrehányását senki közöletek meg ne érdemelje, s hogy

a gyalázat öröksége, mint a régi magyaroknál volt szokásban, unokáitok unokáira ne szálljon. Legyetek és maradjatok a végső lehetőségig szabad és vitéz székelyek, mert itt nemcsak az forog kérdésben, miként mentődjetek meg vitézségtok által a muszka korbácsuralomtól, hanem a nemzet becsületének megóvása is, melyet elődeitek 1400 évek alatt Európában megőriztek volt. Legyetek Atila nagy királytokhoz méltók, s a hős hunnusoknak becsületére való ivadécai.

Besztercezi főhadiszállás, jul. 5. 1849.

Bem J., altábornagy.

S ezzel hét hatalmas orosz sereg volt Erdélyben, számban túlnyomó, ágyukkal ellátott.

VII.

A magyar seregek kivonulta után Pest néhány napig katonák nélkül maradt. Julius 11-én azonban Wassin őrnagy csapatával Budát elfoglalta.

A kormányzó a tiszai sereg vezényletét Perczelre bízta, s ezenkívül 12 ezer új embert, kiket nagyrészen maga Perczel toborzott, adván keze alá, sergeit 24 ezerre szaporítá, mellynek egy része Abonyt s vidékét, más része az Abonytól Szolnokig terjedő vonalt védte, míg Knezics tábornok Tokajig nyomult. Ez intézvénynyel viszont arra számított, hogy Görgei hatalmát ellensúlyozza, mert tudá, hogy Perczel s Görgei milly ellenséges lábon állának egymással.

Korponai ezredes keze alá Kardszag mellé a Tisza-füredtől Polgár- s Csegeig terjedő vonal megvédése végett jászkun népfölkelés gyűlt, meggátolni az oroszoknak a Tiszáni áttörhetést, mellynek daczára is azonban az oroszok szélteben vissza- s átjáráltak azon.

Nagy-Várad fedezésére, mint mellyet a kormány

leendő menhelyének előre kinézett, 9600 ember szállt Püspökinél táborba. A Miskolcz felől Debreczenbe nyomult orosz erő ennek hallatára hirtelen visszavonult, ekkép felszabadítván a tiszavonalt.

Jellachich, fenebb említett veszített csatája következtében, Tittelre vonult. Bánffy ezredes az écskai, lukácsfalvi, aradácsi sergekkel hirtelen követé, szándékozván előbb ott lenni, mint a bán. De e szándoka nem sikerülhetett.

E győzelem, valamint Vetternek a csatornáni átkelésre tett ügyes intézkvényei, Bácskát viszont a magyar kormány kezébe juttaták s Péterváradot az ostrom alól felszabadíták.

E diadalt Szegeden következő placatok hirdetések :

„Hadi tudósítás.

A szabadság istenétől megáldott fegyvereink győzelme újra jelentékeny előnyöket vont maga után déli határainkon.

Vetter altábornagy urnak Verbászról folyó hó 16-áról kelt jelentése szerint a Hegyes és Szeghegy mellett kivívott győzelem, aztán a csatornáni átkelésre tett intézkedések az egész Bácskát ismét a magyar kormány kezébe juttatták.

E' győzelem következtében Pétervárad az ellenséges körültáborzástól felszabadulván, a közlekedés odáig szabad, s nevezett altábornagy ur épen fenemlített napon szándékozik odautazni a további szükséges intézkedések megtétele végett.

Ezredes, hadelnöki osztályfőnök
Molnár.“

Titel bevételére is próbát tettek. Erről Kossuth maga megvallá, hogy kemény harapás leendő, a mint-hogy be sem is vétetett.

VIII.

Bem ekközben Kossuthtól viszont pénzt kért, másfelel némi kedve ellenére történt dolgok következtében, anélkül hogy a kormányt értesítette volna, Erdélyt ostromállapotba helyezé. Ez önkényes tett vala, melyet bárki más is tesz, bizonyynyal félország lángban lett volna miatta. Bemnek azonban akkora volt népszerűsége, hogy az alkotmánynak e világos lábbal tapodását mindenki hideg vérrel fogadta.

E két tárgyban Kossuth Bemhez következő választ küldé :

„Az ország kormányzója Bem altbn. urhoz

Szeged, jul. 16. 1849.

Becses sürgőnyeit július 8. és 9-ről kaptam, s alázatos válaszzal sietek önt mindennek előtt értesíteni, hogy Erdély, Nagy-Várad s Debreczen felől az oroszoktól mit sem tarthat.

A felsőmagyarországi hadtestet (IV) Perczel vezénylete alá rendelém, s dispositiója alá a 12,000 emberen kívül új sereget adék. Így 24,000 emberrel Czeglédre Szolnokra vonult, a körülmények szerint vagy a Tiszán átmenendő, vagy az oroszokat a Tisza jobb partján fenyegetendő. A mellett Korponai ezredessel Szent-Agotánál, Kardszagtól nem messze, a derék kunokból tömeges népfölkelést gyűjtetünk, valamint Nagy-Várad fedezetére 2 zászlóalj gyalogsággal, 2 divisio huszársággal, 8 ágyuval s részint népfölkeléssel (összesen 9600 ember) a püspöki tábor megerősítők. E mozdulatok következtében az oroszok Debreczenből sietve visszavonultak, a tiszavonalt megtisztítottuk, úgy hogy a tiszántúli országrész az ellenségtől tiszta, s a Tisza jobb partjával hatalmunkban van.

Tábornok Perczel ma a szolnoki s abonyi táborban van azon rendelettel, hogy a Tisza jobb partját s a Duna és

Tisza közti földrészt Szegeddel (a kormány mostani székhelyével) fedezze, s a körülmények szerint az oroszok hátában s oldala mellett operáljon, s a főerővel Hatvan és onnan Pest s Vác ellen nyomuljon.

11-kén Ramberg ellenséges tábornok 6000 emberrel Budára ment, de hír szerint viszont elhagyá. Átalán miután Buda falait lerombolók, azt egyik fél sem tekintendi tartható helyzetnek, s birtokára az ellenséges fél sem adand sokat.

Mindamellett Pesten tarthattuk volna magunkat; de akkor vagy a tiszai vagy a bácskai sergeket fel kellett volna concentrálnom, de azáltal olly vidékeket hagytam volna oda, melyekből még vesztett csaták után is a földből is teremtheték sergeket, míg Pest resource-ot nem adhat,

Elvül tűztem ki, hogy a hadi operatiókat a kormány biztosságának nem rendelendem alá, hanem a kormány székhelyének választását a hadi operatiók kívánataihoz alkalmazandom.

Tudom, hogy jobb ekkép.

Ma Szegeden vagyunk, a jövő héten tán Aradon vagy Nagy-Váradon (mit leginkább szeretnék).

Én személyesen faluról falura menni szándékozom önkénteseket gyűjteni; mert 30,000-nyi reserve-t akarok felállítani, s e reserve-serget személyesen vezetni. Hiszem, hogy 30,000 ember egy hó alatt megleend.

Vetter tábornok Jellachich elleni támadásait megkezdé. A bajnok Guyon Jellachichot megverte, ki Tittelre szaladt. Guyon ma követé, míg Kmety tábornok hasonlóan ma Péterváradot felszabadítja; ezredes Bánffy pedig az écskai, lukácsfalvi, aradácsi colonne-okat magához véve, gyors menettel Perlaszra siet, s míg Jellachich Tittelre érne, azt bevenni szándékszik; de ez aligha sikerülend neki, s Tittel ráhk nézve kemény harapás lesz.—Vederemo. Sergek és vezérek derekak.

A felső sereg (ah erről sok mondandóm lesz) még mindig

Komáromnál áll. 12-én nagy csatája volt következmény nélkül, a besánczott posztót megtartá, minkét részről sok veszteség, főként az ellenség részéről lovasságban.

Önre, rám s az egész országra nézve egyetlen körülmény igen nyomasztó s alkalmatlan.

Görgei tábornok Komáromból jun. 20-ról ezt írta: „a győri ütközet elveszett, az ellenség Bicske felé túlszárnnyalt, mert támpontomból 60,000 ember ellenében annyira nem terjeszkedhetem ki. Az ellenség 48 óra alatt Budán lesz. Gondoskodják a kormány a takarmányokról, bankról sat.“

Pesten nem volt őrségem, a bankgyárt tehát ellenséges támadás- és elvételnak nem tehetem ki; azt tehát (legalább 6000 mázsa sajtó- s gyárszerekkel) meg kelle szüntetnem s Szegedre áttétetnem épen akkor, midőn az ellenség közeledte miatt a debreczeni bankgyárt is megszüntetnem kelle.

A felállításra legalább 14 nap szükséges, 14 napig tehát egyetlen forintot sem esinálhatunk.

Azért nem kapott ön pénzt, a 125,000 frtot kivéve, melyet 9-én Szolnokról küldék.

Megteszem mit ember tehet; isten nem vagyok; semmiből nem teremthetek.

Egy év óta semmi bevétel, üresen átvett pénztárak és hadi
Még e perczen is következő sergeket kell eltartanom:

Erdély	40,000 ember
Felső sereg s Komárom . .	45,000 „
Vetter (déli sereg)	36,000 „
Tiszai sereg	26,000 „
Pétervárad	8,000 „
N.-Várad, Arad, Szeged, Baja, zarándi határvonal s kis detachements-ok	10,000 „

Összesen : 165,000 ember.

Ezenkívül a 18 huszár ezred reserve escadrona, 7 felállítandó zászlóalj, 20,000 beteg, 60,000 népfölkelés, löpormalmok, öntészetek, fegyver- s kardgyár és szuronygyár, 24,000 fogoly, az egész civil administratio sat. sat.

Ez nem kicsinység, tábornok! s a bankgyár 14 nap óta nem dolgozik!

Türelmet kérek. Isten nem vagyok. Örömmel halhatok meg hazámért, de creation-t nem tehetek.

A bank három nap alatt rendben lesz, s így ön pénztárnokának hetenként 200,000 frtot küldendek.

Ön 800,000 frtot kér 30 és 15 krosokban. Kérem felszámolni, hogy erre 9,600,000 nyomás szükségeltetik, a mellett emberi kezek által, (gőz nem használható) csak 20 sajtó dolgozván s egy percz alatt 10 nyomás történhetvén, éjjel nappal dolgozva 35 nap kivántatik csak ez összegre!!

S ez összeg havi kiadásainknak csak tizedrésze!

Ennyit a nehézségek felfejtésére. Mi embernek lehető, megteszem. Többet nem tehetek.

Most igen fontos dologra altn. ur.

Bolexes és Bolliak, oláhországi emigrans urak, ajánlatot tettek oláh legiót alakítani.

Elfogadtam az elvet, detaille-ok végett altábornagy urhoz utalám őket.

Ajánlom őket. A dolog igen fontos. Ha ön Oláhországba nyomulna, (mit igen szeretnék) e zászlóalj az avantgarde-ot képezhetné. A következmény felszámíthatlan volna.

Ha a dolog oláhhonbai bemenetelre kerül, kérem, ez urakat pár nappal azelőtt tanácskozássra hívni föl, hogy előre intézkedhessenek; mert óhajtandó, hogy ottan barátoknak tekintessenek. Igen szükségesnek vélem megmondani a proclamatióban: „mint a törökök s oláhok barátai jövőnk, felszabadítani őket az orosz nyomás alól.“

A törökök kétes politikát követnek; il faut les compromettre.

Olvasám a lapokból ön rendeletét, mellynél fogva minden civil t. hatóságot fölfüggeszte; e lépésnek felszámíthatlanok következményei s megegyezésem nélkül ugy eshetik meg, ha megismerem a nemzetgyűlés előtt, hogy nem vagyok kormányzó. Miatta a' félország lángban van. Mért compromittál ön drága altbn. ur?

Higye el, van elég gondom. Ne neveljék barátaim. Ez annyit tesz, mint fölfüggeszteni az alkotmányt; még a ministeriumnak is a nemzeti gyűlés megegyezése kívántatik, különben vádállapotba helyeztethetik. Borzasztó crisis támadhat belőle. Nyujtson kezet, elhárítani a zavar vészeit.

Kérem rá, a nagyváradi beszélgetésre hivatkozva.

Különben remélem, legyőzzük elleneinket, ha egyezők leszünk.

Fájdalom, beteges vagyok!

Fogadja el megkülönböztetett tiszteletemet.

K o s s u t h L. s. k.,
kormányzó."

IX.

Ekközben a Beszterczénél beütött orosz sergek hatalmasan nyomultak előre.

Mert az azt gátolni szándékozó csatákban rendezetlen székely nemzetőrség, olly emberek, kiknek fiaik s unokaik más helyeken a küzdők sorában voltak, vettek részt.

Mindamellet, miután Bem rendezettebb erővel hozzájok csatlakozott, nevezetes csatákat küzdött. Több helyeken visszavonulni kényszerítette az orosz erőt.

Tábornok Pawlow julius 10-kén ennek Besztercze táján táborzó seregét megtámadá, s 11-én Kis-Budakig nyomá.

12-kén azonban Bem viszont Nagy-Sajóig vonult, de akkor az ottani összes orosz erőtől támadtatván meg, Beszterczét odahagyni kényszerített.

A visszavonulás alkalmával, midőn szekere Beszterczén keresztülment volna, rá lőttek a toronyból. A kocsiban Lukenics adjutans volt, ki rögtön meghalt; a vezér pedig — a várost elkerülve tevéen vonulását — csak ezáltal menekült meg.

Julius 16-kán az oroszok a Szerétfalván posztiót foglalt székelységet megtámadták, míg Grottenhjelm maga Villak mellett operált, a harinai havasokat pedig egy orosz főhadnagy választá posztiójául.

E hármas támadásnak azon sikere lett, hogy a székelyek Taczig kényszerítettek; mindamellett jelentéktelen veszteséggel, vonulni. Innen a magyarok két colonne-ba osztva, Tekesfalvára s Lechnitzre nyomultak.

De 21-kén Grottenhjelm viszont ellenök menvén, előbb Dédrára, onnan 22-kén Szászrégenbe mentek. Egy pár órai heves csata után Szászrégen is orosz kezébe esett.

Lüders tábornok, ki Brassót foglalá el, miután Clam-Gallas osztrák tábornok is július 15-én bevonult oda, Engelhardt tábornok alatt előörsöket küldött Szében felé. Fogarasnál azonban magyar sergekre akadván, ott csata volt, mellynek következtében a magyarok, túlnyomó erő miatt, Fogarast elhagyni kényszerítettek.

X.

Ezenben a császári sergeknek tetemes segélyei érkeztek. Tábornok Nugent Muraköz- s Horvátországon

át sietett a szorongatott bán segítségére; Eperjes felől pedig báró Sacken orosz tábornok az éjszakai helyeket foglalta el, részint mivel az ottani erő igen gyöngé vala, részint mivel a nép több helyeken fölkelt, s a császári seregeknek tetemes kárt okozott.

A muszkáknak Erdélybe tett beütése következtében a havasra felszorult oláhok — ugynevezett móczok — kicsapásokat tettek, falvakat égettek, a magyarokat gyilkolták mindenfelé. Meglehetős erő küldetett ellenük. De a havasi csaták a legbizonytalanabbak s borzasztóbbak. Hegy hegyet, erdő erdőt követ. Ott minden csúcs egy vár, minden fa egy rejtekhely. Le követel, s nem tudod honnan jő a csapás. Előnyomulsz, s egy nagy csapat hirtelen hátad mögött terem. Két csata volt itten, mindkettőben a magyarok vesztének.

Az utóbbiban Vasvári Pál, midőn egy elesett ágyuját felállítani lováról leszállt, elesett. Ő a márcziusi napokban a forradalom kezdetén nevezetes szerepet vitt, később mint a Rákóczy-csapat őrnagya, fegyverrel küzdött a forradalomért, mellyet előhozni tolla segített. Jeles ismeretekkel bíró történész vala.

Harmadik fejezet.

A parlament megnyitása Szegeden. Szemere beszéde az ország állásáról, a nemzetiségi ügyben. Hunfalvi interpellációja. Kossuth levele Görgeihez. Görgei Miskolczon. Zsolnai csata. Geszthelyi csata. Görgei vonulása Nyiregyházáig. Visocki s Perczel levonulása Szegedig. Szász-Régen eleste. Bem diadalai Székelyföldön. Bem hadjárata Moldvában. A segesvári csata jul. 31-én. Szegedi viszonyok.

I.

Körülbelül ilyenformán állanak a dolgok, midőn Szegeden placatok hirdetéik, hogy július 21-kén a parlament megkezdí ülésézéseit.

E nap végre fölviradt. Az idő komor vala, mint az emberek kedélye. A kormány naponként jobban veszté népszerűségét, nem a titkolózásért, mellyel tetteit elburkolá; nem az intrigákért, mellyeket a tömeg csak sejtett de nem tudott; nem azért, mert tudva volt, hogy politikája az országgyűlés előtt is titok: hanem, mert tettei, rendeletei kedvező eredményt nem mutatának.

Az ember csak sejté, hogy az ügyek mikép állának, de positivum quid semmi sem vala. Görgei-

ről hallgattak. Bem a móczok miatt stafétát épen nem vagy csak nagy kerüléssel küldhetett. Perczel s Visocky seregeiről a kapott híreket csak sejtetni sem engedé. Azt tudá mindenki, hogy az orosz-osztrák sergek ereje a miénket túlhaladja, de tájékozni még Szemere intime barátai sem tudák magokat.

A hirlapok mit sem irtak. A Közlöny kinevezésekkel, a Szegedi Hirlap kérdőjelekkel volt telve, sőt az utóbbi fel is szólítá a kormányt, hogy Görgei ügyében nyilatkozzék.

Hire is volt, hogy első ülésében ezt megteendi, s épen ezért a képviselők terme a kinyitás napján kíváncsi néppel zsúfolásig megtelt.

Ekkorra hirdeté a felsőház üléseinek megkezdését is az agg Perényi, a forradalom főnökei közül a tisztaelküek egyike, mellyen az önmagát lett volna eltörlendő, de a mi a halasztgatásban elvégre is elmaradt.

II.

Végre a várva várt első alsóházi ülés megnyílt. Rendes elnök helyett Palóczy, az ősz becsületes férfiú mint korelnök nyitá meg. Üdvözölte a képviselőket.

Utána Szemere, egy dandy-könnyűdségével, szét-néz a rendeken s szónokolni kezd.

Azelőtti nap a titkos konferenciában az ellenzéki pártból többen nyíltan kimondák, hogy ha a ministerium az ország állásáról (mit még Pesten jul. 2-án megígért) nem számol, ha a görgeiügy mibenlétét, mellyről mindenféle hírek keringenek, a ház elébe

terjeszteni nem fogja, interpellatiók történendnek, mik könnyen vád alá vetését hozhatják magok után. Szemere, ministeriuma nevében, mindent megígért, de keveset tartott meg.

Szemerének ez nap tartott beszéde szónoki ritka tehetségének fényes bizonyága. Annyi könnyűséggel, olly kerekdeden, s a legkényesb pontokat olly beburkolva mondta el, hogy a legavatottabb is elbámult.

E beszéd vázlatát, mint mellyet egy később követett politicali kísérlet basisául tekinthetni, elmondani nem lesz fölösleges.

„A nemzetnek, — ugymond, — három ohajtása van.

Első az osztrák-orosz seregek legyőzése. E részben ő a legjobbat reméli, miután a főváros ott van, hol a kormány, s Budapestnek, mint pontatlan helynek, elhagyása nem hat az események folyamára, s miután nem remélünk, hanem számítunk.

Kötelességének tartja e helyt az ország állásáról is számolni. Az országnak csak nyolczadrésze az ellené s azok számánál seregeinké csak 10,000-el kisebb. — Görgei, hir szerint, Vácznál csatát nyert. — A szolnoki sereg a Tiszát fedi. — Temesvárt a Banátban 40,000 ember cernirozza. — Jellachich Tittelből a kameniczi sánczon túl Eszék felé vonult. — Mármarost sóbányáival egy kis, de elszánt sereg védi. — Bem eddigelé Havasalföldön van mint az oroszok ellensége s e vidék felszabadítója. — Az ágyuk által fedezett tiszavonalon 30,000 ember áll. — A szolgálatot nem tevő törzstisztek rendezik a népfölkelést. — E tájon magának a kormányzónak vezénylete alatt egy 30—40,000 emberből álló tartaléksereg fog felállítani. — Azon körülményt is, mint részökre kedvezőt, megemlíté, hogy seregeink na-

ponként nőnek, mert a nép és tájak barátaink, míg az oroszok száma, e kettő által fogyasztva, naponként apad.

Második ohajtása a nemzetnek — idézzük e nevezetes pontnál a minisiterelnök szavait — az, hogy a fellázadt népfajok lecsendesítteessenek. Borzasztó, uraim, azon inség és nyomor, mellyet a románok és rácok szenvedtek, önmagukat számüzvén saját földeikről; de még borzasztóbb azon kegyetlenség, mellyet azok a magyar és német népfajokon elkövettek. Megfoghatlan vakság azon népek részéről az, hogy azon dynastia ármányai által engedik magukat fellázíttatni, melly őket elnyomta: de még nagyobb lelketlenség vezéreik részéről, hogy némileg, ha nem is egyenesen, épen azon dynastia érdekében használják fel a népek erejét, melytől származik a nép minden szenvedése:

Mit szenvedett a nép, a román, a rác és a magyar nép is e szép hazában? Mindent, mindent, a szolgaságnak minden kinait. Mikor és meddig szenvedett? Emberek emlékezete óta egész 1848-ig. Ki kormányzott, ki uralkodott 1848-ig Magyarországon? A bécsi cabinet, az osztrák minisiterium. Ez tartotta rabságban a földművelő népet, mellynek gondolata sem, birtoka sem volt szabad; ez tette a román népfajt urának szolgájává; ez nem engedte a g. n. egyesülteknek, hogy synodusukat összehívják; ez fosztotta meg a rácokat ősi jogaiktól egyházi szabadságukra nézve; ez tette a román, a rác clerust alattvalójává; ez kötötte röghöz a határőrseget, s általában ez tartotta a népfajokat egymás ellen örök ingerlődésben akképen, hogy kik egy földön, egy éghajlat alatt laknak, ugyazon istenadta levegőből csak a kölcsönös gyűlölséget szívták lelkeikbe egymás ellen.

A végrehajtó hatalom a nemzet kezébe csak 1848-ban szállott tettelegesen vissza. És a magyar a maga nagylelkűségében hogyan vette annak hasznát? Ugy vette hasznát, hogy a robotot és dézmát eltörölte; a jog- és kötelességbeli egyenlőséget kimondotta nyelv- és valláskülönbség nélkül;

a. g. n. egyesültek synodusát összehívta, ügyeik elintézésére az illető ministeriumban külön osztályt alakított; a határőr-séget pedig rabságából feloldozta, s az itteni románok és rácok nagy tömege is nemcsak megnyerte a jogot, hogy képviselőket választhasson, mi azelőtt nem nemzetiséghez hanem nemességhez volt kötve, sőt katonai bilincseiből is kiemeltetvén, egy részről az ország többi polgáraival tökéletesen egyenlő lábra állította, másrészről gyökeres engedményekkel anyagi jóllétét is biztosította.

Igy kezdte meg a magyar kormány a hatalom gyakorlását. A testvériség, az egyenlőség és szabadság alapja meg volt vetve nyelv- és valláskülönbség nélkül. Nem volt egyéb hátra, mint e három szent elvet részleteiben alkalmazni, ha ezenközben a lelketlen dynastia ármánykodása nem eszközli, hogy elámittatván ezen nép, sőt szabadsága előtte eltitkoltatván, lázadásuk akkor tör ki, midőn a felszabadulásnak isteni ünnepét kellett volna megülniök.

Uraim, ezt önök mind jól tudják. Azért részletesebben nem fejtegetem. De eddig kelle fejtegetnem, mert nem tudja épen azon nép, melly jó, csendes és tűrő volt a szolgaságban, és melly most ámulásában a szabadság ellen ontja vérért; nem tudja, nem érti tisztán Europa, melly a románok és rácok lázadásában még mindig annak bizonyosságát véli látni, hogy a magyar kormány nem szabadsággal ajándékozta meg az ország minden népeit különbség nélkül, hanem a szolgaságban akarja megtartani. És ez egyik fő oka, miért a kormány minden lehető áron, a mennyiben jogosan lehetne, e népeket lecsendesíteni legnagyobb feladatának tekintette.

Én fájdalommal emlékezem azon sok ezereire a magyaroknak és németeknek, kik ama népek vak dühének áldozataiként hullottak el. — De sajnálom magukat ez áldozatok gyilkosait is, mert egy félrevezetett, egy elámitott nép mindig, bűnében is, nemcsak kárhoztatást, de részvétet is érdemel.

Ha az ország kormánya mindjárt kezdetben a kegyetlenséget hasonló kegyetlenséggel torolta volna meg : azóta talán béke volna, habár a sirnak békéje. De ez nem történt, hanem felhasználtattak a szellemi erőnek minden eszközei a testvériség százados kötelékeit ismét összefűzni.

Felvilágosításokat, magyarázatokat, proclamatiókat százezerenként osztogattunk szét. A sajtónak minden becsületes hatalmát felhasználtuk. Támogattuk a képviselőket békéltető törekvéseikben, s támogattuk azt is, ki eme törekvéseinek szerencsétlen áldozata lett épen saját vérei által. Tudtuk, hogy a havasalföldi mozgalmak vezérei a románokra nagy befolyást gyakorolnak és ezen befolyást igénybe vettük. Tudtuk, hogy a rácز lázadás táplálékát Szerbiából is veszi, s nem késtünk felvilágosítani a szerb fejedelmet s kormányát, közölvén vele nézeteinket a Magyarországon levő népfajok jogainak értelmezéséről, s nézeteink ott teljes méltánylásra találtak. Nem szalasztók el a békülésnek egy pillanatát, nem tartózkodtunk elveinket pontokba foglalva előadni, és mi lett következménye? Körülbelül az, hogy míg győztünk, addig tetszetek; mihegyest azonban a hadjáratban szerencsénk csillaga némileg borulni kezdett, feltételeinkre, illetőleg ajánlatainkra kitérőleg, elhalasztólag válaszoltak; szóval: a legőszintébb, legbecsületesebb eljárásunk rendszerint csalfasággal, sőt árulással találkozott.

Célunk egyébiránt ebben sem volt más, mint az ország függetlenségének és polgári szabadságának biztosítását siettetni egyrésről, másrésről pedig a kegyetlenségek meggátolása által a szelid humanitásnak uralkodását helyreállítani s annyira, hogy forradalmunk fő dicősege, a szelid és békes fejlődés az embertelen terrorismus vérnyomaitól és vérnyomai által meg ne fertőztessék.

Ugy voltak a pontok szerkesztve, hogy többet adnunk az ország statusegységének feláldozása nélkül nemlehetett, kevesebbet pedig nem tartottunk kielégítőnek.

Ugy voltak szerkesztve, hogy hasonló jogokat egy ország sem ad a maga határain belül az apróbb nemzetiségeknek. Mindent tisztán, szabatosan fogalmaztunk és tartózkodtunk olyan csalfa ígéretektől, millyenekkel Austria szokta ámitgatni a népeket, Austria, melly a rácoknak vajdaságot ígért, de csak nevét adta meg; melly szabadságot ígért a határőröknek, de ezek most is rabok, földhöz kötött szolgák, kik most is 10—20 ezreként kényszerítettnek idegen harczban elvérzeni; melly a nemzetek egyenjoguságát kimondotta, s a rácok, az oláhok, gallicziaiak és horvátok most is azon állapotban vannak, hogy házaik küszöbén túl a német nyelvben kénytelenek mozogni; melly megígérte Bukovinának, hogy ámbár kis töredék, iskoláiba behozza anyanyelvét, s az ígérést akkint értelmezte, hogy minden tudományok német nyelven taníttatnak, s a mellett szabad az anyanyelv szabályait is tanítani.

E béketörekvéseket a fellázadt népek irányában mi czélszerűeknek és igazságosoknak láttuk. Eddigél nem volt kellő sikerök, de reményünk van, hogy lesz. De mi felelősek vagyunk önöknek e földön, s a túlvilágon az istennek, s úgy akartuk vezérelni a kormányt, hogy a mindenható, ki a népek sorsát mérlegezi kezében, azt mondhassa a magyarról: „e nemzet megérdemli a szabadságot, mert tudott lenni igazságos más nemzetek iránt, a mellyeknek földet adott saját földéből, jogokat, mellyeket saját vérén szerzett, s öldöklötése után is elég nagylelkű volt, testvéri kézzel a béke olajágát nyújtani.“

Harmadik ohajtás, hogy Europa a nemzet függetlenségét ismerje el. Itt legszebb szavakba burkolva mondá el, hogy bár ezt az europai politica jelen állásától nehezen remélheti, azzal vigasztalhatja hallgatóit, t. i. hogy Europa népei rokonszenvét birják, mit a philhungarosoknak, kik minden országból sereglenek vitéz tábornokjaink keze alá, szép száma is bizonyít.

Megemlíté Odillon, Barrot és Palmerston következetlenségét is, kik különböző alkalommal másképp nyilatkoztak ügyeikről, a mint most tesznek. Különben azt hiszi, hogy édes hazánk, melly annyi török s tatár pusztítást kiállt, ki fogja állani ez újabbat is.

III.

E beszédet az első perczben közös ámulás követte. Az ellenzéki tagok összenéztek, mintha kérdezték volna: ez hát az eredménye a tegnapi konferenciális ígéretnek?

Végre feláll Hunfalvi, azon ohajtást nyilvánítva, hogy a kormány a külföldi udvarokkal folytatott levelezéseit eléjük terjeszsze. Második kérdését a görgeiprocessusban intézés, nem világosan ugyan, de érthetőleg körülírva: hogy ki hibája, mikép Buda ostrománál annyi időt pazaroltak el tétlenül? mellynek hibáját Kossuth Görgeire s megfordítva ez arra kívánta tolni.

A külügyminister feleletet ígért ugyan, de Irinyi s Szemere felszólaltak, okadatolva annak megneemtörténhetését.

Titkolozási politikájokat ezáltal lehangosabban nyilváníták.

Illyszerű volt ez időben a parlament, azon parlament, melly az utolsó évtizedekben mint országgyűlés, a kormánynyal folytatott küzdelmeit illetőleg, bölcseségének s belátásának olly fényes jeleit adá, s mint parlament mindvégig olly gyámoltalanul viselé magát. Nem csoda, hisz az akkor szereplők kö-

zül a főbbek hiányzának; kik most szerepeltek, az idő által túlszárnyaltatának.

Tudni kell, hogy Szemere Görgeinek személyes ellensége volt. Ismerte-e közelebbről, belátta-e szándokát: nem tudom, miután még legbizalmasabb emberei előtt sem vádoló. Tudni kell azt is, hogy ellene föllépni nem mert, mivel az egyik vagy másíknak bukását mulhatlanul maga után vonta volna. Ezért nem számolt arról, hogy mit tesznek Görgeivel s mit tesz ő viszont.

Tudni kell azt is, hogy a ministerium előtt meglehetős bizonyosan állt, mikép e tájon sokaig nem tarthatandják magokat. Akarták ugyan a visszavonulást N.-Váradra tenni, de ha e hely is elfoglaltatik, számukra csak a Bánát marad fen, ama táj, melyen századok előtt színe lakott a magyarságnak s hol ma magyar szót is alig hallhatni; a táj, melynek lakosai a magyart s mindent, mi magyar, végzetlenül gyűlölik. E gyűlésen elmondott beszéd második pontjára alapíták azon kiviendett tervöket, hogy az idegen népfajokat ki kell engesztelni, részint hogy erejöket neveljék, részint hogy a visszavonulást ne tegyék merőben ellenséges földre.

Szemere beszédének első pontja pedig minden tekintetben tetemesen nagyitva volt, mert biztos számítás szerint az operáló orosz-osztrák seregek számát másfélakkorára tehetni, mint a magyarokét.

IV.

Kossuthnak Görgeiveli versenygését s annak elhárítására tett ajánlatait köv. levél tanúsítja leginkább:

„Az ország kormányzója tábn. Görgeihez.

Édes Arthurom! Vettem 21.—25-ről irt leveleidet. Köszönöm. Csak ne haragoskodjunk, mert az soha sem vezet jóra. Ellenben az mindig jóra vezet, ha közlöd velem a bajokat, tanácsot adsz, s gondolatot cserélve együtt mindig kitaláljuk a legjobb orvosló szert. Én tudom, hogy senki, én sem szeretem tisztábban, jobban a hazát, mint te; — te is légy meggyőződve, hogy senki, te sem szeretheted tisztábban s jobban a hazát, mint én. E kölcsönös hit közöttünk, mindig fen fogja az egyetértést közöttünk tartani, inire szükség van, hogy a hazát megmentsek. Épen most kapom a positiv tudósítást, hogy tegnap már Miskolczon voltál, s ma alkalmasint Kövesden vagy. Itéld meg: jobb lesz-e egyenesen csatlakoznotok, mit az ellenség már meg nem gátolhat, vagy combinative két oldalról operálnotok. S tedd magadat biztos futárok által közlekedésbe a' többi seregekkel is. Csak most hárítsuk el a viszálykodást. A két öreg urat (Mészáros, s Dembinszkyt illetőleg) nagyon igazad van. Az egyik mindent felejtett, a másik csak amannak szemeivál lát. Mondod, szép módot kell találnunk, hogy elmenjenek. Gondolkodtam. Mást nem találtam, mint azt, hogy magam menjek a seregekhez. Fővezért nem nevezek, hanem mint kormányzó képezen a harmonia kapcsát, veled egyetértőleg s tanácsaid után intézem az operatio irányát, úgy, mint például Czegléden tévék. Aztán a dispositio a ti dolgotok. Így bizony, csak így lehet véleményem szerint a sok mindenféle személyes surlódásokat kikerülni, s nem lesz kérdés Mészáros, Dembinszky, Perczel és Görgei közt, hanem barátságosan intézem az irány egységét, s aztán gonddal leszek,

hogy midenfélé harmonice működjetek a kezetek alattiseregekkel s megverjétek a muszkát szépecskén. Minden más mód nem ment meg a surlódásoktól. S az, hogy a kormányzó rendelkezik az irány felől, senkiben susceptibilitást nem okoz.

Pénzünk már csütörtöktől kezdve lesz, ha meg nem ugrasztanak Szegedről, addig csak napról napra lehet fedezni a legszükségesebbeket. Áldjon Isten.

Szeged, július 23-án 1849.

Hű barátod,

K o s s u t h L a j b s.

V.

Görgeinek, angol ítélet szerint ezen csak „professionel soldier“-nek, Miskolczig tett hadjáratát láttuk. E hirre tábornok Grabbe, ki fölfelé a bányavárosok fedezetére sietett, Losoncra vette útját. E város, azelőtt néhány orosz tiszt benne megöletvén, fölégettetett háromnap szabadság után annyira, hogy lerombolatlanul alig nyolcz ház maradt. Innen Tokaj felé olly sebesen ment, hogy már július 24-én Bényén volt.

Ezenben július 23-án az orosz főerő Ábrányból Miskolcz felé erőtetett szemlegezésre seregeket küldött ki. Harsány falu határán az erdő szélénél találkoztak ez és a magyar recognoscirozó seregek s kemény tüzelés után az utóbbiak Miskolcz melletti erős posíciójukra vonultak.

Görgei, a még mindig gyöngélgedő Görgei, azon hirre, hogy az oroszok Emőd, Keresztúr és Ónod felől bekeríteni szándékoznak, egy hadi cselet használt. Seregei egy részét e posícióban hagyá, s úgy ren-

dezé el, mintha egész tábor volna ottan. Ő maga pedig Pöltenberg tábornokot, magát élelemmel ellátandót, Miskolczra küldé, hogy e várost ostrómmal vegye be. De tábornok Tscheodajew már elvonulván belőle, üresen találta azt. Ezenben az orosz főerő megtámadá a Görgei vezénylete alatt hátramaradt sereget s ez még néhány positiót foglalván el, magát keményen védelmezve, Miskolczon túlvonult.

A Sajó bal partján túl Miskolczon Zsolcza felé mocsárossikságok terülnek el. Görgei seregével Ónodtól Sajó-Ládig ezek mellett foglalt helyet, a Sajóni hidat elrontván. Ez július 25-én történt.

Reggel 10 órától estve 6-ig keményen csatáztak. Mindkét részről ágyuk dolgozának.

Egyike volt a legszebb, a legnagyobbszerű ütközeteknek. Estére azonban az orosz ágyuk Görgeit — mint a hadjelentés írja — elhallgatni kényteték. Angol lapok megemlítvén e csatát, Görgeinek hibául teszik ki, hogy csak az orosz tüzérség ellen manoeuvrirozott s szuronyait nem használta, pedig tudhatá, hogy ebben van főereje.

Az eztkövető nap legvilágosabb bizonyása, hogy Görgei a seregek concentrálását egyedül s makacsságával gátlá meg.

Ugyanis maguk az orosz tábornokok is azt hívék, hogy Görgei ezután a Tisza irányában működendik az orosz seregeknek Tiszán átkelését meggátlandó. Ki is volt rendelve Tscheodajew tábornok, őt, ha Tisza-Füred felé megy, nyomban üldözni. Miután Görgei felhasználva Kossuth azon jelentését, hogy

a tiszavonal kellőleg van fedezve, Tokaj felé vette utját, a nyomban üldözéssel felhagytak.

Az orosz főhadiszállás kardcsapás és minden ellenállás nélkült áttétetett Tisza-Füredre, miáltal a tiszavonal elveszett.

Egy csapat Tokaj felé rendeltetett, melly megindulván, a Hernádon a hidat szétrombolva találta. Görgei előörsei Gesztely mellett a folyó jobb partján valának. E sereg ellen tábornok Grabbe tetemes erővel küldetett. (Julius 28-án) Négyórai heves csata után, mellyben Görgei, bár tölténye nem volt elegendő, győztes maradt, tábornok Grabbe Ónodra s onnan (julius 29.) Putnokra vonult.

Görgei főhadiszállását Görömbölyre tette át, megvédendő legalább a berettyóvonalt, miután ezt a tiszavonallal többé nem tehetette.

A varsói herczeg pedig Tisza-Füredről Debreczenbe akarta főhadiszállását áttenni. Meg is indultak némi csapatok, de vízhiány miatt visszatérván, Csegére fölmentek (julius 29.) s itt vonultak át a Tiszán. S ezzel a herczeg e folyón, melly a mult századokban annyi csatában olly erős határfal volt, átmént.

VI.

Azonban Görgei Tokajból Nyíregyházára ment (julius 31.), az ottani hidat lerombolá, mikor aztán tábornok Sacken Tokajt elfoglalá. Görgei ollyforma mozdulatokat tevén, mintha a Sacken és Grabbe tá-

bornokok közti közlekedést el akarná zárni, a fővezér július 31-én Csegén helyt maradt s csak Tokaj elfoglalása után folytatta útját. E hadjáratáról következőleg értesíté a hadügyministert:

„Görgei táborn. hadügyminister Aulich urhoz. Hadügyminister úr! Vezényiletem alatt álló seregeimnek f. h. 23-ától mai napig tett mozdulatairól következőkben értesitem.

7-ik hadtestemmel a görömbölyi dombokat, 3-ik hadtestemmel pedig a sajóvonalt Felső-Zsolczától Sajó-Ládig elfoglalván, egy erőtetett szemlekezés által meggyőződém arról, miként a Harsány-Szalonta vidékén álló orosz sereg számra nagyobb az enyémnél. Minélfogva erőm öszpontosítására a sajóvonalt választám és épen kiadtam volt az 1. és 7. hadtestemnek ebbeli parancsomat, midőn az utóbbijúlius 24-kén Harsány felől túlnyomó erővel megtámadtatott s Miskolcz felé visszanyomatott.

Ezen körülmény azonban tervem kivitelében legkevésbé sem gátolt meg, s még 24. éjjel indítottam az 1. és 7. hadtestet a sajóvonalon belül Ónodtól kezdve Sajó-Vámosig, és daczára annak, hogy az ellenség 3-szor támadott meg, u. m. Sajó-Ládnál, Alsó- és Felső-Zsolczánál, ezen állomást 25-én szakadatlanul megtartám.

Azon csekély biztosság azonban, melyet a sajóvonalt nyújt, valamint az ellenség mozdulatai Konáról Edelénynek Jánosd felé s Nyékről Nagy-Csécs felé, kénytetének seregimet, daczára annak, hogy a sajóvonalt olly győzelmesen megtarták, július 25-iki éjjel a Hernádon át visszavonni.

A hadak jelen állomása hosszabb védelemre igen alkalmas lévén, az orosz hadtestek által július 27- és 28-kán több oldalról a legnagyobb elszántsággal támadtattak meg.

Tüzérségem jellességének köszönhetni, hogy az ellenség minden támadásai visszaverettek és az orosz seregek mindkét napon veszteséggel előbbi állomásaikra, Zsolczára, Sajó-Ládra s Ónodra visszavonulni kényttettek.

Azonban az ellenségnek Tisza-Fürednél történt átrontása a Tiszán arra kényszerítette, hogy eddigi állomását a Hernádon túl odahagyjam, minden további ütközet nélkül a Tiszán átkeljek.

Nyiregyháza, július 30-án 1849. Görgei Arthur.

Ki e hadjáratok menetelét, mely mindkét részről hivatalos jelentések nyomán lőn leírva, figyelemmel végig kísérte, meggyőződendik, hogy Görgei ezt nem kényszerítve, hanem önként, nem is ellenállási tervből, hanem fegyverletezési szándoka ekkor érett levén s megkezdvén az oroszokkal parlamentírozást, tehetségei fitogtatásából folytatá.

VII.

Visocky s Perczel tábora azonban Czeglédre koncentrálván erejét, útját le Hatvan, s a zsámboki e napokban elvesztett csata után Szeged felé vette. Próbálták ugyan a közlekedést saját s Görgei serege közt helyreállítani, de az nagy részben Görgei makacssága miatt nem sikerült. Turánál ugyanis megveretvén, bár veszteségök nem volt tetemes, kényszeríttek Nagy-Kátára visszavonulni.

A Haynau vezénylete alatti orosz és osztrák seregek azonban, Pesten kevésbé kinyugodván, lefelé indultak, részint a kormányt székhelyéből háborítandók, részint a déli sereggel egyesülendők, mely említett csatavesztései következtében Tittelen alul koncentrálá magát.

Haynau seregéből egy csapat tehát Kunszentmiklós, a másik Baja, a harmadik pedig Zombor és Zenta

felé ment, csakugyan hatalmasan előfelé nyomulva a nélkül, hogy a forradalmi párt seregeivel valahol találkoztak volna.

Maga a fővezér orosz és osztrák katonáival (juli 23. és 24.) Kecskemétig ment, míg tábornok Benedek elősietett s Czibakházánál a Tiszáni átmenetet fedezni akarta.

Ez előnyomulása az orosz-osztrák seregeknek, a felosztás, a manoeuvrirozás, mellyel a Tiszáni átmenetet megkísérték, hadjáratukban a fénypont. Mind a stratégiai terv, mind annak villámsebes és pontos kivitele, az élén állókat a leghiresb tábornokok sorába emelik. Ezen átmenetnél Moreaunak a Rajnáni átmeneti tervét alkalmazzák. S valóban a Tiszarájok nézve épen olly fontos vala, mint erre nézve a Rajna.

Perczel és Visocky seregeiket haladék nélkül Kecskeméten át a szegedi sánczokig retiráltatták.

VIII.

Grottenhjelm Szász-Régennél megállapodott. Miután sem Lüders tábornok előbb nem hatolt, sem tábornok Clam-Gallas Verestoronynál, Brassó irányába vivén seregeit, nem ütött be, nem tartá czélszerűnek tovább nyomulni. E tájon azonban a székelv ezredek nem hagyának neki békét. Ritka nap folyt le egy kis csata nélkül, mellyben hol egyik hol másik fél volt győztes.

Julius 16-án Szerétfalvánál történt viadal által azonban a Beszterczéveli közlekedhetés fentartása ve-

szélyeztetve levén, Grottenhjelm tábornok a sereg egy részével Beszterczére tért vissza, más része pedig Sz.-Régenen foglalt positiót egy csata után, mellynek következtében a forradalmi seregek, bár kezdetben a szerencse nekik kedvezett, e várost elhagyák.

Ezenben Lüders tábornok Verestoronynál beütvén, Szebent, mellyet a forradalmi seregek elhagytak, elfoglalá (július 21-én), míg a Bárczaságból Clam-Gallas tábornok nyomult előre. Célja volt a két seregnek egyesülni s Károlyfejérvárt az ostrom alól felszabadítani.

Az ennyi oldalról megszorított honvédek Három és Udvarhely székekre vonultak, hol Bem tetemes erőt szándokolt concentrálni, mi neki annyira is sikerült, mikép Brassó és a Bárczaság július 23-án a legnagyobb rettegésben volt, hogy az előnyomuló székelységnek az ottani katonaság nem leend képes ellenállni.

S valóban a császári seregek vesztett csata után Illyefalva-s Aldobolyig vonultak vissza. Brassóból a pénztárok elvitettek. Ennek következtében a székelység a csiki erdőkből kiment s megtámadta az egyesült orosz-osztrák seregeket. (22-én.) Ez nap Illyefalu-s Szentkirályig nyomattak. Másnap folytatták a csatát. Szemeriában azonban a székelység olly keményen tartá magát, hogy azt a császári seregek felgyújtani kénytetének. Ugyanez történt másnap (24-én) Szepsi-Szentgyörggyel is, melly ekkor viszont császári kezekbe esett. A magyar seregek Csik szélén, Málnáson állapodtak meg.

IX.

Ezen előkészületek után július 23-án Bem fölhasználva a császári seregek visszavonulását, az ojtozi szorosán át Moldvába tért. Az ősz tábornokot legfőként azon meggyőződés vitte e lépésre, hogy ő és seregei az annyifelőli megtámadásnak nem tudandnak megfelelni. Hitte hogy Moldva fölkelend. Onnani segítségkapás, legfőképp pedig a csangó magyaroknak kihozatala — kiket mint telepet használtak volna — volt főczélja.

Moldvában Bem kezdetben meglehetősen sikerrel dolgozott, úgy hogy néhány csatát szuronyszegezve megnyervén, egész Oknáig nyomult, hol következő proclamatiót bocsáta ki:

„Moldva lakosai !

Az oroszok viszont megelőzött hadizenet nélkül Magyarhon- s Erdélybe beütöttek. Illy népjogsértés láttára is hallgat Europa, de a magyarok elég erősek elleneiket szétzúzni. Az oroszoktól az élethalálharczot elfogadván, annak hasznait azon szomszéd népekkel is meg akarják osztani, kik orosz járom alatt nyögnek.

E szándékból lépte át seregem egy része Moldva határait.

Moldva népe ! Ha szabad, s a magas porta pártoló uralma alatt constitutionalis kormány részese akarsz lenni, kelj föl megsemmisíteni ama barbar csordákat, mellyek hazádat befekélyezik. Támadja meg minden fegyverfogható a közös ellent, szétrombolni minden összeköttetést ; s a magyar seregeknek és harczos oláhországi népnek, melly egyszerre fölkelend, segedelmével az ellenséges seregek megsemmisítése könnyű leend.

A magas porta segedelme nem késend, mert ez megismerendi, hogy Moldva- és Oláhországnak, mellyek mint

egykor, kizárólagos uralma alatt akarnak maradni, felszabadítása, a csárok által megtámadott political existenciáját egyedül biztosíthatja.

Erdély, az ojtózi szoros, július 19-én 1849.

Az erdélyi magyar sereg főparancsnoka :
B e m J ó z s e f .“

Csatáiról pedig következő levéllel értesíté a minis-
teriumot.

„Az ország kormányzójának.

Első gondom vala az ellenséget Brassóig visszanyomni és az ojtózi szorost, mely Moldvába utat nyit, újból elfoglalni.

Tegnapelőtt viradatkor a határszélt átléptük 's néhány száz lépésre előttünk ellenséget találtunk, melyet, bár kétszer nagyobb volt seregemnél, elszánt támadásainkkal minden állásán legyőztünk.

A positiókat, melyeket az ellenség egymásután vőn, a mi ifju honvédeink nagy merészséggel rohanták meg, s a megfutamodott sereget addig kergettük, míg a bágyadság miatt Csirjiszten kénytettünk megállani.

Az ellenség holtak-, sebesültek- s foglyokban mintegy 500 embert vesztett, a mi veszteségünk néhány halottból s 40 sebesültből áll. Fájlaljuk azonban egy derék tisztnek Egyed főhadnagynak halálát.

Elfoglaltunk két tüzérszekeret, sok eleséget s egy csorda ökröt.

Tegnap utunkat folytatván, Onesdet és Oknát foglaltuk el, hol az ellenségnek sok ruhaneműi s egyéb szerei jutottak kezeinkbe.

A moldvaiak mindenütt szabadítójokként fogadtak, segítségünk alatt föllépni ohajtanak.

E harcoknak azon jó hatása volt, hogy ifju honvédeink meggyőződtek, miszerint az oroszokat kevés haderővel is legyőzhetni. — Okna, július 25-én 1849. B e m .“

Néhány napi ottmulatás után azonban visszanyomatott, mikor aztán az ojtózi szorost tábornok Moller foglalá el. Eredménye e benyomulásnak semmi sem lett, legalább nem az, mit Bem remélt. Ugyanis seregéhez önkénytes csatlakozókat nem talált.

De Bemnek Moldvábai beütése előre elkészített dolog volt. Kossuthnak Bolexes és Bolliak oláh emigránsok, még Szegeden ajánlatot tettek oláh legiók felállítására iránt, s Kossuth ezeket Bemhez utasítá, hogy miután ő az elvet elfogadta, a detaile-ok iránt vele értekezzenek.

Ezen alkalommal tudatta vele azt is, hogy szeretné, ha e legio a betöréskor avantgarde lenne, mert ohajtja, hogy ottan mint barátok lépjenek föl, mint kik őket az orosz befolyás alól fel akarják menteni. A törökök — folytatá Kossuth — kétértelmű politikát követnek, il faut les compromettre.

X.

Alig hogy Bem tábora egy részével visszatért, az ő s benhagyott seregének dolgai meglehetősen rossz alakot öltének.

Az Erdély sorsát eldöntő ütközetek egyike Segesvárnál volt június 31-én. A forradalmi sereget Bem, az orosz-osztrák tábornok pedig Lüders személyesen vezették. Bem kétszer nagyobb sereg ellenében állt, mindamellett olly ügyesen tudta vinni a dolgot, hogy a győzelem mármár részére hajólt, kivált midőn tábor-

nok Skariatín elesése által a tábor meg kezdett zavarodni.

A csata sorsát az e perczen segítségül érkezett dzsidások fordíták meg. Ugyanis akkora hévvel s anynyifelől támadák meg a gyalogságot, hogy ez üzetve a kozákoktól, Keresztúr felé futni kénytetett.

A magyar seregek e csatában hét ágyut, két zászlót, töméntelen löport, málhás szekereket, köztük a Bem utazó kocsiját, továbbá ugyanennek tiszteleti szablyáját, mellyel a kolosvári polgárok megtisztelék, s mintegy 500 foglyot vesztenek.

Bem, ki kétlovas hintójában s mindenütt elül járt, maga is sebet kapott. Köpenyébe burkolva, lováról a földre hullott s csak azáltal menekült meg, hogy magát hirtelen feltalálva, arcát köpenyével elrejté s magát halottnak színle.

Csata végeztével azonban négy székely huszár észrevevén, hogy a szeretett apó sehol sincs, érte jöttek, felkeresék s magukkal vitték.

Ez nap az oroszok vesztesége is tetemes vala.

Bem és táborá M.-Vásárhelyre vonultak, szándékozván az összes erőt oda concentrálni.

Ezenben többen a székely városok s falvak közül az orosz előnyomulásnak a forradalmi propagandisták szónoklatai következtében erélyesen ellenállván, fölégettettek. Ez, valamint a szász-sebesi veszített csata, a fanatismus harczával ellenálló székelyek erejét megtöré. Volt ezután is ellenállás a seregek, de nem a székely népfölkelés részéről, melly Bemnek ezelőtt olly hatalmas támasza volt.

Erdélyben a forradalom koczkája el volt döntve; egy pár hét alatt az egésznek buknia kelle!

XI.

Alig van nép, melyet a pusztta remény is annyira boldogítani tudna, mint épen a magyar. Szemere Bertalannak hatalmas oratiója a háborgó kedélyeket annyira-mennyire lecsillapítá. Hisz' ha minden úgy van, mint Szemere mondá — s egy minister hivatalos jelentésében ki kétkednék? — fényesen állunk.

De ezért elégtelennek is sokan voltak. Nem zúgóldtak ugyan a kormányzó ellen, mint ki népszerűségéből nem sokat vesztett, de fenszóval kárhoztatták azon nő-cotteriát, melly minden dologba beléscsolt, mindenütt csak rontott, és Kossuth gyöngeségén, melly ezt maga mellett eltűrte, igen sajnálkozáának. A Szegedi Hirlap nyiltan kimondá :

„Szeretett kormányzónk körül már is veszélyes udvar-szerű környezet alakul, — s mellynek hivatása az emberiség fájdalmait enyhíteni, a nőnem befolyását a kormányzói termekben nem rendeltetése szerintinek találjuk s hatáskörét azokon kívül nem mindenben czél- és rendszerűnek.“

Fenszóval kárhoztatták a kormány azon politikáját, hogy az összes seregek vezényletét nem bizza Görgeire. A közvélemény nyiltan és lapok utján őt kívánta, s a kormány sem arra nem hajólt, sem Görgeiről nem mondá el azt, mivel vádlá.

Következő czikk (Szegedi Hirlap 32. sz.) az ottani közvéleményt legjobban jellemzi :

„Nagy időket élünk. Maga a kormány, maga a nemzet-

gyűlés kimondá, hogy a haza veszélyben van. S ki követte a kormányt bujdoklásaiban, ki tudja, hogy milly két hatalmas esküdött össze szabadságunk ellen: tisztán tudhatja, hogy itt sem parlamentarizmus, sem pium desiderium, csak kard éle metszheti ketté a gordiusi csomót.

Nem állunk ott, honnan lehető a visszalépés. Mi mindenünket a kard élére tettük fel. Feltettük ügyünk igazságában s fiaink elszántságában bízva. Nekünk nem szabad ingadozni.

Kell, hogy a fanatismus harcát vivjük. Kell, hogy egy eszme lebegjen előttünk, ügyünk diadala; kell, hogy népünk a fölkelésben, karunk a kardforgatásban kifáradhatlan legyen. Kell, hogy minden gondolatunk egy eszmében központosuljon, ez legyen gondolatunk tárgya, álmunk, a szó, mit anyánktól eltanulunk, a szó, mit kedvesünk fülünkbe súg: győzz, győzz, győzz !!!

Mint puszták oáza, egyedül állunk. A szabadság nálunk virít, máshelyt kihalt. Egy ezredév, fényes mult néz ránk. Előttünk csak győzelemnek s utána üdvnek szabad állani.

Ha találtnék, ki mást mond, az hamis proféta, azt kövezzétek meg, mert népnek, melly más tant elfogadna, élnie nem szabad.

Ha találtnék, ki most parlamentirozni akarna, kiáltásokat túl — ember, ki most parlamentirozni akar, nagyra vágyó.

En tisztelem a politicalai capacitásokat; a fényes oratiókat szeretem hallgatni. De most lejárt ezek kora. A politicalai capacitás tűrjön, míg béke lesz, s a fenhangu orator magyarázza ügyünket a népnek.

Mert ki most codificatorról szólna, midőn irtó hadak folynak, ki a megyék új felosztását vétetné munkába, midőn azok $\frac{1}{6}$ -adát ellen bírja: még elleneink által is kinevettetnék.

Mert ezek kora még nem jött el, s hogy valaha eljőjön, azt csak fegyver tudandja megszerezni.

Épen ezért a politicai capacitások csak ellenőrei lehetnek a hadiaknak. Ügyeljék meg azok tetteit, s számoljanak róluk koronként a nemzetnek.

És épen ezért a hadi capacitások működését kormánynak szabályozni nem szabad, hogy ministerium döntsön a hadi tervek felett, s harczban járatlan emberek jelöljék ki a vezérek utát.

De az sem szabad, hogy minden vezér a maga embereivel különegészet képezzen s bolond Istók módjára folytassa a hadat.

A hadi operatiókban egységnek kell lenni. Az egyetértés mellett ez a *conditio sine qua non*.

Kell, hogy az egység létesítése oly emberre bizassék, ki multjával fényesen megmutatá, hogy azt tenni sikeresen tudja. S ha akadt illy ember, nem szabad, hogy más talál-tassék, ki hiúságból, azon ál oknál fogva, mert a másik tehetségesbnél két nappal idősb tábornok, az engedel-mességet ettől megtagadja, s azután is serget vezessen. Nem szabad, hogy talál-tassék tábornok, ki a kormánynak azt izeni, hogy ez s ez altábornagyokat még eltűri maga mellett.

Illy dolog az egységet ronthatná a hadi operatiókban, s nekünk most egység kell először, másodszor és századszor.

Illy egység szerezte meg Washingtonnak a diadalt. A Bem által felmutatott eredményeket illy egységnek köszönhetjük.

Ne tartson a nemzet attól, hogy ezen egység Napoleont növeszt nyakunkra. Napoleon az előidők terrorismusának volt gyermeke, ha van ember, ki ezt tenni akarná, van rettenetlen politicai capacitásunk, ki ez ellen szót emeljen, van népünk, ki az üdvös szót megfogadja.

Minő propagandismusnak szülöttei az illy eszmék, nem akarom kutatni. De ismételve mondom : egység a vezény-le tben !

Vezesse Kossuth a political dolgokat felelősség mellett s tetteiért utólagos számadással. Ellenőrködjék, mint mondtam, ő, — e forradalomban ő teheti azt legjobban.

Vezesse Görgei a hadi operatiókat. Vegye át az összes magyarhoni sereget s legyen ő itt az, mi Erdélyben Bem. De kellő ellenőrködés, utólagos számadás mellett. Megtáncolta a magyarhoni sereg őt követni győzelemben, az 'ellen rettegni őt. Ő már 3-szor mentette meg a sereget, s a honvéd, ki Isaszegnél s Szőnynél vele volt, mellette tiszteres erővel küzd.

A magyarok istene nevében s a haza színe előtt felszólítom a kormányt, hogy initialja, s a nemzetgyűlést, hogy mondja ki:

„Magyarhon polgári kormányzata hajóját Kossuth vezeti továbbra is olly hatalommal, mint eddig.

A magyarhoni seregek vezényletében pedig egység van, s a fővezér Görgei.“

A parlament pedig bámult és hallgatott, legalább sok ideig hallgatott, mennyiben mindjárt az első ülés után titkos conferenciákhoz fogott.

Illy conferenciákat naponként kettőt, néha háromat is tartottak, s öt napon át folytonosan egy kérdésben. T. i. olly tetemes erő rontott ellenök, hogy annak az eddigi erővel legyőzését nem igen remélhetik, erejüket a zavargó nemzetiségekével is — mellyekkel különben most hadat folytatnak — nevelni czélszerűnek tartják. Mikép lehetne tehát e nemzetiségeket lecsendesíteni békés uton, fegyver nélkül?

Alig van kérdés, melly olly heves ellenzékre talált volna, mint épen ez. A 180 jelen levő képviselők közül legalább 50 ellenszólt, nagyrészt ugyanazok, kik ezelőtt az ellenzékét képezték.

Az elsők beszéltek cosmopolitica i igazságról, de a valódi indok az volt, mert a győzelmet e nélkül lehetők nem tarták.

A másik párt ebben a magyarság uralkodásának megtörését látta, s mint illyet keményen ellenzé. Felhozá, hogy most ezt tenni következetlenség, mert a nemzetiségek kevesebbért, mint mennyit Austria nekik ígért, a fegyvert le nem teendik. E párt bennök lecsendesülésök után sem bizott, s szeretete volna megtörve látni. Nem akará türni, hogy kegyetlenségeikért ne bűnhődjenek.

Ötnapi conferenczia után elhatározák, a közelebbi nyílt ülésben a nemzetiségeknek megadni kívánataikat, t. i. az egyenjoguságot.

XII.

Mielőtt azonban e nyílt ülés leírásához fognáknk, szükség némi szízfalmögötti körülményekkel megismerkednünk.

Tagadhatlan, hogy e kérdést maga a ministerium hozá szőnyegre s existentiájára nézve életkérdésnek vallá. Mindazon szép szavak, mindazon fellengös kitételek, mivel ők az indokolák, egyebet nem bizonyítanak, mint azt, hogy ennek ezelőtt megnemtétele furcsa szint derít rájok, annyival inkább, mert a perczben meriték fel, midőn ügyöket vesztéhez közel s azon tájakat, honnan legfőbb erejüket meritni remélék, elleneik kezében láták. Meggondolák azt is, hogy a visszavonulás, mi számukra fenmarad, teljesen ellenséges földre

nemzetiség közé, melyet annyira gyűlölének s mely által annyira gyűlöltetének, történend. Ezt koránsem mint vádpontot hozám fel; illy következtetlenség vádat nem érdemel. E forradalom által, ugymondák, a magyarnak uralmát akarák megalapítani, s ime ők magok rátérének, hogy egy foederativ systemán alapuló birodalomná változzék a magyar.

Való marad : nemzetiségnek nemzetiséget elnyomni nem szabad. Tetteért az ezt tevő rendesen bűnhődni szokott.

Negyedik fejezet.

Kossuth találkozása Bemmel. Perczel fenyegetései a kormány irányában, a haditanács határozata ennek letétele iránt. Aulich rendelete s annak napi parancsa. Kossuth utazása Madarasig, találkozandó Görgeivel. A konferencia Görgeit fővezérré teszi. Jul. 28-iki ülés, a nemzetiségi egyenjogúság kimondása. Szemere beszéde. A zsidók emancipációja. A szegedi lőpor-raktár a légbe röpül. Szemere Görgeihez utazik. Szeged elfoglalása.

I.

Kossuth Szegedről Aradra (hol fényes fáklyászenével fogadták) s onnan Temesvárra utazott, Bemmel találkozandó.

E találkozás aprólékosságai titok, mit kettőjükön kívül aligha tud valaki. Főbb vonalai azonban akkora annyira közbeszéd tárgyai valának, hogy e leírásom aligha tévedend!

Kossuth az utolsó időben — mint említők — többször nyilatkozott akkép, hogy az összes magyarhoni s erdélyi seregek vezényletét Bemnek szándékszik átadni. De e nyilatkozatot nyilvánosan sohasem tévé, valamint Görgei ellen nyilvánosan föllépni sohasem mert.

E találkozás célja volt most, miután Görgeinek

separatisticus célja napnál világosban vala látható, az ősz bajnokkal értekezni, hogy miután sikerült a sergeket valamimódon centrálni, a fővezényletet emennek kezébe játsza.

De másik célja volt e találkozásnak a Moldvábai beütésről értekezni, miáltal mind a török politikát megfordítani, mind a sergeket szaporítani remélik.

Ez utóbbit valóban ki is vitték, s nem rajtok mult, hogy eredménye nem lön.

Kossuthnak gyöngesége, hogy ha az elsőt akará, nem tudta imponálni; gyáva volt, azt, ki utában állt, a Grevé térre küldeni s isten tudja, minő érdekek miatt intrigázék ott, hol nem parancsolnia szégyen vala. De e gyöngeség a forradalmi kormány minden utóbbi tettein igen is látható volt.

II.

Seregmozdulat seregmozdulatot ért, csata csatát követett a nélkül, hogy a sergek concentratiójára nézve történt volna valami, a nélkül hogy a dolog állásáról valaki, még a ministerek intime barátait sem véve ki, valamit tudott volna.

Hangosan tolmáclá a közvéleményt a Szegedi Hírlap, midőn irányczikkeket azon themáról, hogy Görgeit minden áron fővezérré tegyék, mindenik számában közölt.

E közvéleménynek a parlament végre nem birt ellenállani annyival inkább, mert a sergek, miután a

Hatvannáli concentratio meghiusult, Szeged felé sietve folytaták utjokat.

Perczel és sergei ezenben jöttek lefelé a nélkül, hogy Haynau hadát a Tiszánál valahol feltartani tudták volna. Ő maga átlátta a concentrálás elkerülhetetlenségét. De gyanítá azt is, hogy annak meglette után a fővezér nem ő leend. Pedig lelkében a hit élt, hogy a „hazát egyedül ő képes megmenteni.“

Perczel nem birt hadi talentommal. Merész ember volt, ki tavaszi hadjáratával elvitázhatlan érdemeket szerze, használható népfölkelést megzabolázni, de rendezett sereg ellen nem tudott csatát küzdeni. Azonban ő ezt nem hívé, mert magát a pusztá jó akaratot talentomnak tartá.

Rá izen a ministeriumra, hogy ő a legidősebb tábornok. Görgeit, a nálánál két nappal fiatalabbat, maga mellett nem tűri el. Dembinszkyt s Mészároost egy darabig még ugyan elszenvendendi, de ha a ministerium őt fővezérré nem nevezi ki, rá ront s felakasztatja.

S ki hinné, micsoda hatása volt ennek?

Szemere azon volt, hogy Perczelt nevezzék ki, Csányi és Aulich minden áron Görgeit akarák s határozottan kimondák, hogy Perczelt le kell hivatalából tenni, miután a kormánynak illy affrontot tűrnie nem szabad.

Ez csakugyan keresztül is ment; s ekkép midőn pár nap múlva Perczel Szegedre jött, Aulich hadügy-minister tudatá vele, hogy többé nem tábornok, hanem sergeit Visockynak adja át. Perczelnek ekkor kiadott napi parancsa bizonyítja, hogy a czivódás ki-

kerülése végett büszkeségének megtevé az áldozatot. De Görgeit sem nevezék ki, hanem Mészároost, mellé rendelve Dembinszkyt.

Lássuk Perczel érintett napiparancsát:

„Napiparancs.

A mult hónap végén rendkívüli veszélyekbe sodort hazánk megmentésére nem késtem segédkezemet a kormánynak legelső felhívására odaajánlani, és felvevém a bántalmakat, mellyeket csak pár nappal előbb is diadalmas hadjárat után kellett szenvednem.

És most, miután egy pár nap alatt egy nevezetes haderőt gyűjték és szerkeszték össze, miután a tökéletesen bomlásnak indult közigazgatás számára több héti időt szerzék rendezésre, ugyanazon helyen, honnét kiindulva a hazának dicsőséget és végtelen hasznót szerzék, és ugyanazon sereg szomszédságában, melly ezen dicsőségnek részese, a következő ministeri parancs által a parancsnokság tőlem elvételik. A ministeri rendelet így szól:

S z e g e d, július 30-kán.

Folyó évi július hó 29-én tartott ministeri tanács határozatánál fogva tábornok ur az eddig parancsa alá helyezett sereg parancsnokságától fölmentetvén, ezennel utasítom, hogy azt Visocky tábornok urnak átadni mulaszthatlan hazafiui kötelességének ismerje.

Hadügyminister:

A u l i c h.

Csak rövid ideje, hogy a Czepléden és környékén alakított, valamint a 9-ik hadtest feletti parancsnokságot átvévém. Kevés alkalmam lehetett velök a szabadság harczaiban közremunkálni, de a kezdet mégis feljogosít hinni azt, hogy tetemes eszköz leendek a szabadságot mindenünnen környező veszélyek leküzdésében, és ezért kedves vala nekem a szolgálat közöttök, és csupán az esik most nehezemre, hogy tőlök ép a harc perceiben kell megválnom. Mindamellet nem akarván bajt bajjal tetézni, sem vizályt idézni

elő a seregben, ezen utolsó parancsammal csak búcsút mondok a hadsereg összes főtisztei- s népségéhez.

Perczel Mór, tábornok.“

Szemere, a mint elvekkal bíró férfihoz illet, e határozat után lemondott hivataláról. Kimondá, hogy miután neki a politikába befolyása nincs, pedig a közvélemény minden rossz sikerért egyedül őt vádolja; miután ő semmi egyéb, mint expediense egy felsőbb hatalomnak, akkor midőn a felelősség őt illeti : kényszerítve érzi magát ezt tenni.

Pár óra múlva azonban sikerült Kossuthnak őt a fenyegető veszélyeknek elébeterjesztése által tárczájának újabbi elvállalására bírni.

Ekkor kezdének legelőbb azon hírek kerengeni, hogy Görgei alkuszik az oroszokkal; de ezt mindenki ellenei koholmányának vélte, mignem Kossuth — július 25-én — maga elutazott olly czéllal, hogy Görgeivel a concentrálás iránt s az ügynök voltaképen mibenléte felől tanácskozzék, mit a tömeg a fenebbi hír basisául használt fel. Harmad napra Kossuth visszatért a nélkül, hogy Görgeivel találkozott volna, mint maga írta Perczelnek : „Madarasig mentem, egy órányira a muszka előrsöktől.“

III.

Július 27-én titkos conferencia volt. A parlament az utolsó két hóban ez egyetlen napon adá jelét annak, hogy él s van benne erély, egy olly intézkedés által, mit megtenni — nem lévén tisztában a Görgei

féle ügy iránt — előbb kötelessége lett volna, s már csak fél érdem, miután vele nyíltan föllépni nem mert.

Ugyanis kimondák, hogy az összes magyar sergect koncentrálni kell s ekkor egy vezér alá rendelni. Kimondák, hogy mindazon tábornokok közül, kik a magyar sergectet a forradalom óta vezették, Görgei az, ki a nemzet föltétlen bizalmát e tekintetben megérdemli (világos bizonyosság, mennyire nem ismerék ez embert!), s kit is azonnal fővezérré nevezének ki, olly hozzáadással, hogy a kormányzó s országgyűlés ellenörködése alatt felelősség terhe mellett a hadjáratokat mindenkitől függetlenül vezesse, s a többi tábornokok az ő rendeleteinek engedelmeskedni tartoznak.

Privative tudák ugyan a versenyzést, mi a ministerium s Görgei közt létezik; de miután a kormány jelentéseiben azt mellőzé, ők sem méltaták figyelmükre annyival inkább, mert a dolognak semmi fontosságot sem tulajdonítanak.

Az összes képviselők közt csak kettő találkozott, ki a választást ellenzé, s egyedül Perczel volt, ki Görgeit árulással vádolá, ő sem tények után, hanem azon véghetetlen gyűlöletnél fogva, mellyel a Zichy féle per óta iránta viseltetett.

Mig a szerencse részükön volt, a versenyzések apróságok gyanánt elenyésztek, de colossusokká változának a perczben, midőn Fortuna tőlük elfordult.

IV.

A császári seregek azonban három oldalról sietének Szeged felé.

Az elsőt Makó felől, miután az Alpárnál a Tiszán átment s Czibakházánál a magyar sereget visszanyomta, maga Schlick vezette. Ez aug. 1-jén Kun-szentmiklóson volt.

A második csapat magának Haynaunak vezénylete alatt aug. 2-án Kis-Telekre ért a nélkül, hogy apró igénytelen előörsi csatákon kívül mást küzdött volna.

A harmadik sereg a Bácskából jött a bánnak vezénylete alatt.

Ezen előnyomulások következtében az előbb Perczel, most már Dembinszky és Mészáros vezénylete alatti sereg lehető jó rendben a páratlan erős szegedi sánczok alá vonult, az ő s monda által megszentelt helyre, hol Etele és Kádár hamvai nyugosznak.

De másfelől a Guyon tábornok vezénylete alatti hadtest is felrendeltetett a Bácskaságból, csatlakozandó a fenirt erőhöz.

E sereg, számra nézve 10 zászlóalj, harczedzett erős férfiak, kik 4 napi utazás után is emelt fővel büszkén mentek végig a szegedi piacon, július 29. érkezett meg.

Az elvonulást Kossuth, Guyon s Kis Ernő nézték.

Midőn a 8-dik zászlóalj ment el Kossuth előtt, megállítá s lobogóját a 3-dik érdemrenddel diszíté fel.

Ez valóban megható jelenet volt. 10 gyönyörű

zászlóalj! mellynek egyedül öltönyéről volt látható az ut sanyara, de nem arczáról.

A defilírozást éljenek közt tették meg büszkén, emelt fővel. Gondolák-e ők e perczben, hogy egy pár hét eltelte mulva csak emlékük fog élni?

Most mindenki hitte, hogy a két egyesült erő Szeged 40,000-nyi fegyveres népével, melly a környéket pusztító ráczok ellen néhány csatát már maga kiállott, s mellynek fiai közül egy sem vala, ki löporszagot nem érezett volna, sikeresen tudand ellenállni.

Annyival keserítőbben hatott a kedélyekre azon ministeri rendelet, hogy a nemzetőri puskák adassanak be.

V.

Az ezokozta csüggedést még a julius 28-diki parlamenti ülés sem oszlatá el. Ez volt finaleja a nagyszerű drámának! És e végszavak — ha úgy tesszük hattyyadal — egy magának örök életet készítő nemzetnek szájában, a diadaloknak közepette igen is helyükön lettek volna, de nem így és nem itt!

Lássuk tárgyait.

Hadjelentéseket tettek, s Duschek 60 millió kölcsönt kért, számolván a mult évben megadott közül 59 millióról.

Szemere a nemzetiségi egyenjoguságot azon alapon, miken a titkos conferenczia határozá, inditványozá. E szerint az irtó hadat folytató nemzetiségek

amnestiát kapnak, a municipalitások megmaradnak, s mindenik nemzet nyelvre egyenjogu; melly t. javaslatát következő módon indokolá :

„Ha Magyarország multjába visszapillantok, úgy látom, hogy Magyarország a multban nem az élők, hanem a halottak országa volt.

Kiváltsággal birtak egyesek; emberi joga nem volt senkinek, ez volt az élő egyének sorsa', a nemzetiségeké pedig az volt, hogy felettök mindnyájok felett egy nagy halott uralkodott: Rómának nyelve.

Sok idő kellett ahhoz, míg a magyar nyelv illő helyét elfoglalta, sok munkába került, míg a magyar nyelv diplomaticai polczra felemelkedett. Es a hová a magyar nyelvnek fölemelkedni nem kellett, mert nem volt diplomaticai hely, mert szoros szempontból nem volt szükséges, azt nem foglalta el a többi népeknek és nemzetiségeknek nyelve, hanem elfoglalta ok és szükség nélkül vagy a német vagy a latin nyelv.

Bekövetkezett a forradalom. Minden forradalomban csak annyi élet van, mennyi erő mennyi igazság és mennyi életrevaló eszme van benne.

A mi forradalmunknak három alapeszméi vannak, melyeken mint megannyi oszlopokon nyugszik.

Az első eszme: a kormányformának megigazítása.

Eddig az ország kormányzati tekintetben gyámság alatt volt. Tehát be kellett hozni a parlamenti kormányformát, hogy a nép maga igazgassa magát, a nemzet maga intézkedjék sorsa felett.

Második eszme volt: az egyéni jogok biztosítása. El kellett törölni királyságokat, ki kellett mondani a jog és kötelességbeli egyenlőséget, hogy azon elv kimondatván, tekintessék az érdem és ne a név és czim, jutalmaztassék a képesség és ne az ősök hosszú sora, vesztse el koronáját a nemes, gróf és herczeg, hogy mindenek, kik az országban

laknak, megnyerjék azon egy egyenlő koronát, melly ezen szóban rejlik: szabad polgár és szabad ember.

A harmadik nagy alapeszme: a nemzetiségek és népiségek szabad kifejlődése.

Engedtetsek minden népeknek a nemzeti szabad kifejlődés. A nemzetiség nem cél, hanem eszköze a szabadságnak, mint a szabadság sem cél, hanem eszköze az emberi és polgári tökéletesedésnek! És a kifejlődés semmi más tekintet által ne korlátoztassék, mint a statussegység fentartásának és a czélszerű gyors, pontos közigazgatás lehetőségének tekintete által. (Helyes.)

Az első eszme életbeléptetett.

A második eszme, a jog- és kötelességbeli egyenlőség olly gyorsan, olly hamar ment át a nép vérébe és annyira minden megrázkódtatás nélkül, mint az sehol nem történt.

A harmadik, a népiségek kifejlődése iránt még kevés történt az országnak háborúviszonyai miatt.

De azt hiszem, bekövetkezett a legvégső idő, hogy a nemzetgyűlés elveit e részben nyilvánítsa. Jól tudom, hogy a lázadott románok és rácok között vannak, kik a szegény népet személyes nagyravágásuknak, önzésöknek áldozzák fel, de vannak, lehetnek, kik nemzetiségökre nézve a jövő előtt aggódnak, és ezeket meg kell nyugtatnunk, miattok s magunk miatt.

Én tehát azt tartom, a nemzetgyűlésnek nyilatkoznia kell. Hadd lássák a népfajok, hogy mi nem akarjuk azon osztrák politikát követni, melly minden népeket, egymás ellen ingerelvén, elnyomott. Hadd lássa Európa, hogy azon magyar nép, melly földét megosztá a többiekkel, melly a szabadságharcot maga víja főképen, melly évek óta maga küzd valamennyi néptársai jólléteért, hadd lássa Európa, hogy mi magunk vívtunk; hadd lássa a világ, hogy mi a legújabb forradalmak életjeleit jól ismerjük, hogy míg a régi forradalmak csak a szabadságot kívánták és nyerték meg, mi értjük az új történet új forradalmait, és hogy mi nemcsak

a szabadságot adjuk meg a polgároknak, de megadjuk a népeknek saját nemzetiségüket is, Mi, kik e földet meghódítók, kik nevet adtunk a birodalomnak, kik minden százdában új harczot kezdünk a szabadságért, mi minden népet testvérünknek tekintünk, e szó él szivünkben, nem csak ajkunkon van.“

Az ellenzékiek savanyú arcot csináltak, a nem-ellenzékiek pedig rákiálták a „helyes, elfogadjuk“-ot.

Indítványozá továbbá, hogy a zsidók emancipáltassanak, bele értvén a keresztényekkel házassúlhatás megengedését is. Ez is megkapta vivátját. Ezt következőleg indokolá :

„Méltóztassanak megengedni, ha azoknak ismét eleget nem tehetek, a kik a formákhoz mód- és szerfelett ragaszkodnak, meg nem fontolván, hogy forradalmi időben a formák elvesztik a hazát, békes időben megmentik. Azonban kénytelen vagyok a t. ház figyelmét egy nagy elvre, egy néposztályra felhívni.

Én Magyarországot most úgy képzelem, hogy ennek különböző népei össze vannak gyűlve egy lakomázó nagy asztal körül. Az asztalra el van rakva a népek vagyona, élete, békéje, szabadsága, becsülete, dicsősége, szerencséje, reménye a jövődönnek, áldása a maradéknak. Magyarország minden népei az asztal körül vannak és védelmezik azt utolsó csepp vérig, a halálig. Oldalt azonban áll egy néposztály, melly szintén védelmére kelt a kincsekkel megterhelt asztalnak, pedig az ő szabadsága nincs az asztalon, az ő becsülete nincs az asztalon, az ő jogai azon jogok között, melyeknek megvédésében részt vesz, ezen asztalon nincsenek biztosítva, tehát úgy látszik, idegen jogot, szabadságot védelmez, ontván azonban vérét a többivel egyenlően. Ezen néposztály : a zsidó néposztály. (Eljen !)

Uraim! ha a zsidó nép szinte ott van a csatatéren és vérét ontja egy olly hazáért, mellynek ő még nem kijelentett pol-

gára; ha ő vagyonát, életét örömezt feláldozza azon szabadságért, melyet csak reményl, azon jogokért, melyeket még nem bir, mint birnak a többiek, kik vele harcolnak: azt hiszem, az igazság kívánja, hogy míg egyrésről az ellenség még nagyobb kinokkal, terhekkal tetézi mint a többi népeket, eljött az idő, hogy a nemzetgyűlés azon szent elv kijelentését tovább ne halaszsa, miszerint a zsidók is a hazának polgárai, (igaz) jogban és kötelességben a többiekkel egyenlők. (kitünő éljenzés!)

A képviselőház e kérdést tárgyalni elhatározta még a mult évben. Debreczenben a nemzetgyűlés ezt ujlag sürgette s én akkor a kormány nevében kötelességemnek ismertem a javaslatot elkészíteni, mely maj. 24-ről szólva el is készült.

En azon magyarázatot, hacsak a t. ház nem kívánja, melylyel e törvényjavaslatot kísérem, nem fogom felolvasni, nem hogy a házat ne utassam, hanem mivel a törvényjavaslatban olly igazságok foglaltatnak, melyeket nem magyarázni kell, hanem csak sziveinkhez nyulva érezni lehet.

Es már most ennek folytában kérésem a házhoz:

1. Figyelembe véve a jelen rendkívüli körülményeket, a mikor valamit halasztani annyi, mint veszélyeztetni a hazát, a formáktól e törvényjavaslat tárgyalására és elfogadására nézve méltóztassanak elállani.

2. Méltóztassanak e törvényjavaslatot, ha ugy tetszik, tanácskozás alá venni és mindenesetre, módosítással vagy a nélkül, törvényes erőre emelni.

Azt hiszem, az, hogy az eddig haladt, hiba, ha tovább is halad, még nagyobb hiba; mert eljött azon idő, hogy az egyenlőség elve a háromezáz ezerből álló népre is alkalmaztassék; eljött az idő, hogy e népé is legyen a szabadság, melyért vérét ontja s áldozza vagyonát; eljött az ideje e nép polgárosodásának ezer év után, s a magyar forradalom nem lehet, ügyének veszélyeztetése nélkül, egyik legnemesebbikéhez hűtelen.“

Végre elhatározzák, hogy innen is tovább bujdoskolnak.

A közfigyelmet e napokban egy körülmény vonta magára, tábornok Répásynak véletlen halála s ünnepélyes eltemetése, mely gyászünnepélyen Kossuth s a városban levő katonák jelen valának.

Répásy jó katona és jó magyar volt; akkor hunyt el, midőn ügyünk diadalát még remélheté.

VI.

E nap délelőttjén Ujszegeden a zsótérházbani lőporos raktár meggyuladván, iszonyú robajjal szétveté magát. A legtöbb közeli házak sérülést kaptak, s több mint 800 ember lett áldozata. Alig van csata, melynek akkora lett volna vesztesége, mint épen ezen explosioé.

Ezenben az országgyűlés azon végzését, minélfogva Görgeit nevezték ki fővezérnek, megvitték Kossuthnak. — Ő az országgyűlési deputatioval tudatá, miszerint e rendeletnek magát szívesen alávetendi, s machinatioit ellene mégis folytatá.

Ha nem bizott Görgeiben, ha volt alapos gyanuja, mit a következmény igazolt, mért nem mondá el e perczben, hogy büntette volna azt a parlament? Ha azt nem akarta tenni, mért nyúlt az ármány utához? Mondott volna le, vagy semmisítette volna meg őt! Ugy is tudhatá, hogy két kard egy hüvelyben nem fér el. Éjfélig tartottak e tárgyban ministeri tanácsot, s a titkos határozat ez lön : színlég hódolni az

országgyűlésnek, tényleg pedig Bem kezére játszani a vezényletet; mi a milly bűnös volt titokban, olly helyes lett volna nyíltan kimondva.

VII.

Julius 30-kán Szemere elutazott Görgei táborába, részint hogy mit Kossuth ki nem vihetett, eszközölje ki, részint hogy a fenebbi határozat létesítését megpróbálja. Mindamellett, hogy ez ember ellen ármánykodtak, féltek tőle. De midőn Szemere oda érkezett, már minden késő volt!

Ezenben Csongrád, honnan az osztrákok némi élelemszereket akartak requirálni, erélyesen ellenállván, részben a lángok áldozata lett.

Haynau és Schlick táborai július vége felé olly közel állottak a sánczokhoz, hogy egy csata elkerülhetlennek látszék. A magyar sergek posztója erős vala. Jól készített mély sánczok, abban elhelyezett teméntelen batteriák, az alájok gyűlt két tábor, mellynek összes ereje 35,000 ember lehetett — minden arra mutatott, hogy itten csata fog lenni, annyival inkább, mert e posztio elvesztésével az egész tiszavonalt, a magyar vidékeket, mellyekben leginkább biztak, honnan folytonosan új erőt merítettek, elvesztendék. Azonkívül a szegedi nemzetőrség — 20,000 fegyveres ember — nem kis segítségökre lehetett volna.

Való volt ellenben, hogy az osztrák-országi sergek száma sokkal nagyobb volt. Egyébiránt, ha e helyet

védik, könnyű lett volna a császári sergeknek tovább mehetésök útját elvágni, pedig Görgei sergei nélkül, ki bárha neki meg volt rendelve a Szeged alá vonulás, mégis Debreczen táján kóborolt, legjobb eredményt biztosan nem remélhetének.

A július 30-án tartott hadi tanácsban egyhangúlag kimondatott, hogy Szeged alól elhúzódnak. E határozatot aug. 1-je estejéig teljesülésbe is vették, s két irányban Nagy-Várad és Ó-Arad felé húzódnak a parlament, a kevés számúra apadt ministerialis személyzet, és az ujságírók coetusa.

Augustus 1-jén maga a sereg is, négy hidat vetve, a Tiszán átvonult.

Az elvonulás számitáson kívül olly sietve történt, hogy a töméntelen fáradsággal megtöltött gabnatarakat, töméntelen ágyu- s löpormunitiót, ezenkívül a betegek nagy részét (300-on jóval fölül) ott hagyák.

Augustus 2-kán a császári sergek Szegedre bevonultak, a forradalmi tábornokok pedig arriéregarde-jokkal a Tiszán túl (a mellyeni híd fölégettetett) Uj-Szegeden foglaltak positiót.

Ötödik fejezet.

Janku havasi hadjárata s jellemzése. Klapka kiütése Komáromból. Görgei Nyiregyházán. Görgei állása Nagy-Sándorhoz. Debreczeni csata 's annak következményei. Bem hadjárata. Szeben bevétele 's elvesztése. Károlyfehérvár felszabadítása. Bem Dévára vonul.

I.

A rendes hadjáratokkal directe össze nem függő csataeseményeket írok le.

Említém, hogy a muszkák közeledtére a móczok (havasi oláhok) fölütötték fejöket. Janku, (Erdélyben havasi királynak hívák) kinek indirect beleegyezéséből történt az erdélyi mészárlások egy része, tagadhatlanul eszes, erélyes ember volt. A fegyelmetlen, buta s mintegy 40,000 embernyi havasi serget katonai rendhez szoktatni, azokat kilencz havon át élelmezni, nem közönséges talentomra mutat.

Janku valóban nagy ész. Csapatai imádták, de rettegték is, s e kettő ösztönzé őket, a rendeleteket legpontosabban teljesíteni. Mint minden a miveltség gyermeki korában levő nép, sokat adott a külcsillóságra. S ha őt a nemzeti, aranynyal dusan himzett

öltönyben láthatá, s ha a fényt, mellyel magát köríté, bámulnia alkalmá volt: önkénytelenül meghódolt előtte, kivált miután szigorúsága által, maga lövén meg az engedetlenkedőt, imponálni tudott neki.

Ő ismerte népét. Tudta, minő hurok vezetnek legkönnyebben szívéhez, s mi a mód, mi legkönnyebben körülte tartja. Szüntelen adott nekik tárgyat, mivel kegyetlenségi hajlamukat betölthették. Ez volt a magyarság iránti kérlelhetlen, ki nem merithető gyűlölet. Gyilkoltatni engedé azokat, hogy e gyűlöletben s a császár iránti ragaszkodásban összetartsa őket. Mert jól látá, hogy ez a mód, mi őket körülte tartja. Mindezt közönséges ész nem tehetne volna. Fölzavarni a népek kedélytengerét agitatoris tudja — de azt folytonos hullámmzásban tartani, egyszerű agitatori szerepnél több.

S e nép gyűlöletében olly végzetlen volt, hogy a halált is hideg vérrel, nyugodtan tudta tűrni.

Ezen oláh mozgalmak lecsendesítésére, egy valóban sysiphusi munkára, ujabban kiküldetett Bethlen Gergely. Havasi uton, hegyeken át, szuronyos csatával előnyomult Topánfalváig, s e helyet elfoglalá. Itt azonban csatát vesztett. Ő és sergei e vidékről alig tudának megszabadulni.

Következmény az volt, hogy néhány falu, néhány hely viszont fölégettették, egy pár ezer ember fölkonczoltatott. Szegény Erdély! lakosainak legalább egy negyede leöletett, legalább 300 faluja s 12 városa e terhes 9 havi forradalomnak áldozata lett! Ma létezésöknek helyét is alig tudják kimutatni!

De már ekkor megkezdődék a magyarok s e népfaj közt bizonyos alkudozás, melly azonban a körülmények gyors rohama miatt soha teljesedésbe nem mehetett.

II.

A komáromi várban Klapka volt a parancsnok. Aug. 3-án észrevevén, hogy a császári cernirozó sereg a folytonos csapatleküldés által nagyon meggyengültek, a várból két oldalról tetemes erővel kirohant, s sergeit a Duna jobb partján az erdő mögött állítá fel.

Dandárparancsnok Barco dandárát Mócsa és Pusztá-Harkály közt helyezé el. Előbb keményen tartotta magát, Klapka azonban a csata hevében megkerülvén őt a Duna bal partján, visszavonuláshoz kényszerített folyamodni. Hivatalos jelentés szerint Klapka ágyui olly ügyesen voltak felállítva, hogy a hid elrontása nem sikerült.

Veszteség a császáriak részéről tetemes, kik majdnem minden pogyászukat, ágyujokat, löporukat elvesztették.

E kiütés által, melly alkalommal Klapkához sz. fehérvári népfölkelés csatlakozott, Bécsnek Pestteli közlekedése egy pár hét folyama alatt meg volt szakasztva, s csak aug. 20-kán sikerült Jablonovszki dandárának a Nagy-Igmándról történt előnyomulás következtében az ácsi hegyek elfoglalása által a közlekedést helyreállítani, miután ugyancsak e dandár-

csapat Székes-Fehérvárba ellenállás nélkül bevonult.

Aug. 3-án egy orosz csapat, miután a városnál a hódolatnyilvánítást megrendelék, Debreczenbe bevonult, 4 nap múlva azonban a várost odahagyni kénytetett.

III.

Görgei Tokajból Debreczen felé vonult, sergének egy részét Nagy-Kálló, Vámos-Pirts és Szent-Mária felé küldvén s Nagy Sándort Debreczenbe rendelvén, feltartani az orosz erőt; nem mintha a kormánynak N.-Váradra teendett húzódását, melly terv a császári sereg villámgyors előnyomulása következtében megghiúsult, fedezni, nem mintha az itt történendett concentratiót létesíteni akarta volna. A tervet, mit megkezdett, páratlan számítással, okos combinatióval s következetességgel folytatá.

Az út, mit tett s mit teendett ezután, egy lángeszű de fegyverét letenni szándékozó tábornoknak hadjárata volt, hadjárat, melly által katonai talentumát ki akarta tüntetni s melly által katonai becsületét meg akarta menteni.

Az orosz sereg fővezére főhadiszállását Ujvárosba tévén, illyforma dispositiókat tett :

Tábornok Grabbe a bányavárosokba küldetett, részint a zavargókat lecsendesíteni, részint az arrafelé történhető vonulást meggátolni.

Ezredes Chrulew Miskolczon át Szolnokra ment

egy csapat gyalog- és lovassággal s négy ágyúval, hogy a Benedek tábornok vezetése alatti osztrák sergeknek a Tiszáni átmenetelt biztosítsa, könnyítse.

Görgei, kinek főhadiszállása Nyiregyházán volt, Nagy-Sándort azon világos rendelettel küldé Debreczenbe, hogy ha megtámadtatik, lassan húzza magát vissza. Vele szemben az orosz sergek a Tisza mentében voltak felállítva.

Ezenben Nagy-Sándor 7,000 emberrel és 40 ágyúval megérkezett Debreczenbe. Küldetésének célja volt az oroszokat Görgei elvonultáig feltartani s akkor vele csatlakozni.

Sajátságos állás volt e két ember közt.

Nagy-Sándor átlátta annak árulását s erről korán értesíté Kossuthot, sőt egy hadi tanácsban ki-mondá, hogy a ki dictator akarna lenni, Brutusává válnék.

Görgei mindezekért neheztelvén rá, rendesen olly helyekre küldé, hol bizonyos volt megveretése s veszteti hagyá őt.

Kossuthnak pedig panaszkodék, hogy löporánincs, s midőn ez küldött volna neki, nem ment érte, elhozandó azt, mit áldozat nélkül megtehetete, hanem utát mindig más irányban vette, mint ígérte.

IV.

Augustus 1-jére viradólag az orosz sergek mintegy 80 ezeren Ujváros elébe érkeztek, honnan Debreczen felé indulának. A főhadvezér jelenté: „Uj-

városban az ellenségről semmi tudomást sem szerezhettem magamnak. Az ország minden lakosa annyira ragaszkodik Görgeihez, hogy köztök kémeket találni nem lehet.“ Mindazáltal lehetők találván, hogy Görgei egész erejével arra tart, mindenfelé vizsgáló csapatokat küldött.

Másnap — aug. 2-án — Ujvárosból, a málhás szekereket ottan hagyva, két oldalról indulának Debreczen felé.

Debreczentől nem messze azonban a kukoricza miatt nem lehetett az utat folytatni. Máskép rendezkedének tehát.

Nagy-Sándor sergei előörseit a dombok, kertek mögé, gödrökbe olly ügyesen rendezé el, hogy csak 4 escadron lovasságot s két ágyut leheté közülök látni. Az orosz lovasság ezeket a várostól elvágandó, előnyomult. E perczben a golyók s granátok mindenfelől hullának rájuk, mire ők is hasonló tüzzel feleltek.

Megállítá tehát a fővezér a lovasságot s hadi rendé alakította forradalmiak iszonyu tüzelésének közepetté

A varsói herczegnek e csatáról irt hadi jelentése kiemelé a forradalmi sergek tüzéreit, mint a kik rejtett positiók mögül nehéz kaliberjeikkel remekül irányoztak, annyira, hogy daczára, mikép ricochet-lövéseik igen messze estek, a fővezérnek batteriáit vissza kellett huzatnia, sok ló s tüzér sebesülván meg. A lövésbeli egyensulyt csak egy jól elhelyezett batteria tudta helyrehozni, mikor az ágyuk mögött töméntelen gyalogságot leheté látni.

A fővezér ezenben észrevevén, hogy a forradalmi

sereg bal szárnya megkerülhető, intézkedett, hogy az megtörténjék. Tábornok Gillenschmidt a kapott rendelet következtében 4 üteggel előnyomult. Alig hogy ennek előnyomulása által a magyar tüzerek megváltoztatták állásukat, két dandár parancsot kapott, hadi rendben, dobszóval a város ellen menni, más két dandár pedig azokat támadásában gyámolítani. A támadás megtételét kozákokra s muzulman lovasságra bízta. A magyar sergek ekkor a város előtt állottak.

A túlnyomó erő, a gyors megtámadás, az ügyesen intézett s épen azért észre nem vett hadi csel a magyar lovasságot annyira megrémíté, hogy az lóhalálában szaladt be a városba, hol Nagy-Sándor és tisztjei a támadással mit sem gondolva, vig ebéd mellett ülének. Herczeg Bebutow tábornok a keze alatti muzulmánokkal s hegyi kozákokkal e zavarodást fölhasználva, a hasonlóan futásnak eredt gyalogyságot megtámadás Dehreczenbe vonulni kényszeríté.

Beérve a kozákok s muzulmánok, az üldözést olly hévvel, olly szakadatlanul folytaták, hogy 4 ágyut, a málhás szekerek s élelmi szerek nagy részét s meg lehetős löport foglaltak el. Gondolni lehet, hány szerencsétlen végzé életét ez üldözés alatt! Ezenben a bal szárny is utánok sietvén, sokan elfogattak, úgy hogy azok számát ezeken fölül tehetni.

Ezenben beállván az éj, felhagytak az üldözéssel. Nagy-Sándor serege jó messze haladt Debreczentől, hová az orosz sergek még az nap bevonultak. Hitelt érdemlő adatok szerint, ha az orosz bal szárny Gör-

gei üldözésére siet, őt könnyen kényszerithette volna már ekkor letenni a fegyvert.

Ez legfényesebb diadaluk az oroszoknak az egész hadjáratban, s a legnagyobb veszteség, mit ekkorig a magyar sergek szenvedtek. Mindamellet, hogy a veszteség illy nagysága sok tekintetben a csatake-rülő magyar tisztek hanyagságának tulajdonitható, magoknak az oroszoknak is tetemes veszteségük volt. Részükről elhullott s megsebesült két tábornok, 27 tiszt s több mint 300 közember. A magyarok vesztesége azt sokkal fölülhaladta.

Mint emlitém, e csatát maga Paskiewics varsói herczeg rendezé, kinek főherczeg Konstantinon kívül, ki mindenütt elül állt s golyózápor közt buzditá katonáit, tábornok Rüdiger tette a legnagyobb szol-gálatot.

Nagy-Sándor a seregromokkal Várad-Püspökiig vonult. Görgei erről s a vesztett csatáról Kis-Máriánál, tehát jóval fenebb, értesült.

V.

Nagy-Sándor sergének missiója volt, feltartani az orosz sergeket, miglen Görgei lehuzódhatandik Nagy-várad felé. Daczára a roppant áldozatnak, roppant veszteségnek, mi a honvédek demoralizálására nagy befolyással volt, Görgei célzt is ért. Mert ő ezenben Debreczentől balra Nagyvárad felé levonult.

Kijátszá tehát a roppant erőt, melly őt, ha rög-tönivel nem is, de bizonynyal előbbutóbbi megsem-

misitéssel fenyegeté, úgy hogy a sok elő- s hátrahurczolásban kifáradt sergeivel, a mint nem küzdhetett volna, úgy el is kerülte a csatát s lehuzóda annyival inkább, mert a fegyverletételnek, számitása szerint, még nem jött el ideje.

Igaz ugyan, hogy most Görgei lehuzódék, mint-ha maga is akarta volna a concentrálást. De ide kell venni, hogy részint az orosz sergek állása miatt nem teheté máskép, részint az erőtetett mozdulatok-, ok nélküli járatásokkal annyira elgyengíté sergeit, hogy azokat néhány napi nyugalom nélkül rendezett csatában aligha lehetett volna használnia.

S ide kell venni a levertséget, mit Nagy-Sándornak szétveretése okozott. Ezáltal az összes sereg nagyon meggyengült, míg kedélye igen lehangolódék. Meggondolása annak, hogy illy roppant üldöző erő ellenében ezzel is kevesebbet tudandnak állítani, milly leverőleg nem hathatott mindenki kedélyére.

S Görgei ezáltal is közelebb jutott céljához, a capitulatiohoz, melly azonban hadvezéri hírnevét ne kockáztassa. Minden utóbbi működéseit ide irányzá, s ha csatát küzdött, ez egy vagy más jó positio kedvéért, vagy azért történt, hogy katonai talentumának bizonyosságát adja.

Láttuk eddigi mozdulatait, hadjáratát, mellyek mind oda voltak irányozva, hogy az idő fogyjon, s midőn ő a concentrálásra határozott helyre érkezendik, az már lehetlenné váljék, valamint sergeinek is lehetlenné váljék, őt elhagyni

Egyesülvén Nagy-Sándor seregmaradékával,

Nagyváradra ment, hol ő még magyar sergeket találni remélt.

Innen azonban pár nap múlva Világos s Arad felé folytatá utját.

Orosz tábornok Rüdiger, ki Görgeinek nyomában volt, augusztus 7-én megszállta Nagyváradot s még némi erősítéseket csatolván sergeihez, folytatá utját Arad felé.

Ez utban semmi csata, semmi ütközet nem történt. Görgei elül ment s az oroszok utána, mintha comitivái lettek volna.

Herczeg Paskiewits s tábornok Görgei közt az alkudozások már annyira ki voltak fejlődve, mikép lehet látni, hogy az néhány nap múlva eredményével együtt nyílt titok leend a világ előtt.

VI.

Bem a szászsebesi vesztett csata után néhány huszár kíséretében (ezek közt voltak azok is, kik őt a csatamezőn feltalálták) augusztus 2-án Maros-Vásárhelyre érkezett. Intézkedett, hogy az országból minden erő oda mint központba gyűljön, hogy az orosz sergek ellen a csatát folytathassa.

Rendeletet küldött Kolosvárra Kemény Farkasnak, hogy a keze alatti 4000 emberrel, 800 lovassal s 12 ágyúval aug. 4-ig oda menjen. Az ezt illető levelek elfogatván, tábornok Lüders Fogarásból kiindult és Segesvárnál tábornok Dick dandárjával egyesülván, augusztus 4-ikére Gálfalvára érkezett.

Bem ezenben már augusztus 3-án Medgyesre ért, egyesült Keménynyel, miáltal serege 7000 emberre s 14 ágyura szaporodott s mielőtt az oroszok észrevették volna, Szeben felé utban volt.

Szebenben tábornok Haszford volt, kit Stein, (ugyanaz, ki Károlyfehérvárt cernirozá) Bem rendelei nyomán e városból kicsalván, vele esatát küzdött s azt el is veszté.

Mig Lüders e híreket kapá s mig meggyőződheték, hogy Bem Szebent megtámadni s Haszfordot az országból kiszorítani akarja, ő már hegyenvölgyön túl volt, annyira, hogy Lüders tábornok az ő üldözésére nem gondolhata, hanem meg kelle azzal elégednie, hogy 500 hadjáratára ügyelő kozákat küldött ellene, bár milly világos vala, hogy Haszford Bem ellen Szebent védeni képes nem leend.

Ő maga tehát lehető leggyorsabban Medgyesen keresztül Vizakna felé sietett, ugy hogy 6-án már odaért.

Ezenben Bem 5-én Szeben alatt állt. Haszfordot már Vizaknánál megtámadta s mérges csatával Szebenig üldöze. Szebenben utczaharcz kezdődött, melly Haszford részére igen roszul ütött ki. Ugyanis azonkívül, hogy töméntelen embert vesztett el, kénytelenek Szebent odahagyni s Talmácsba vonulni.

VII.

Augustus 6-án azonban Lüders seregeivel már Szeben alatt állott. Mintegy 8 óra felé Bemet egész erejével megtámadta.

Bem e csatában csak 6 zászlóalj-, 500 lovas-, s 18 ágyuval vett részt. Többi emberei részint a várost fedezték, részint Haszfordot üldözik. Ő kezdetben az orosz bal szárnyat fenyegeté; azonban ez egy zászlóaljjal megerősítettén, a jobb szárnyat akarta megkerülni, mi azonban a kozákok előrohánása miatt füstbe ment.

Ezen előnyomulás Bem positióját bizonytalanná tévén, tábornok Lüders intézkedett, hogy a dzsidások elegendő ágyuval a jobb szárny positiójából egy hegyet elfoglalva, onnan véletlenül nyomuljanak előre s támadják meg Bemnek bal szárnyát.

Ugy lön. A bal szárny e véletlen támadásra szaladásnak indult s a centrumot fedezetlen hagyá. A dzsidások erre a centrumot támadták meg, de kemény tüzeléssel fogadtattak. Mindamellett a sokkal túlnyomó erőnek engedni kénytettek, s ezek is, valamint a jobb szárny, elhagyák a csatatért, Szerdahely felé vevén utjokat. A dzsidások nyomban üldözvén, mintegy 10 ágyut s 1200 foglyot vesztenek.

Miután azonban a sereg az azelőtti napokban tett hosszas utazások miatt fáradt volt, az üldözéssel fel kellett hagynia.

Haszford tábornok az ágyuzásból észrevevén, hogy Szebennél a füsereg ütközik, támadólag lépett

fel, de makacs ellenállás után is csak annyira mehetett, hogy üldözőit kényteté a szerdahelyi ut felé vonulni.

VIII.

Ekközben a székelyföldön Gál Sándor volt a fővezér. Változó szerencsével néhány csatát küzdött Szentgyörgy-, Tasnád-, Kászon- és Nyergesen s elvégre is makacs ellenállás, de igen sok veszteség után is nem maradt egyéb hátra, mint a gyergyói szorosokból Kolosvárra menekülni.

Clam-Gallas tábornok e csaták után, melyekben maga is felette sokat vesztett, Maros-Vásárhely felé sietett, hogy e positio elfoglalása által mind a még folytonosan makacsul de páratlan elszántsággal is ellenálló székelyeket zablán tartsa, mind a Kolosvárt levő sergek ellen küldött csapatoknak reservája legyen.

Grottenhjelm rendeletet kapott hadtestével Tordán át Kolosvár ellen menni s elfoglalása iránt próbát tenni. Erősítésül mellé rendelék Dick tábornok dandárát Medgyesről s az azelőtt Clam-Gallas alatt küzdött orosz csapatokat Udvarhelyről.

Dick tábornok Balásfalván, Tövisen át Tordára vette útját.

Mind a három hadtest olly mozdulatokat tett, hogy hacsak lehet, augusztus 15-én, mint rendeltetése helyén, Kolosvárt, Tordán, Maros-Vásárhelyt legyen.

Lüders tábornok pedig a fősereggel augusztus 11-dikén Károlyfehérvárnak ostrom alóli felszabadítását eszközölni kiindult Szebenből. Szerdahely és Szászsebes közt még ez nap rátalált a magyar előőrsökre, kik rövid csata után ez utóbbi helyre húzódtak vissza.

Bem, ki a Szebennél szenvedett veszteség után is szokása szerint csakhamar rendbe tudta magát szedni Szászsebesen a magasokon volt s ott várta a támadást mintegy 7 zászlóaljjal, 600 lovassal s 18 ágyuval.

Tábornok Lüders háromakkora erővel sietett ellene s a netalán Bem által teendő visszavonulás háborítására Szászpián felé 500 kozákot küldött, kik észrevétlenül rendeltetésök helyére értek.

Daczára a túlnyomó erőnek Bem keményen tartotta magát. Az ellene küldött lovasságot ügyutúzzal olly ügyesen fel tudá tartóztatni, hogy az kezdetben visszavonult. A későbbi támadást azonban Bem nem tudta kiállani, s Szászsebesből a legjobb rendben visszavonulást kezdett, de már az Alvincz és Szászpián közti hegyeken positiót foglalt. Az ellene ment dzsidásokat visszanyomta, s csak akkor závarodtak meg a huszárok, midőn a fenirt 500 kozák egészen véletlenül rájuk rohant, a kik aztán Szászváros felé vették utjokat.

Veszteség e napról mindkét részről tetemes.

Bem seregeivel a legjobb rendben Dévára vonult.

E csata folyama alatt a Károlyfehérvári várörtség, melly öt havon át tábornok Stein által művé-

szíleg rendezett s páratlan kemény ostromot példátlan önmegadással tűrt, kirohanást tett Maros-Portus felé, hol egy vizsgáló csapat volt felállítva. Erélyes ellenállás után e kis számú vizsgáló sereg Borebeken át a zsibói csúcsokig nyomatott.

Augustus 14-én az orosz főtest Lüders vezénylete alatt Szászvárosra, az előörsök pedig Piskiig mentek.

Hatodik fejezet.

A kormány Aradon. Új bankjegyek kibocsátása. Titkos ülés Aradon. Hajnik felelete Szemere helyett. Új-Szegedi, szőregi csaták. A kormány Új-Aradon és Lugoson. Bem Lugosra érkezik. Temesvár ostroma. Kis-Becskereki csata. A magyar sergek állása ezután.

I.

Szeged odahagyása előtt csak pár nappal is igen bizonytalan, legalább titok vala, hogy a kormány hová vonuland. Ez okozá, hogy mindazon tagjai a kormánynak s maga a Közlöny is, kik előbb elindultak, Arad kikerülésével Nagyváradnak vették utjokat. Innen származott az is, hogy a Közlönyből későbbig csak egy szám jelent meg, az is augusztus 5-én s egészen új alakban.

A kormány még jobban devalválódott, minden szükségfeletti tagjai elbocsáttattak, részint mert kevés pénz vala, részint mert az ezentúlra a hadsereggel akart menni.

Mint emlitém, pénz kevés vala. Mert bármilly könnyűszerűek is voltak az új 2 p. forintos jegyek, de azokból elegendőt nem leheté nyomni, miután a

folytonos költözködés közben a sajtó, mellynek felállítása mindig néhány napba került, keveset dolgozott s maga Duschek minister sem felette sürgeté.

A ministerium Aradon a kedélyek csendesítése, a kétkedők vigasztalása végett következő proclamatiót bocsáta ki :

„Rendelet.

Harczas viszonyok közt a kormány nem kötheti székhelyét egyes helyekhez. Valamelly helyet azért védeni, hogy ott a kormány bizton lehessen, annyi volna, mint a hadakozást nem főleg hadi érdekek nyomán folytatni. A kormány helyt foglal a haza egy vagy más pontján, mert a hadviselés következtében lön azon hely biztossá. Így a kormány székelése nem akadály, nem terhe a hadjáratnak.

Állandó székhelye a nemzeti hatalmaknak csak a véggyőzelem kivívásának, csak a háboru befejezésének lehet eredménye. Előbb követelni a kormány székelésének állandóságát annyit tenne, mint követelni, hogy az eredményeket megelőzze.

700. A hadviselési szempontok tevék szükségessé nem régen, hogy a kormány székhelyét Budapestről Szegedre tegye át.

Most ismét, midőn vitéz sergeink a Tisza partjánál is vőnek állomást, hasonló tekintetek kívánják a kormány helyének megváltoztatását.

Tudatik annál fogva minden hatósággal, hogy a kormány székhelyét Szegedről Aradra tette át, tudatik azért, hogy mint hatóságok s azoknak fejei, ugy egyesek is leveleiket, jelentéseiket, folyamodásaikat egyenesen Aradra utasítsák.

A helyváltoztatás nem változtat semmit a kormány munkásságán s minden vidékre egyaránt terjedő gondoskodásán.

Azon kormány, melly a népnek szülöttje, melly attól kölcsönzi erejét, kitartását, feláldozó jellemét, jól érti, hogy az Magyarhon határai közt mindenhol egy hős nép meg-

törhetlen erejének erős alapján áll! tudja, hogy a közös szabadság s függetlenség nevében kiadandó rendeletei, bárhol keljenek is, tisztelettel s engedelmisséggel lesznek fogadandók.

Egyetértés, kifürés és erős akarat s fáradalmaink sikere nem lesz kétséges!

Igy kiérdemeljük a szabadságot, melyet fáradságos munka nélkül meg nem ad az ég soha!

Éljen a szabadság! éljen a haza!

Kelt Aradon, augustus 4-kén 1849.

A ministerium.“

De kevés sikerrel.

A nép le volt verve, s mi legfőbb basisa egy kormány existenciájának, annak irántai bizalma naponként hanyatlani kezdett.

A Szegedről eljövotelt nyíltan kárhoztaták. Megkészték — úgy mondták — a költséges sánczokat s hasznát nem vevék; felbuzditgatták, felszólitgatták a népet s midőn fölkelésre került a sor, cserben hagyák.

Ez nem volt mind.

Kárhoztatták a lanyha, eredménytelen eljárásokat, a szükkeblüséget, a határozatlanságot, mellyel az utóbbi időben dolgok, mellyek erélyes higgadt föllépést kívántak volna, intéztettek. Kárhoztatták azon politicali rosztapintatot, mellyel a függetlenséget kimondák s mellyel a kimondás körül eljártak.

Ez uton-utféleni kárhoztatások okát véleményem szerint azon emberi természetén kívül, melly minden bukót ócsárol, abban is kereshetni, hogy az elkövetett hibákat a végperczek tüntették ki leginkább.

II.

Kossuth Aradon volt, Szemere pedig részint az országgyűlés végzésével, részint pedig a teendők iránti intézkedés végett Görgeihez utazék.

Ez utnak semmi eredménye sem lett; Kossuth kedélye pedig nyíltan elárulá, milly rossz fordulatot öltöttek a dolgok.

A parlament egy része Aradra érkezvén, titkos ülésezéseit megkezdé. Legelőbb is az egyetlen ülésben (aug. 4-én), melyet ott tartani idejük volt, kérdőre vonták a ministeriumot a dolgok állásáról. Szemere helyett Hajnik, egyik legszilárdabb jellem a forradalom vezetői közül, felelé, miszerint e tárgyban a körülményesebb tudósítást a Közlöny útján nyilvánosságra hozandja.

Különben elmondá, hogy Szemere Görgeihez utazott, eszközendő a sereg concentrálását s hogy egy ideig a parlament jelenlegi székhelye biztosítva van.

Mi az elsőt illeti, ez azon időben már a lehetlenségek közé tartozék. Görgei épen ez időben tette visszavonulását Nagy-Váradra. Ő sokkal távolabb állott, az osztrákok pedig sokkal közelebb Dembinszkyhez, hogysem ez és Görgei csata megtörténte előtt találkozhattak volna.

Aztán már ekkor mind Dembinszky mind Görgei tábora, az első a folytonos retirada, az utóbbi Nagy-Sándor vesztesége miatt, annyira kezdettek demoralizálódni, hogy ha az egyesülés a várakozáson fölül sikerül is, a dolgok folyamára egy kis halasztó be-

folyásnál egyebet nem gyakorolt volna. Ki volt már Görgeinél számítva, hogy az sem egy- sem másfélekép ne létesülhessen.

Bármilly tisztán láthaták is az ügyek állását s bármilly mesterségesen igyekevének is azt eltitkolni a közönség előtt : annak jó szemeit nem csalhaták meg.

Mig Görgeivel egészen máskép vala. Ez embernek akkora volt popularitása, úgy szerették mindenfelé, olly vakon bíztak benne, hogy tetteit nem is latolgaták, sőt mindenki a legjobb reménynyel volt, miután fővezérré őt megtette az országgyűlés.

S e ragaszkodásnak legfőbb oka a ministerium nyakas titkolózásában rejlik. Görgeinek utóbbi hadjáratát még csak sejteni sem engedék, nem a tervet, mit ő követett, nem az eszközöket, mikép fogott létesítéséhez.

Ez hiba volt.

Lehet, hogy e fölleplezés a forradalmi párt gyönge állását elárulta volna, de az is igaz, hogy az sok kárhoztatást, mivel illeték, elhárított volna.

Hibás volt Kossuthnak azon eljárása, hogy a fővezéreket mint valami kabátot örökösen cserélgette s hogy ezt tenni az újabb időben sem szűnék meg. Még Aradon is kedvenczterve volt, mellynek létesítésére intézte lépteit s a melly még sem létesülhete, Bemnek fővezérré tétele. Lehet, hogy havak előtt e lépés jobb eredményt hozott volna elő, de most még föltartani sem bírhatá bukásuk kerekét.

III.

A szegedi hidak elrontása s e városnak Haynau seregei általt történt elfoglaltatása után a magyarok Uj-Szegeden foglaltak arriére-gardájokkal positiót, a főerőt Szőreg felé utba indítván.

Haynau Jablonovszky s Benedek dandárainak egy részével és Paniutine hadosztálya egyik zászlóaljával Liechtenstein vezénylete alatt támadást intéztetett Uj-Szeged ellen.

A hátrahagyott magyar seregeknek rendelet volt ugyan hagyva, semmi derekas csatába nem ereszkedni, mindazáltal kezdetben a támadókat a sánczokig visszanyomták.

Később azonban heves de rövid csata után, mi alatt Uj-Szeged egy része lángok áldozata lett, odahagyták e helyet, rendben vonulva a főerő után.

Tábornok Benedek, magyar származásu, a legünnepeltebb bajnokok egyike, e csatában, midőn dandárosztálya élén a leghevesebb ágyutüzbe rohant, könnyű sebet kapott.

A magyar hadtestet Dembinszky, Mészáros, Guyon, Dessewffy és Visocky kormányozták. A lengyel és olasz legionariusokkal, mellyek külön hadosztályként az utószor említett tábornok dandárát képezték, a sereg száma 25,000 ember lehetett.

E hadtest Szőregen és Ó-Szent-Iványon foglalt positiót s ott sánczolá el magát, az osztrák seregeknek átmehetése s illetőleg elönyomulását gátolandók.

Augustus 5-én délután tábornok herczeg Liech-

tenstein Ferencz vezénylete alatt az osztrák főerő nagy része, egyesülve Paniutine muszka csapatával, a magyar sergek ellen támadást intézett.

A herczeg jól combinált terve szerint a lovasság a magyar bal szárny megkerülésével előnyomult az ezek mögött felállított batteriák ellen, míg egy más osztály a Maros mentében Szőreg ellen vonult.

A forradalmi sergek kemény s kitartó ellenállása daczára estve felé Szőreg a tüzérek sikeres működése miatt be volt véve. A támadásban Benedek tábornok is részt vett sebe daczára, s most ismét kapott egy ujat, de a melly hasonlólag nem volt veszélyes.

Üldözésről azonban szó sem lehetett s csak másnap 5-én nyomultak Makóig, hol töméntelen élelem-szer s néhány osztrák fogoly jutott kezökbe.

Ugyanez időben Ramberg altábornagy, Baját föl-égetve, Kanizsánál heves csata után átment a Tiszán.

A magyar sergek Temesvár felé vették utjokat. S ez az, mit Görgei mentsége gyanánt s Dembinszky vádlásaul felhoz.

De ez nem menti őt.

Tudni kell, miszerint ez időben Görgeinek Aradra menetele még bizonytalan volt, míg egy cernirozó test Temesvár alatt vala, mellynek netalán történhető bevétele a későbbi eseményekre minden esetre eldöntő befolyásu leendett.

Másfelől Jellachich sergei mindenfelől hatalmasan nyomultak előre s úgy kelle számítani, hogy legyen erő, mit ennek is ellenébe tehessenek.

S elvégre Görgeinek egyesülni akaró szándokában sem bíztak.

V.

Ezalatt a kormánynak egy része Lugosra vonult, ezek közt Duschek, más része pedig Új-Arad helységében s a Maros túlsópartján levő várban maradt, ezek közt maga Kossuth is, ki pár napig onnan bocsátá ki rendeleteit. A csekélyebb állású menekülteknek, kik előtt a vár kapui el voltak zárva, helyzete ezalatt borzasztó vala; a mint a bizonytalan hírek nyomán a veszélyt a Maros innenső vagy túlsópartjáról vélték fenyegetőbbnek, majd Új- majd Ó-Aradra vándoroltak.

A magyar seregeknek Szőregről visszavonultukkor t. i. korábban kimondá a ministerium Arad elhagyását, mintsem a dolgok állását, a veszély nagyságát tisztán tudhatta volna.

E korszak volt a legnagyobb zavarok korszaka.

Lugos kis város, az oda menekültek száma töméntelen volt, úgy hogy befogadni is alig bírta őket.

Parlamentről többé szó sem lehet, a Nagyváradra mehetés útja elzárva, a hivatalnokok szétszórva, a főnökök kétfelé oszolva!

S e szakadás a kabinetben még inkább érezhető volt. Az egyes csapatvezérek tettek, mint jónak láttak, egyik így másik úgy folytatá a hadat, s az egészben minden egyéb vala, csak egység nem.

A zavar a szerint, mint a dolgok rosszabb-rosszabbra

fordultak, nőttön-nőtt. Minden tett, minden rendelet, mi felsőbb intézvény kifolyása volt, nyilván mutatá ezt.

A főbbrangu honvédtisztek minden városban, hol a kormány megfordult, csoportosultak, daczára a Közlöny tiltakozó rendeleteinek. Ez azonban sehol sem volt annyira érezhető, mint épen Lugoson. A töméntelen sok táblabíró-örnag, ezen löporkerülő pléhgallérosok elvégre ugy elszaporodtak, mint nyárban a hangyaboly. A csüggetegségnek s zavarnak nem kis részét ők okozák, a mennyiben gyávaságuk palástolása végett folytonos kürtölői voltak a legrosszabb s gyakran legnevetségesebb híreknek.

A magyar pénz iránti bizalom csüggedni kezdett. Vásárolni lehetett ugyan vele, de háromszoros áron s váltani akkor sem.

Illy benső viszonyok, illy lehangolt kedélyek közepett találta Lugost a menekültekkel Bem, ki a szászsebesi csata után hadát Lázár vezérlete alatt Déván hagyá. (Aug. 9-én.)

Alig egy pár órai ottmulatása után Temesvár alá indult, az ott történendő csatában részt veendő.

A harcz kimenetele mindenesetre bizonytalan volt, de azért jót alig remélt valaki.

Épen ezért még a csata kezdete előtt mindenki vissza készült Aradra. Duschek a pénzsajtókat ismét föl kezdette pakoltatni.

Alig lön tehát felállítva a bank, alig dolgozott 24 óráig, már viszont távoznia kelle. Pénzre mulhatlan szükség lett volna, s készíteni nem leheté. A

sergek pár nap óta nem kaptak napdijt, mi a catastropha siettetésére nem csekély befolyással birt.

Azonban ezek már végjelenetei voltak a drámának.

VI.

Ekkor a magyar sergek már meglehetősen kezdtek desorganizálódni. Nagyobb csapatok nem szökösének ugyan még, a seregmozdulat rendét illető parancsok annyira mennyire megtartattak ugyan, de az elégtelenség minden nyomon látható volt.

Az élelem, miután dus raktárait Szegedről elszállítani nem volt idejük, nem szolgáltaték ki pontosan, pedig sereghen mi sem képes olly hamar rendelkezésséget hozni elő, mint épen ez.

Illy körülmények közt érkezének 9-kén Kis-Becs-kerekre, hová a legtöbb rendelkezhető erőt összegyűjték, egyesülvén Vécseynek Temesvárt cernirozó csapatával.

Temesvár 5 havon át példátlan kitüréssel és sok lelkesedéssel volt ostromolva s védve egyaránt. Remek volt a cernirozás, remek a védelem. Az újabb történetekben egyedül Saragossa ostroma hasonlítható e jelenethez.

Egyike a legfontosabb erősségeknek, melly mindamellet, hogy kulcsa — Arad — elesett, tartá magát.

A cernirozási tervet Aschermann készíté s Vécsey hajtá végre. Néha 8 napon át éjjel nappal lövette. Nem volt ház, melly kárt nem szenvedett volna, s végre magából a gyárvárosból is kiszorítottak a

császáriak, melyet a honvédek szuronyt szegezve vettek be, s miáltal ezek magára a várra kénytettek szoritkozni.

Ekkor háznagyságu sánczok ásattak úgy, hogy a vár alá egész hadtestek mehettek a nélkül, hogy a várból látni is lehetett volna azokat.

Illy kitartó, illy herculesi munkát annyi lelkesedéssel teljesítének a honvédek, mint türek a császáriak a cholera dúlásait és az éhség kínait.

VII.

A Kis-Becskerek alá gyült serget Dembinszky és Mészáros kormányozák. Ez a két jó öreg furcsa szerepet játszik az utolsó időben. Kossuth ma kinevezte, holnap letette őket, s ők nem is szólának e miatt.

Állomásuk itten jó volt, azonban Haynau megérkezvén, abból csakhamar kicsalatni engedék magukat, s így egy mocsáros sáros helyre szorultak túl a patakon.

Azonban tüzéség s lovasság által itt is sok ügyességet s merész ellenállást fejtettek ki, s a Beregszó patakon túli erdőkbe rejtett huszárok által a császáriak bal szárnyát megkerülni ügyekvének.

Ennek bevételéhez annyi elhatározottsággal, olly sok ügyességgel fogtak, hogy a császáriaknak Panniutine osztályát s a reservaágyukat is csatarendbe kelle állitniok.

Ezen erő sem volt elegendő. A magyar sereg ennek ellenében is keményen tartotta magát, sőt a jobb

szárnyat vissza is nyomta. Herczeg Liechtenstein Hodonyról e perczben érkezett meg tetemes tartaléksergeivel, hol egy kisebb csatában az arra tartó magyar serget visszanyomta. Rögtön a már visszanyomott jobb szárnyhoz csatlakozván Sz.-Endrénél a mármár elvesztett csata sorsát megfordítá.

Ugyanis a jobb szárnyról a felállított magyar huszárok, ujonczok, kik most először voltak csatában, megfélemlítve a huszárnév dicsőségéről s legyőzhetlenségéről, szaladni kezdettek, miáltal az ágyuk teljesen fedezetlen maradván, azok közül a legtöbb a tüzérek önfeláldozása által karddal mentetheték meg.

Azonkívül néhányan közülök a 3 órányira elnyomult bal szárnyat, hol Bem volt a parancsnok, „minden elveszett“ kiáltásaikkal zavarba hozzák, úgy hogy azok is szaladni kezdettek.

E visszafutásban, midőn Bem előre lovagolt volna, buzditandó, s ha lehet, rendbeszedendő a sergeket, leesett lováról s megsérté karját.

E csata desorganizálta a magyat sergeket.

Rendetlen futásban kerestek menedéket, a harcban kevés vérzett el, de teljesen szétszórattak. Nagy része a közeli erdőbe menekült, a más pedig tömegesen megszökött, s ekkép igen sokan közülök elfogattak.

S ide gondolva a töméntelen málhás szekeret, melly a tábor mozdulatát az utolsó időben olly nehézre tette!

Minden tisztnek külön szekere volt, s a legtöbb magával hordozá kedvesét, kinek ölében keresett a

csata napján menedéket, míg helyette altiszt kormányzott s érte közhonvédek onták vérüket, kik csekély díjukat annyira megérdemelték, mint nem érdemelte az a roppant nagyot.

Igy lön, hogy a málhás szekerek közül is igen sok az osztrákok kezébe esett.

A forradalom bevégeztére ezen ütközet eldöntő befolyással birt, mennyiben a honvédsergeket derekas ellenállásra képtelenné tette.

A nap diadalát herczeg Liechtenstein vivta ki, mint ki a csaknem elveszett csatát rögtöni megérkezésével annyira megfordítá.

A magyar sergek közül egyedül Vécseynek néhány zászlóalja s Kmetynek egy dandára vonultak némileg rendben vissza, mennyiben az ütközet derekas folyamában alig vettek részt.

VIII.

A császáriak részéről e diadalnak egyik igen nagy nyereeménye volt Temesvárnak a cernirozás alóli felszabadítása.

Ugyanis Haynau táborszernagy tetemes lovas-sággal a kapuk alá nyomult. Az ezt védő néhány zászlóalj azonban képtelen lévén ezeket feltartóztatni, a vár az ostrom alól még az nap (aug. 6-kán) esti 9 órakor felszabadított.

Ugyanez nap a fenirt csata folyama alatt gróf Schlick, ki Mezöhegyesre némi aerarialis lovak visszafoglalása végett küldetett, Vinga felől előnyomult.

Ez és a császáriaknak Temesvárból tett kimentése nagyon könnyíték a diadal kivívását.

E csata előtt a magyar sereg száma 40,000 lehetett, — e nap alig 9000-re apasztá. A többiek részint hadi foglyokká lettek, részint elszöktek, részintelhányták fegyvereiket.

Néhány nap múlva is ezen esemény után szomorú volt a környék képe. Oláh falukban, ellenséges földön, kiéhezett honvédek jártak — kenyeret koldulva azoktól, kik által annyira gyűlöltetének, s kik bukásukat olly kárörömmel tekinték! Három négy emberből álló csapatokban jártak a szerencsétlenek, s keresték a zászlóaljukat, melyek közül némellyik 30, 40 emberre apadt!

A magyar sereg ezután 3 osztályban foglaltak helyet.

Kmety 2500 emberrel Rékason állt.

Vécsey 4000-el Kiszetónál foglalt positiót. E falvak a Temesvártól Lugosra vezető utban egymástól alig másfél órányira fekszenek.

Guyon és Bem Lugos előtt ütének tábort, melly nem egészen 3000 emberből állt. Ez utóbbi táborba még négy nap múlva is gyülekezének a honvédek.

Hetedik fejezet.

Görgei feladja a berettyóvonalt, alkudozása az oroszokkal, propagandája, Nagy-Sándor csatát vesz Uj-Aradnál. A magyar hadsergek állása. Kossuth lelépett a kormányról. Görgei dictátor. Görgei fegyverlerakása. Arad capitulál. Az erdélyi sergek fegyverletétele. Vécsey Boros-Jenőnél. Lugos odahagyása. Elvonulás Lugosról. Kmety hőstette. Kimenekülések. Visocky proclamatiója. Munkács, Pétervárad, Komárom capitulálnak.

I.

Ha csöndesül a vihar, ha elzúg az orkán, a villám, melly utólszor is lecsap, nagyszerű. E villám nagyszerűségével birt a jelenet, mellynek leírásához most fogok.

Nagyváradról Görgei Aradra sietett, miután már a berettyóvonalt sem volt képes fedni, hogy ottan a déli magyar sereggel egyesüljön. Ha Dembinszky Temesvár helyett Aradra megy, (mit ez; miután Görgeinek azon szándoka, hogy fegyverét letegye s a magyar tábornokokat orosz-osztrák kezekre játsza, tudva volt előtte, nem tehetett) tán még tarthatták volna magukat, de ekkor bukásuk is nagyobb lett volna, mert az összes de meggyengült magyar erő a

négyakkora orosz-osztrák had ellenében küzdött volna.

Görgeinek az oroszokkali alkudozása mennyire ki volt fejlődve, következő levele mutatja:

„Görgei tábornok Rüdiger tábornok urnak.

Tábornok ur!

Ön bizonynyal ismerni fogja hazám szomorú történetét. Megkimélem fárasztó ismétlésétől mindazon csodásan összefüggő eseményeknek, melyek kezdetben törvényes szabadságunkért, aztán existenciánkérti kétségbeesett harcra keverték. A nemzet jobb, s állithatom, nagyobb része e csatát nem kerete könnyelműleg, de több becsületes emberek segítségével, kik nem tartoznak ugyan a nemzethez, viszonyaik által azonban belekeveredtek, becsülettel, állhatatosan s diadalmasan kiállá. Europa politikája akkor úgy kívánta, hogy legyőzésünkre s Magyarhon alkotmányaérti további harcának lehetlenítésére az orosz czár Austriával egyesüljön. Megtörtént! Magyarhonnak igaz jó patriotái közül ezt sokan előre látták s intve előre megmondák. — Napjaink története egykoron leleplezendi, mi indítá arra Magyarhon ideiglenes kormányának többségét, hogy fülét ez intőhang elől elzárja. Ez ideiglenes kormány nincs többé. A legnagyobb vész leggyengébbnek találta. — Én a tettek embere, de nem a hasztalanoké, minden további vérontást hasztalannak, Magyarhonra nézve vészt hozónak találtam s már az orosz interventio kezdetén megismertem. Felszólitám ma az ideiglenes kormányt leköszönni, miután fenállása a haza jövőjét napónként komorabbá, sajnálandóbbá teheti. Az ideiglenes kormány elismeré ezt, s önként leköszönt, kezeimbe tevén le a főhatalmat. E körülményt legjobb meggyőződésém szerint használom, megkimélni az embervért, s békés polgártársaimat, kiket tovább védeni igen gyöngye vagyok, legalább a had nyomorától megmenteni, föltétlenül letevén fegyvereimet s ezáltal ösztönt adván

minden tölem elvált magyar haderők vezéreinek, megismerésére annak, hogy jelenleg Magyarhonra nézve legjobb hasonlót tenni. — Bizom emellett ő felsége a czár magasztalt nagylelkűségében, hogy annyi derék bajtársaimat, kik mint előbb osztrák tiszték a körülmények hatalma által ez Austria elleni szerencsétlen hadba vegyültek, bizonytalan szomorú sorsnak, s Magyarhon népeit, kik igazságszeretében biznak, elleneik vak bosszudühének védtelenül nem teendi ki. Elég volna talán, ha mint áldozat én egyedül hullanék el!

Önhöz czimezem e levelet tábornok ur, mert ön volt az első, ki jeleit adá azon méltánylatnak, melly bizalmamat megnyeré. — Siessen ön, ha a további hasztalan vérontást meg akarja gátolni, a fegyverletétel szomorú felvonását a legrövidebb idő alatt de oly módon lehetővé tenni, hogy az ő felsége az orosz császár sargei előtt történhessék meg. Mert ünnepélyesen nyilvánítom, hogy készebb vagyok hadtestemet bármilly túlerő elleni harcban megsemmisíttetni engedni, mind osztrák sargek előtt föltétlenül letenni fegyvereimet. — Holnap augustus 12-én Világosra, holnapután 13-án Boros-Jenőre, 14-én Beőltre menendek, mit olly czéllal tudatok önnel, hogy erejével az osztrák és saját sargeim közé vonuljon, engem körülzární, s azoktól elválasztani.

Ha e manoeuvre nem sikerülne s az osztrák sargek nyomban üldöznének, támadásaikat határozottan visszautasítom s Nagyvárad felé nyomulok, elérendő ekkép a császári orosz sargeket, kik előtt egyedül nyilvánítom késznek magamat, fegyvereimet önként letenni. Tisztelt válaszázt rövid idő alatt elvárom, biztosítvá önt határtalan tisztelemről.

Ó-Arad, augustus 11-én 1849. esti 9 órakor.

Görgei Arthur, magyar tábornok.“

Aug. 11-én Görgei seregének egy hadteste, az, mellyet Nagy-Sándor vezetett 9000 ember és 42 ágyu-

val, Uj-Aradon találkozik táborszernagy Schlick hadtestével.

Még eznapi megütközének. Nagy-Sándor megveretett s a Maroson átkelni kényteték Ó-Aradra, azon városba, melly ez év alatt a bombáztatás által annyit szenvedett s melly ennyi serget és menekültet alig volt képes befogadni.

A magyar hadsereg már ekkor annyira demoralizálódva volt, Görgeinek orosz propagandája annyira elterjedt benne, hogy azon hadtest, melly Budát szuronynyal vette be, hasonszámu de csak 12 ágyúval ellátott ellenség elől megszaladt.

Másnap egész nap Görgeit fekete sejtelmek kínozzák, nem a csatáért, mellyet elvesztett, de mellynek kárát kipótolni még tudta volna. És sejtelmei nem csalák. Éstve meghallá Dembinszky serge semmivétételének hírét.

Borzasztó állás! Éjszakról ellenség, keletről ellenség, — délről az, nyugotról az, még a föld, a tér, mellyen állának, sem volt biztos!

Teljesülve látá azt, mit önfejűsége, sértett büszkesége előidéze, daczára egy másnak, ki ellenében mindig ármánykodott s kinek ármányait akkép fizeté vissza, hogy ő és az együtt bukának!

Isten keze! isten büntetése!

II.

Augustus 11-ike volt. A nap derülten jött fel, derülten szállt alá, a nélkül hogy azok érzelmeit

vizsgálta volna, kikre sütött s kik erre tán méltatlanok voltak.

A forradalni vezérek egymástól elvágott és csekélyre apadt sergeik állapota kétségbeesett volt.

Görgeinek erőtetett marcheroute-ok által kifárasztott hadai Körösnél, Dembinszkynek szétvert csapata Lugosnál, Vécsey tábora Kiszetónál álltak — a nélkül hogy (e két utóbbit kivéve) egymással közlekedhettek volna.

S mikép állt az egyesült orosz-osztrák erő?

Az orosz főerő s az eriwani gróf Nagy-Váradon. Kiss-Jenő- és Remeténél gróf Rüdiger.

Új-Aradon gróf Schlick az osztrák hadtesttel.

Temesvárt báró Haynau az osztrák főerővel.

Dévától két állomásra az Erdélybe nyomult s egyesült orosz-osztrák haderő.

Zánától fölfelé a járhatlan havasok s mőczok sergei.

A töredékcsapatok ellen legalább 15 akkora ellenség!

E napra viradólag vegyes hadi s ministeri tanács tartatott.

A fama szárnyain annyit megtudhatánk felőle, hogy Kossuth és Görgei, az előbbi nagyravágásaért, az utóbbi boszuvágyaért, egymásnak a legkeserűbb szemrehányásokat tették.

Az eredményt estve felé következő két plakát tudatá a néppel:

„A nemzethez.

A szerencsétlen harczok után, mellyekkel isten a leg-

közelebbi napokban meglátogatta e' nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagy hatalmaságok ellen az önvédelem harcát siker reményével folytathassuk.

Illy körülmények között a nemzet életének megmentése s jövőjének biztosítása egyedül a hadsereg élén álló vezértől levén várható, s lelkem tiszta meggyőződése szerint a mostani kormány további létezése a nemzetre nézve nemcsak haszontalanná de károssá is válván; ezennel tudtára adom a nemzetnek, hogy azon tiszta hazafiui érzéstől indítva, mellyel minden lépteimet s egész életemet egyedül hazámnak szentelém, magam s a ministerium nevében ezennel a kormányról lelépek, s addig míg a nemzet hatósága szerint intézkednék, a legfőbb polgári s katonai kormányzati hatalmat Görgei Arthur tábornok urra ruházom.

Megvárom tőle s azért isten, a nemzet és historia előtt felelőssé teszem, hogy ezen hatalmat legjobb tehetsége szerint, szegény hazánk nemzeti statuséletének megmentésére, javára s jövőjének biztosítására fordítandja.

Szeresse hazáját olly önzéstelenül, mint én szerettem, és legyen a nemzet boldogságának biztosításában szerencséesebb nálamnál.

Cselekvéssel többé nem használhatok hazámnak; ha halálom valami jót eszközölhet számára, örömmel adandom életemet áldozatul.

Az igazság és kegyelem istene legyen a nemzettel!

Aradvára, augustus 11-én 1849.

Kossuth Lajos, kormányzó.

Vukovics Sebő, igazságügyminister.

Csányi László, közmunka- és közlekedési minister.

Horváth Mihály, cultusminister.

„Polgárok!

Magyarországnak eddigi ideiglenes kormánya nincs többé.

A kormányzó és a ministerek ma hivatalaikról s a kormányról önkényt lemondottak.

E körülmény által kényszerítve a katonai főparancsnokság mellett ma a polgári hatalmat is ideiglenesen átvettem.

Polgárok! Mindent, mit sulyos helyzetünkben hazánkért tenni lehet, megteszek, harczczal vagy békés uton, akkint, mint a szükség fogja parancsolni, mindenesetre úgy, hogy a már annyira megfeszített áldozatok könnyíttessenek, az üldözések, kegyetlenkedések és gyilkolások megszüntetessenek.

Polgárok! Az események rendkívüliek és a sorsnak csapásai sulyosak, illy helyzetben előleges kiszámítás lehetetlen; egyedüli tanácsom s kívánságom, hogy lakjaitokban békésen megvonulván, ellenszegülésre vagy harczba még azon esetben se keveredjete, ha várostokat az ellenség megszállaná, mert a személy- és vagyonbiztosságot legtöbb valószínűséggel csak úgy fogjátok elérhetni, ha házi tűzheleyeiteknél polgári foglalatosságaitok mellett békén maradtok.

Polgárok! Mit Istennek megfejtetlen végzése reánk fog mérni, türni fogiuk férfias elszántsággal s az öntudatnak azon boldogító reményében, hogy az igaz ügy örökre vesztve nem lehet.

Polgárok! Isten velünk.   Görg ei A r t h u r .“

A kétségbeesés miatt ennyire hágott az anarchia! Kossuthnak nem állott hatalmában Görg eit kinevezni, Görg einek a kinevezést elfogadni, anélkül, hogy parlament s a nép, melyet amannak képviselnie kellett volna, megkérdettek volna!

Görg ei, mint mondják, ekkor kimondá, hogy a főhatalmat csak a fegyverletehetésért veszi át.

Kossuth még az nap Lugosra utazék, s az üldöző és nyomában levő osztrák lovasságtól csak akkép tudott menekülni, hogy kocsijával az erdőségbe ágtatott.

Egyébiránt mindkét embernek placatja, a nyilatkozat, mellyel tettöket igazolni akarák, minden egyéb, mint egy magával számötvetett emberé. Olly kisszerüen, a körülmények s önhibáik által annyira leverten jelenik meg benne mindkettő! Hiában keresné valaki azokban a méltóságot, mi máshelyütt más irományaikban annyiszor föltalálható volt.

III.

Más nap, miután Görgeinek a Maroson Lippánál átkelési szándoka az odament osztrák erő által meggátoltaték, megkezdődtek az alkudozások Rüdiger tábornok parlamentairei s Görgei közt és folytak a világosi kastélyban, melly alá ő húzódék.

Olly alku, melly egyik félnek föltétlen önfeladásával végződik, hamar megkötetik.

Görgei még az nap — aug. 12-kén — Szöllösre ment; a helyre, hol fegyvereit lerakni határozá.

Szöllös és Világos közt hadi rendben állt a magyar sereg, kiéhezve, fáradtan s kevés tölténnyel ellátva. Azonkívül a gondolattól kinezva, hogy az orosz erőt legyőznie semmi áron sem lehetend.

Tábornok Rüdiger Kis-Jenő- és Simándról seregével hasonlólag Szöllösre érkezett.

Augustus 13-án délután, midőn mindkét sereg csatarendben ki volt állitva, Görgei tábornokainak, ezek közt Kiss, Pöltenberg, Schweidel, Nagy-Sándor,

Aulich, Leiningen, Lenkey, kíséretében Rüdigerhez megy s rövid párbeszéd után tábornokait visszaküldi.

Délután négy órakor bekövetkezett a fegyverlerakás.

Elül a gyalogok, hátul az ágyuk állottak, s kétoldalt a lovasság. Legelőbb általánosan tisztelkedtek, azután a honvédek tölténytáskájokat s fegyvereket egy csomóba rakták, a lovasság pedig kardját a nyeregbe akasztva, leszállt lováról.

Görgeinek ekkor 24,000 embere s 144 ágyuja volt.

A percz iszonyuságát, a bánatot, melyet minden honvéd arcza tükrözött, leírni hiában próbálnám. Letette a fegyvert, annyi csatában olly sok vérontás közt leghivebb társát, dicsőségének eszközét, mellyhez épenezért olly kétségbeesetten ragaszkodék. Minden letett fegyverrel egy halk átok szállt az égbe ez inségnek okozójára! Sokan eltörék azt, sokan magukat végezték ki vele, sok huszár lovát meggyilkolá, de azoktól megválni nem bírának.

E jelenet megfordítása volt a mult században Északamerikában Saratogánál történnék, midőn Bourgoyne hasonló körülmények közt az isten ege alatt lerakta fegyverét.

Következő esemény sajáttságosan jellemzi őt :

A leveret sereg előtt ásitozva szemléli a landshuti jelenet e mellékdarabját. Végre a hölgyek körébe megy s udvarol nekik, kik könnyeiknek szabad folyamat engedének.

E perczben zaj hallatszék. A seregnek fele már lerakta fegyverét.

— No mi baj? kérdé Görgei odamenve.

Testvére, Armin és egy az azelőtti napokban odaérkezett százados czivódának.

— Térdeljen le százados ur! mond a fővezér iszonyu dühvel és szándokától csak a tisztikar kérelmére, ezen szavakkal állt el :

„Ön nem érdemes egy töltés löporra!”

Az annyi csatában diadalmas, most már fogoly honvédek egy része Zaránd-, más része pedig N.-Váradra kísértetett. A tábornokok, Görgei legjobb barátai, mint foglyok Aradra vitettek.

Herczeg Paskiewits pedig következő jelentésben tudatá czárjával az eseményeket :

„Herczeg Paskiewits minden oroszok czárjának!

Magyarhon felséged lábai előtt fekszik. A lázadók kormánya lemondott hatalmáról s azt Görgeire ruházta. De Görgei a fölkelők főserégével az orosz seregek előtt föltétlenül letette fegyverét s példáját kétségtelenül a többi lázadó testek is követendik. A capitulatio fölötti alkuvással megbízott tisztek készeknek nyilatkoznak, a mi vagy osztrákok biztosaival a többi testekhez menni, azokat fegyverletételre bírni. Van szerencsém császári fölségedet értesíteni, hogy egyetlen föltétel az engedelem, a fegyvert sergei előtt letehetni. Megtettem az illető rendszabályokat, hogy sergei tábornok Rüdiger testétől körülvétesse, ki a lefegyverzéssel meg van bízva. A foglyok s más zendülő testek kiadását illető rendelkezések iránt az osztrák sereg főparancsnokával érintkezésbe teendém magamat; Görgeit magát pedig főhadiszállásomra hozattam, a hol marad felséged rendelkezéséig.

Paskiewits, tábornagy.”

IV.

A forradalom gordiusi göpének kettévágása, villámcsapás volt e lépés, mely ha a sokat szenvedett hazának békét ígért is, de egypárnegyedéves művét semmivé s annyi véráldozatot hiábavalóvá tett!

Duschek, ki mint a következmény megmutatá, soha sem tartott a párttal, mellynek hűséget esküdött, egy félmilliónyi aranyat s ezüstöt s a banksajtót az osztrákok kezébe játszá.

Ezenkívül több millió értékű status- és magánvagyon kézbesített a császáriaknak.

Augustus 16-kán a bánnak déli serge egyesült Uj-Pécsnél a dunai sereggel. Az utóbbi diadaloknak egyik legjelentékenyebb eredménye ez volt.

Ez időtájban tétettek szabad lábra a magyarok kezébe esett foglyok, köztük Roth, Filippovics, Fli-gelli tábornokok.

Aradvárnak kormányzója Damjanics volt, ki sebe miatt az utolsó időbeni hadjáratokban részt nem vehetett.

A vár élelemmel kellőleg ellátva, a legjobb állapotban volt. Az ostrom, mit az utolsó időben kiállta, alig látszék meg rajta. Bástyái földdel befedve, teljesen épek valának, s egy eltévedt golyónak ütése csak itt-ott volt szemlélhető. De nem így a benső számszerint igen kevés épületek, mellyek igen is sokat szenvedtek.

Schlick tábornok cernirozá ugyan, de az azelőtti

napok eredménye meggyőzőé Damjanicsot, hogy minden további önvédelem hasztalan munka. Damjanics tábornok tehát Görgeinek mint dictátornak nyilvános parancsa szerint a Rüdigerrel folytatott parlamentirozás következtében aug. 16-án az orosz seregeknek feladá magát, seregeinek szabadelvonnulhatást kötve ki, míg önmagáról s betegeiről ő is megfélekedezék, ő sem gondoskodék.

Az oroszok mindjárt másnap átadák az osztrákoknak. Damjanics serege is besoroztatott.

V.

Mik Erdélyben ezután történtek: seregeknek capitulatioi. A folytonos vesztesékek alatt a magyar hadak sokkal jobban el valának gyengülve, hogysen tarthatták volna magukat.

Egyetlen csata Szászsebes előtt volt, a helyt melly márczius óta Bem kezében vala. De a magyar seregek, legyőzvetve a sokkal nagyobb erő által, Belamirra vonultak. (Aug. 12-én).

Augustus 14. tábornok Grottenhjelm Kis-Czegéből Kolosvár felé nyomult. Egy csapat Mócsnál magyar sereggel találkozék, de ezek által megveretett. E csapat ezután a főerővel egyesülvén, a magyar sereget Várad felé kényszeríté vonulni. Másnap Kolosvárt kardcsapás nélkül vette be, honnan Urbán ezredes Bánffy-Hunyad felé indult az ottani magyar sereg ellen. Egy más csapat pedig Torda megszállására ment.

Aug. 17-én a kolosváriak a Gyalunál levő magyar serget felszólíták megadni magukat, mit ezek meg is tettek.

E tájon ezenkívül még két magyar tábor volt, egyik Dézs és Szamosujvár közt, a másik Bánffy-Hunyadnál. Ez első megadta magát az oroszoknak. Az utóbbi Urbán ellen ment.

Urbán felszólítá e csapatot letenni a fegyvert. A megtagadó feleletre megtámadta őket, de visszanyomatott. A sereg parancsnokával tábornok Kazinczy Lajossal erre Sibóra ment, honnan parlementaire által értesíté az oroszokat, hogy kész nekik föltétlenül letenni a fegyvert. S úgy lőn.

VI.

A tiszai magyar sereg, melly az utóbbi időben Bem parancsnoksága alatt állott s a Rékastól Lugosig terjedő vonalt foglalá el, két részre oszlék.

Egyiket, mintegy 7000 embert, Vécsey vezérlete alatt Soborsin irányában küldé, hogy az oroszoknak arrólí nyomulását gátolja meg s ha a szükség úgy kívánná, egyesüljön Görgeivel, kinek fegyverletétéről mit sem tudának.

El is indult e sereg, azonban Vécsey sokkal túlment missióján : ágyuit Tót-Váradnál, szám szerint 72-öt, elfogák. Ő maga Boros-Jenőnél tette le a fegyvert, hasonlólag az oroszoknak. (aug. 19.)

Az éhség és folytonos visszavonulások által kifárasztott sergek állását lehetlen leírni. Napok,

hetek óta nem kapva sem fizetést, sem eleséget, elvégre is requirálni kénytetének. S midőn a táj, részint mert ki volt élve, részint szivtelenségből, mert itt minden falu, minden ember ellenség vala, nem tudá kellőleg ellátni őket: tömegenként szökösni kezdenek.

Hogy mennyire ellenzé Kossuth a requirálást, Bemhez irt következő levele mutatja :

„Az ország kormányzója altábornagy Bemhez.

Tergova, augustus 14-én 1849.

Személyes bátorsággal mit sem gondolok. Meguntam az életet, mert látom, hogy hazám szép építménye s vele az európai szabadság szentsége nem elleneink hanem entestvéreink miatt önmagától összeomlott.

Epen ezért nem az élethezi gyáva ragaszkodás ösztönze távoznom, hanem a meggyőződés, hogy jelenlétem hazámra nézve károssá vált.

Tábornok Guyon ur írja, hogy a Temesvárnál egyesült sereg teljes felbomlásban van; ön altábornagy ur, nem harcolhat; Görgei, az egyetlen sereg élén, melly e tudósítás után még fenállt, kijelenté, hogy többé nem engedelmeskedni, hanem kormányozni akar. Kényszerítém, hogy mint hazafi, legyen honához hű s helyet csináltam neki.

Jelenleg egyszerű polgár vagyok és semmi más. Lugosra mentem, megtekinteni, mint néz ki ottan, minő erőre lehetne még számítani a had folytatása körül. — Tábornok Vécsey seregét jó rendben és szelleműnek találtam, a többieket felbomlásban. Desewffy, Kmety nyilváníták, hogy e sereg nem küzdeni hanem az első álgylövésre szétszaladni fog. Az élelemszereknek teljes szükében s merőben requisitióra vagyunk szorítva; nyomorú mód, melly a népet elleneinkké teszi; a bank Aradra, tehát Görgei hatalmába, transponáltatott. Meggyőződtem tehát, hogy ha Görgei

megadja magát, a lugosi sereg 24 óráig sem tartható, a fentartási eszközök hiányozván. Egy sereg tarthatja ugyan magát ellenséges földön, requirálás- s adóztatással : — de saját honában !

En részemről soha sem nyujtok kezét ennépem elleni erőszakos és ellenséges rendszabályokhoz ; szívesen megszabadítanám enéltem feláldozásával : de elnyomni, soha !

Láthatja altábornagy ur, hogy lelkiismereti dolog. Nem tehetem, hogy tegnap lelépjek s a kormány zabláját ma viszont megragadjam. Ha nemzet és sereg másképp határozna, a dolog más szint öltene magára ; de Görgei sergének, mindnyájuk közt e legvitézebbnek, is bele kellene egyeznie. Különben egyszerű polgár vagyok, s mint olyan soha sem kölcsönzöm, bár passiv jelenlétemet, a nép elleni terrorismus, pusztítás, rablás, requirálás és elnyomás rendszabályaira.

Ha Görgei serge is felszólít a kormányt visszavenni, ha önnek sikerül néhány operatiót keresztülvinni, ha serge élelmezése a nép elleni ijesztési s elnyomási rendszabályok nélkül is biztosítva lesz, ha a banknak lehető leend dolgozni s rendelkezésem alatt álland : e három föltét alatt a nemzet szavára a kormányt visszavenném ; ha nem : nem. Rám nézve a had nem cél, hanem mód a hazát megmenteni ; ha nem lehető, célomhoz közelithetni, nem fogok kezét nyujtani a hadat egyedül a had kedvéért folytatni.

Tanácslom tehát önnek mint jó polgár s becsületes ember, hogy népképviselőkből comitét válasszon, mert csak a souveraine hatalom rendelkezhetik a nép felett. Küldjön Komáromba s Péterváradra futárokat, hogy tartsák magokat, biztosítsa magát az aradi várparancsnok együttműködése iránt. Ez mindenek fölött szükséges s nem jelenlétem ; mert miután most ön a nép elleni erőszakos rendszabályokhoz kénytelen nyúlni : jelenlétemmel soha sem nyujtanék olyanra segédkezet.

Fogadja el legmélyebb tiszteletemet.

Kossuth Lajos.

Utóírás. „Zamoiski és Biszoranovszki urak mondják, hogy Magyarhonnak becsületbeli kötelessége az olasz s lengyel legiók használatát akkép disponálni, hogy az országnak fontos szolgálatokat tegyenek ; de a legroszabb esetben eszközöltessék, hogy Sibiériába ne transportáltassanak. Érzem e kötelességet s kérésemre tábornok Guyon ur Törökországgal az Orsován át levő közlekedés fedezetére rendelte őket ; de itt értesülék, hogy altábornagy ur az orsovai garnisont, csak két századot hagyván itt, melly a szerbek által 3 nap alatt semmivé tétethetik, Erdélybe rendelte. Ma Kornyan van, 6 mérföldet ment s nem kapott enni. Ekkép e két zászlóalj is semmivé s Orsova néhány nap alatt ellenséges kezekben lesz.“

VII.

E közben Kossuth, Dembinszky, Mészáros, Perczel, Hajnik, Batthyányi K. sat. különböző időben Lugosról Orsován át Oláhországba menekültek.

A Lugoson maradt erő Bem és Guyon vezénylete alatt Facseten át Erdélybe vette útát. Kmety 3000 emberrel Lugoson maradt, fedni azon seregnek elvonulását. (aug. 15.)

S valóban alig hogy Bem és Guyon sergei elindulának, az osztrákok több mint 80,000-en két oldalról hatalmasan nyomulának előre.

Ennek következtében Bem Dembinszkynek rendeletet ad, hogy az oroszokat tartsa fel, mit ez következő levelével megtagadott :

„Tábornok Dembinszky altbn. Bem urhoz !

Főhadiszállás Facset aug. 16-án 1849. éjjeli 11 órakor.

Tábornok ur !

Önnek főhadiszállása Káránsebesről e hó 15-ről irt levelét önnek adjutánsa 3 óra előtt kézbesíté, melyre testi fáradalmaim daczára, erőtetett 21 órai menet után, következőleg van szerencsém válaszolni: kijelentem, hogy a sürgönyben említett rendelethez nem tarthatom magamat s azért nem is teljesíthetem. Ön rendeli, tábornok ur, akkép intézkednem, hogy hadtestemet lehető leghamarabb Guyon s Vécseyvel egyesítem, akkép Lugosnál az ellenséges sereggel szembeszálljak s azt schachban tartsam. Aug. 7. én 8-kán Temesvár táján concentrált s 16,000 ember- és 38 ágyuból álló seregem a csatavesztés után a halottak és sebesültek, aztán tömegesen elszórtak, marodeursök és szökevények természetes vesztesége által 7000 emberre s 16 ágyura apadt. Ítéletem szerint Guyon s Vécsey sergei alig állanak 8000 emberből. Illy csekély számú haderővel tábornok ur szerencsés concentrálás esetében is mikép remélhet kedvező eredményt, főkép azon körülmény mellett, hogy csak a lengyel s olasz legiókra számíthatni, miután a honvédszázlójak óránként apadnak s a huszárok demoralizálódtak? Ön tervébe egyezésnek s annak részemről kivitelének, engedelmével tábornok ur, következménye az lenne, hogy az orosz császárnak az örültek házában egy emberrel többet kellene táplálnia. Elmondám határozatomat. Mighadtestem maradéka végkép fel nem bomlott, csatázom; akkor a többbit sorsomra s csillagomra bízom.

Tisztelettel levén

D e m b i n s z k y.

E dolgot Kmety vállalá fel.

Az, mit Kmety tett, a magyar hadjárat fénypontjainak egyike. Ugyanis az ellenök nyomult orosz-osztrákerőt félnapon át kétségbeesett harc czal feltartá. Kezdetben Lugos előtt, utóbb ben a városban utczai harcot vivott, az osztrákokat kifárasztá s így az aznaponi tovább nyomulhatást lehetetlenné tette.

Kmety nem strategista, de a kivitelben páratlan, merész, katonáitól imádott vezér vala. Serge teljesen szétszóratott, ő maga Maderspach asszony segítségével, ki később e miatt egy osztrák százados által megkorbácsoltaték, polgárruhában Mehádián átmenekült.

Bem és Guyon sergei aznap Facsetre s másnap (aug. 16-án) Dobrára (Erdélyben) mentek. A magyarhoni fiak elválva tőlük, a hegyeken át igyekeztek hazájokba jutni. Itt azonban a mócok által igen sokan meggyilkoltatának.

Bem próbálta ugyan sergeit összeszedni. Kiállt az utra s onnan ügyekvék a menekvőket visszakergetni, de nem sikerült. Ha ez sikerül, védte volna magát tovább is, mint az orosz parlamentairenek, ki őt önfeladásra szólítá fel, azt felelte, hogy utósó csepp vérig védendő magát. Serge száma alig egy pár ezerre apadván le, másnap (aug. 17.) ő maga is Guyonnal Oláhországba menekült.

E hadtest vezénylete Becker ezredesre maradt, ki Piskiben Lüdersnek ugyanazon föltételek alatt tette le a fegyvert, mellyek alatt Görgei. Ennek következtében a hátszegi magyar sereg capitulált.

A Révánáli Lázár vezénylete alatti magyar sereg Simbschen tábornoknak hódolt meg.

Az Orsovánál levő s a Törökhonnali közlekedést fentartó lengyel legio legutoljára hagyta el Magyarhont. (aug. 20-án.). Parancsnoka következő placáttal von bucsut :

„A lengyel legio főparancsnoka a magyar nemzethez !

Nem a magyar kormányhoz , a magyar nemzethez szólunk, mellyel az eddig fenállott szolgálatkötelezettség Magyarhon szabadságharczában összezsugorolt. Nem a kormányhoz ; mert a nemzetgyűlés által törvényesen alkotott kormány megszűnt. Tábornokaitok egyike a túlhatalomnak engedett, ki az ellenséggeli alkudozás által a szerencsétlen harcznak véget vetni remélt. Ez alkuban nem vehetünk s nem veszünk semmi esetre részt. Épen úgy nem akarunk illy tractatus létrejönnének akadályai lenni , ha a magyar nemzet megmentését illy alkuk által vélte eszközölhetni.

Föladatot nekünk az egyetlen közlekedést , melly Magyarhont Orsova által idegen hatalmakkal összeköti, elfoglalni s fedezni. E föladatot híven teljesítők. De a körülmények akkép állanak, hogy a mulhatlan szükség nyilvánul, Magyarhon földét elhagyni s letenni szomszédaitok kezébe azon fegyvert, mellyel egy évig ügyötökért küzdénk.

Veletok harczolánk, tudjátok azt, nem mint zsoldosok, nem személyes vagy önző nézetekből, hanem a reményben, hogy szabadságtok kiküzdése s abban vett részünk egy további harcz alaposzlopait képezendik éltünk folytonos céljának, Lengyelhon szabadságaérti harcznak, melly nélkül Magyarhon függetlensége sem megtartható, sem kivihető elérésében. Ügyötökérti harczban célunk volt az is, hogy köztetek s a szláv és román törzsek közt közbenjárók legyünk, kik egy szerencsétlen politica által elleneitökké lettek, de kik bölcs belátás s igazságszeretet által egykor — bizton reméljük — álladalmatok hű, ragaszkodó polgártársai leendének.

Őrizzétek meg nemes szívetekben fenyegetett földetekre jöttünk emléké! Őrizzétek meg, mint mi, a haza iránti hűséget annak jövője és megszabadításábani hitet, és e nagy áldozatok nem veszendnek el ; és jövendő idő, midőn — adja Isten, veletek egyesülve, a szent harczot megújítand-

juk. Igazságszereteteknél fogva emlékezzetek meg akkor, hogy mindvégig veletek maradánk.

Ó-Orsova, aug. 20-án 1849. V i s o c k y J., s. k.
tábornok.

Mint gondolhatni, e capitulálások alkalmával töméntelen ágyu, fegyver és ló került az osztrákok kezébe. Sok ágyu azonban a hegyekről levettetett vagy beszegeztetett, sok fegyver szétöretett, míg többen a huszárok közül lovaikat gyilkolák meg.

Egy olly kicsiny, belviszály által megtört nemzet mikép is küzdhetett volna két colossus ellen tovább? . . . .

VIII.

Még három vár vala a magy. katonaság kezében.

Munkács — inkább cittadella — aug. 26-án föl-adta magát az oroszoknak.

Péterváradnak a legnagyobb s legjelentékenyebb erősségek egyikének kapuit september 7-én az osztrákoknak föltétlenül fölnyiták, még a betegekről sem gondoskodván.

Komárom, a szüz, roppant nagy s csak kiéhezetés által bevehető vár, miután néhány kicsapásaival fontosságát bebizonyítá, kilencz jelentéktelen önző föltétel alatt lerakta fegyvereit. E pontok teljesen a várra vonatkoznak, s figyelmet csak az érdemel, mellyben betegeikről gondoskodnak. Feladása történetét következő oklevelek világositják fel :

„Görgei tábornok Klapka tábornok urnak.

N.-Várad, aug. 16-án 1849.

Édes barátom Klapka !

Mióta nem láttuk egymást, ha nem is váratlan, de elhatározó dolgok történtek. A kormány örökös féltékenysége, tagjai némelyikének közös féltékenysége odavitte a dolgot, hová aprilben megmondám. Miután a Tiszán néhány az oroszokkal becsületes csata után átkeltem, kimondá az országgyűlés, hogy főparancsnoknak engem óhajt. Kossuth titkon Bemet nevezte ki. Az ország hitte, hogy én vagyok, mert Kossuth az országgyűlés ajánlatára jesuitafeleletet adott.

Minden későbbi történetet e gazság okozott. Dembinszky Szőregnél megveretett. Bem M.-Vásárhelynél szétszórattott. A temesvári csata alatt a színhelyre érkezett, néhány órára visszaállítá a harczt, de akkor annyira legyőzetett, hogy Kossuth számítása szerint 50,000-ből csak 6000 maradt együtt. A többi, mint Vécsey nekem jelenté, szétszórattott. Ekközben az osztrákok Temesvár s Arad közt előnyomulának. A hadügyministerium Dembinszkynek rendelé, mi természetes is volt, hogy a barátságos Arad, s nem az ellenséges Temesvár felé vonuljon. De Dembinszky e rendeletnek ellenkezőjét teljesíté. Miért ? nem tudom. De igen sok adatból gyanithatom, hogy irántami féltékenységből.

Ennek következménye volt, hogy a Komárom alól elhozott sereggel a Vác-, Rétság-, Görömböly-, Ipolicza-, Keszthely- s Debreczennél szenvedett tetemes veszteségek után egyedül álltam, délről az osztrákok, északról az oroszok főerejétől fenyegettetve. Volt ugyan még egy visszavonulásom Aradról Radnán át Erdélybe. De hazám iránti tekintet, mellynek a békét minden áron vissza akartam adni, indita letenni fegyvereimet. Előbb felszólítám az ideiglenes kormányt, lássa át, hogy a hazának mitsem használ, azt mélyebben a nyomorba sülyeszti, tehát mondjon le. Megtevé, minden katonai s polgári hatalmat kezembe tévén le, mellyre a körülmények szorongatása miatt azon

gyors, de jól megfontolt határozatra tértem, hogy ő felsége az orosz czár seregei előtt föltétlenül lerakjam a fegyvert. Sergem legvitézebbjei, legbajnokabbjai beleegyeztek; az Arad közelébeni seregosztályok önként hozzám csatlakoztak. Arad vára Damjanics alatt nyilvánítá, hogy hasonlót akar tenni. Eddigelé úgy bánnak velünk, mint derék katona derék katonától várhatja. Fontold meg, mit tehetsz s mit kell tenned.

Görgei Arthur.

„Napi parancs. (Oct. 1. 1849.)

Harczfiak!

Ugy határozta a sors, hogy harcunkat bevégezzük. Erre az ép emberi értelem kényszerít, mely könnyen beláthatja, milly hasztalan volna folytatni a harcot; továbbá a komáromi város lakosainak sorsa, kiket hosszabb reménytelen harcfolytatással kizárni honárulás volna s végre azon szánandó öntudat, azon alapos meggyőződés, hogy az egész magyar hazában, a komáromi őrséget kivéve, tartható véderő nincs.

Meghatározott tehát alkuk következtében a komáromi vár capitulatioja, de az átadás csak akkor eshetik meg, ha Péterváradra küldött futáraink visszatérnek s személyes meggyőződés után értesítendnek, hogy azon hatalmas vár is a sors határozatainak magát alávetette.

A föltételek, mik alatt Komárom magát föladja, olly becsületesek s annak következtében sorsunk a többi magyarhoni sergékéhez képest olly előnyös, hogy annyival inkább büszkélkedhetünk, mert azokat férfias, határozott s nemes viseletünknek köszönhetjük.

E cselekedetünk módja ellenségeink gondolkodását is irántunk tisztelettel töltötte el.

E jó nevünket s hirünket megtartani, első s legfőbb kötelességünk most is, midőn a pályáról, mellyen olly sok havon át fényesen működénk, tiszta öntudattal lelépünk.

Bajtársak! Igyekezzünk is tehát azokat megtartani s

mivel becsülettel harcolánk, e szép öntudatunkat további életpályánkra vigyük át.

Őrizzük meg e kincseinket, és utolsó katonai cselekvényünk is legyen példás és lovagias.

Utolsó perczig maradjunk hívek a kötelesség-, rend- és disciplínához, miután békés alkalmas ut nyílik, hogy azon drága földre léphessünk, hol szülék, testvérek, rokonok karjaikat ezerek után sovárgva nyújtják azon emberek után, kik szebb s reményteljesebb multban fellángoló enthusiasmmussal a haza szolgálatára felajánlák magukat.

Ha e felhíváson daczára is történnék kihágás és zavar, ünnepélyesen nyilvánítom, hogy kényszerítve leendek, a bünösöket, kik az e perczben megkettőzött örök ügyelését nem kerülhetik ki, kimélet nélkül halállal büntettetni.

Mi pedig a komáromi vár átadási föltételeit illeti, azok ezennel egyaránt hiteles másolatban szóról szóra magyar és német nyelven közöltetnek a várórséggel.

K l a p k a, tábornok. “

Komárom vára feladása következő pontok alatt :

1) Az őrség szabad elvonulása fegyvertelenül ; a tisztek kardjai sajátjaik maradnak.

Azon tiszteknek, kik azelőtt a cs. k. seregben szolgáltak, utlevelek adatnak a külföldre ; azoknak, kik olyant nem kérnek, hazájokba szabad elmehetés biztosittatik, azok kivételével, kik önként jelentik magokat.

A honvédtiszteknek, t. i. azoknak, kik előbb nem szolgáltak, hazájokbani szabad tartózkodás, jövőendő alkalmazások nélkül, megadatik.

A cs. kir. ezredek közlegénysége amnestiát kap, s azon egyének is, kik azalatt tisztségre emelkedtek, hasonlóan szabadon eresztetnek, és az itt érintettek további törvényes üldözésnek kitéve nem lesznek.

2) Utlevelek külföldre mindazoknak adatnak, kik 30 nap alatt jelentik magukat.

3) A tisztek számára egy havi díj s 10 napi fizetés az őrségi községnek a cs. k. hadidíj szerint osztrák banjegyekben kiadatik.

4) A különböző őrségi hadipénztári utalványokban kiadott kötelezvények kiegyenlítése végett osztrák bankjegyekben 500,000, mondd: ötszázezer ezüst frt fizettetik ki.

5) A Komárombani nyomorékok s kórházakbani beteg harczosok ápolása.

6) Ingó s ingatlan magánvagyon megtartatik.

7) A fegyverletétel ideje, helye s módja utólagosan fog meghatározatni.

8) Mindkét részről minden ellenségeskedés megszüntetetik.

9) A vár hadi szokás szerint s bekövetkezett mindkét részről ratificatio után átadatik.

Aláíratott Pusztá-Harkály, sept. 27-én 1849.

H a y n a u, m. p.

F. Z. M.“

Takács m. p., kapitány.

Gasparetz, kapitány.

Mednyánszky, alezredes.

Prágai Ján., alezredes.

Gr. Zichy Otto, ezredes.

Gr. Eszterházy Pál, ezredes.

Janik János, ezredes.

Kászonyi József, ezredes.

Aschermann Ferencz, ezredes, várparancsnok.

Klapka György, vár- és seregfőparancsnok.

Az eredetihez hasonló.

Komárom, septemb. 29. 1849.

Szilányi,

alezredes s a tábornok feje.

„Napi parancs. (Oct. 3. 1849.) Bajtársak! Keblem elfogul, mert utójárá szólok hozzátok, kikhez annyi öröm és szenvedés, annyi drága honfivéren nyert dicsőség, s kikhez egy szent kötelesség közös érzete fűzött elválaszthatlanul.

Egy szép de küzdelemteljes pályára léptünk nem rég. A legmagasztosabb feláldozással törtünk a kitűzött cél felé.

Megtettük, mit ember saját erejével tenni képes, s pirulás nélkül állhatunk isten és a világ színe elé. Ám a sors könyvében másképp volt megírva.... És most lelépünk a pályáról, melyre olly sok szép reményeket hintett a közérzelem, s mellyen elvérezhetünk ugyan, de vele a nemzet ügyének többé használni nem fogunk. Lelépünk e térről, mert a haza kívánja, mellynek tovább is leend szüksége hű fiakra; lelépünk, mert szent tartozásaink vannak azon haza iránt, melly, úgy lehet, fenmaradásunkban leli a jövőnek minden vigaszát.

Maradjatok hát továbbra is támoszlopai!...

A feladatot, melly elöttetek állt, férfiasan s mindvégig következetesen teljesítetek. Meghajoltatok, mert kellett; az események törhetlen hatalma előtt hajoltatok meg.... ez és a megmentett becsület adhat megnyugvást mindnyájatoknak.

Vegyétek férfias, elszánt küzdelmeitekért a haza legforróbb köszönetét!

Vegyétek egyszersmind szíves végbúcsumat.

Isten veletek!...

Klapka György, tábornok.“

A vár átadása következő napokon át folyt.

Utolsó fejezet.

Eliteltetések. A magyar menekültek külföldön. Viddini és sum-lai dolgok.

I.

Vége lön a drámának, letűnt a világ szinpadáról az alig másféléves hadsereg. Csak a drámánál borzasztóbb epilóg volt hátra.

Kossuth, Vetter, Perczel, Visocky, Batthyány K., Vukovics, Szemere, Hajnik, Mészáros, Dembinszky, Bem, számtalan képviselők, a hírlapszerkesztők nagy része, külföldre menekültek. Hazátlan vándorok, messze keleten siratják az elhamarkodott mű, a ki nem vitt elvek bukását. Kiadatásuk diplomáciai kérdés lön az orosz és török udvarok közt, melly utóbbi azt tenni még mindig vonakodik, nem akarván a vendégjogot megsérteni.

Sokan elfogattak, vagy Görgei által adattak ki, ki ezáltal egy silány életet akart megmenteni.

Batthyány Lajos, volt miniszterelnök, ki a múlt év végén Windischgrätz herceghez a kibékülés esz-közlése végett ment mint követ, bitófára ítélteték. October 6-án reggel a bécsi forradalomnak, rejtelmes

napján lett volna kivégeztetendő; de kisdéd törrel nyakán sebet ejtven, az ítélet löpor és golyó által aznap alkonyatkor vétetett teljesezésbe. A gróf fekete öltönyben, atilában, fején világoskék sipkával, a lelkes karjára támaszkodva, gyöngülten a vérfolyás miatt, ment a kivégzési színhelyre. A kopasz fej, a nagy őszülő szakál a halvány antik-szép arcznak annyi fenséget kölcsönzének. Még egy percz, e susogó szavak „éljen a haza“ (s nem mint sokan állítják : „allez, allez Jäger“ mert e szavakat a parancsnok mondá) s egy a nézők kebléből önkénytelenül kilebent sohaj s az olly tevékeny élet nem vala többé!

Arad fölé is illy borzasztó nap viradt oct. 6-án.

Gróf Vécsey Kár., volt hannover huszár-örnag, (42 éves),

Aulich Lajos, volt alezredes a Sándor-gyalogságnál, (54 éves),

Török Ignác, volt alezredes a genie-corpsnál s komáromi várerősítési igazgató (54 éves),

Lahner György, volt örnag a Gyulai gyalogságnál (53 éves),

Pöltenbergi Pölt Ernő, volt huszárszázados 35 éves),

Nagy-Sándor József, volt nyugdíjas százados,

✕ Knezich Károly, volt százados (41 éves),

Gróf Leiningen Kár., volt százados (30 éves) és

✕ Damjanics János, volt százados (45 éves) bitófára ítéltettek s aznap hajnalban felakasztattak.

Ellenben

Kiss Ernő, volt hannover-huszárezredes, első

osztály hannoverai s pápai krisztusrend birtokosa (49 éves);

Dessewffy Aristid, volt nyugdíjas százados (47 éves), és

Lázár Vilmos, nyugalmazott hadnagy (34 éves), főbelövettek. Mindnyájan magyar tábornokok voltak, kik nem egy csatában tüntették ki magokat. Hatan Görgei generalstabjához tartozának, emberek, kik fényét megnyerni segíték, művét megteremték, megfonák nimbusát. Mindnyájan reggeli pongyolában voltak, Lahnert kivéve, ki tábornoki öltönyében, magyar diszjellel ékitve jelent meg. Hideg vérrel, nyugodtan lépe elő. Damjanich volt az utolsó, „Csodálatos, ugymond a bitófa alá biczegve, pedig más-kor első szoktam lenni.“ Ugyanez nap, ugyanez alkalommal Schweidel József volt őrnagy (53 éves) főbelövetett.

October 10-én Csányi László volt minister (59 éves), és

Báró Jeszenák János volt kormánybiztos (49 éves) felakasztattak. Csányi hidegvérrel lépett a bitófa alá, magyarkáját elajándékozta.

Oct. 21-én hg Woroniecky Mieceslaw (25 éves) a forradalmiaknál ezredes;

Giron Péter, a német legio feje, (51 éves);

Abancourt Károly, az osztrákoknál káplár, a forradalmiaknál Dembinszky adjutánsa, (38 éves);

Oct. 24-én pedig báró Perényi Zsigmond, (66 éves) felső táblai alelnök, mint ki saját nyilatkozata

szerint az április 14-iki esemény megtörténte tanácsával, döntő fontosságú befolyást gyakorolt;

Szacsvay Imre, 31 éves, mint ki a függetlenségi charta írói közé tartozott s azt felolvasta;

Tanácsnok Csernyus a Duschek ministeriuma alatt, felakasztattak. Végperczökben mindnyájan páratlan bátorságot tüntettek ki.

Oct. 25-én Kazinczy Lajos tábornok, az osztrákoknál szolgálatból kilépett főhadnagy, 29 éves, Aradon föbelövetett.

Közljük még következő nevezetes hadi ítéleteket.

Szathmáry Mihály, h. m. vásárhelyi csongrád-megyei magyarországi születés, 43 éves, catholicus, nőtelen, Wallmoden 6. vértess ezrednél kapitány, a fölkelő seregnél a 17. Bocskay huszár ezred ezredese;

Mesterházy István, mesterházai sopronmegyei magyarországi születés, 38 éves, evang. hitvallású, nős, a Wallmoden 6. vértess ezrednél második kapitány, a fölkelőknél egy huszárezred ezredese;

Ferenczy Antal, kecskeméti pestmegyei magyarországi születés, 47 éves, catholicus, nős, 4 gyermeknek atyja, a gr. Hardegg 7. vértess ezrednél 1-ső kapitány, a fölkelőknél ezredes, és január 1-től a felszereléssel megbízva;

Dipold Antal, veszprémi magyarországi születés, 35 éves, catholicus, nőtelen, főhadnagy a Kress 7. könnyű lovas ezrednél, a fölkelőknél ezredes és dandárparancsnok;

Prözl Mihály, magyarosítva Perezzi, eszéki sla-

voniai születés, 40 éves, catholicus, nős, ezelőtt szakasparancsnok a Reuss-huszár-, később hadnagy a Kress könnyű lovas ezrednél, a fölkelő seregnél ezredes és dandárparancsnok;

Visi Horvát János, závori pozsonmegyei magyarországi születés, 35 éves, catholicus, nős, 1 gyermek atyja, a Miklós 9. huszárezrednél másodkapitány és a fölkelőknél ezredes;

Egyházas Berseny Leonhard, nemes-magasyi vasmegyei magyarországi születés, 44 éves, evangelicus hitvallásu, nőtelen, a Miklós 9. huszárezrednél kapitány, a felkelő seregnél ezredes és dandárparancsnok;

Abrahamy Károly, starnioi gömörmegyei magyarországi születés, 50 éves, evang. hitvallásu, a porosz 10. huszárezrednél őrnagy, a fölkelő seregnél ezredes, ki a felszereléssel volt megbizva;

Mezey Károly, miskolczi magyarországi születés, 41 éves, reformatus hitvallásu, nőtelen, főhadnagy a porosz király 10. huszár ezrednél, a fölkelő seregnél ezredes;

Paulovics Imre, ujhelyi zemplénmegyei magyarországi születés, 48 éves, catholicus, nős, a porosz király 10. huszárezrednél 1-ső kapitány, a fölkelőknél ezredes a 7-dik huszárezrednél;

Forró Elek; angyalosi háromszéki erdélyi születés, 36 éves, reformatus, a székely huszárezrednél másodkapitány, a fölkelőknél kerületi parancsnok ezredesi ranggal;

Gaertner, másként Kókényesi Miklós, kókényesi

nógrádmegyei magyarországi születés, 32 éves, cath., a nádor 12. huszárezrednél másodkapitány, a fölkelő seregnél végül ezredes; törvényesen megállapított tányállás mellett bevallván és rájuk bizonyodván, hogy Magyar- és Erdélyországban a cs. k. tekintély ellen kelt lázadáshoz csatlakoztak, és még Magyarországban az austriai monarchiától kimondott elszakasztása után is a fölkelő seregnél megmaradtak, tényleg törvényes császárok és királyok seregei ellen küzdöttek, a f. é. nov. 8-án tartott haditörvényesekben a felségsértés bűneibeni részvét miatt a cs. k. hadseregben tiszti rangjuk elvesztése és vagyonuk elkoboztatása mellett:

Nevezetesen: Szathmáry — Mesterházy — Prötzl — Dipold — Horváth — Mezey — és Berseny puska- és golyó általi halálra; —

Ellenben kisebb tevékenységek és veszélyességek miatt Abrahámy és Paulovits tiszvi, — Fereny és Forró pedig hatévi vártogságra; — végre

Papp Károly, netolitzai csehországi születés, 55 éves, catholicus, nőtelen, a hannover-huszárezredben 1-ső kapitány, a fölkelő seregnél alezredes, a szolnoki esete óta szolgálaton kívül, végre nyugalmazott ezredes; — aztán

Bibersteini Zambelly Lajos, szegedi csongrádmegyei magyarországi születés, 34 éves, catholicus, nős, 3. gyermeknek atyja, a 4.ik huszárezrednél kapitány, a fölkelőknel ezredes, és folyó évi május havától fogva szolgálaton kívüli; — a fegyveres fölkelésbeni részvét miatt a cs. k. hadseregben viselt tiszti rang-

jak elvesztése mellett, az első háromévi, az utolsó nyolczévi várfogságra ítéltettek. — B. Hayau tábornagy és hadseregfőparancsnok ur ő excellentiája által ez ítéletek törvény útján megerősítettén, kegyelem útján a főnebbi halálos ítéletek vason kiállandó tizennyolczévi várfogságra szelidítették, minek folytán ezek ma közzététettek s végrehajtásuk elintéztetett.

A cs. kir. rendkívüli hadi törvényszék az aradi várban nov. 11-én 1849.

Futaki gróf Hadik Gusztáv, damerschwani bajorországi születés, 49 éves, catholicus, nőtelen, 20 évi szolgálata után a cs. k. hadseregben 1844. óta nyugalmazott alezredes; újra egyesült két Sicilia harmadrangu sz. György rendje vitéze, a felkelő seregben ezredes;

Német János, községi magyarországi születés, 64 éves, catholicus, nős, 3 gyermek atyja, 16 évi szolgálata után a cs. k. hadseregben 1826. óta nyugalmazott százados, a fölkelő seregnél ezredes;

Kiss Károly, budai magyarországi születés, 56 éves, catholicus, nőtelen, 28 évi szolgálata után a cs. kir. hadseregben 1837. óta nyugalmazott kapitány, a fölkelő seregben a politicalai és nemzetörségi ügyek vitelével levén megbízva, végre ezredes s az összes katonai nevelő-intézetek főnöke;

Rákóczy Parcsetch Zsigmond, nagy-kikindai bárónai születés, 40 éves, nős, gyermektelen, 23 éves szolgálata után a cs. k. hadseregben 1847. óta nyugalmazott százados, a fölkelő seregnél ezereades;

Asbóth Lajos, keszthelyi magyarországi születés, 46 éves, evang. hitvallású, nős, 3 gyermek atyja, 22 évi szolgálata után a cs. k. hadseregben 1842. óta nyugalmazott százados, a fölkelő seregben ezredes;

Nagy Eugen, debreczeni magyarországi születés, 38 éves, catholicus, nőtelen, 16 évi szolgálata után a cs. k. hadseregben 1844. óta nyugalmazott főhadnagy, a fölkelő seregnél ezredes;

Waldberg Károly, eperjesi magyarországi születés, 52 éves, catholicus, 2 gyermeknek atyja, 35 évi szolgálata után a cs. k. hadseregből 1848-ban rangja megtartása nélkül mint őrnagy kilépve, a fölkelő seregnél ezredes és tábornoki osztályfőnök;

Rohonczy Lipót, pápai magyarországi születés, 42 éves, catholicus, nős, 3 gyermek atyja, 26 évi szolgálata után a cs. k. hadseregből 1847-ben mint kapitány, rangja megtartása nélkül kilépve, a fölkelő seregnél ezredes és a 16. huszárezred parancsnoka;

Szekulics István, dollovai bánáti születés, 38 éves, cath., nőtelen, 18 évi szolgálata után a cs. k. hadseregből mint főhadnagy, rangja megtartása nélkül kilépve, a fölkelő seregnél ezredes;

Liptay Ferencz, wichodnai magyarországi születés, 35 éves, cath., nőtelen, 16 éves szolgálata után a cs. kir. hadseregből 1848-ban mint főhadnagy, rangja megtartása nélkül kilépve, a fölkelő seregnél ezredes;

Meszlényi Eugen, kisdini magyarországi születés, 35 éves, cath., nős, gyermektelen, 17 évi szolgálata után 1848-ban mint főhadnagy rangja, megtartása nél-

kül kilépvén, a fölkelő seregnél ezredes és Kissnek a főhadiparancsnokságnál segédje;

Földváry Károly, szentmiklósi erdélyi születés, 42 éves, cath., nős, gyermektelen, a cs. k. hadseregből 5 évi szolgálat után mint hadnagy 1833-ban rangja megtartása nélkül kilépvén, a fölkelő seregben ezredes;

Gróf Wartensleben Ágoston, pesti magyarországi születés, 47 éves, catholicus, nős, 6 gyermek atyja, 11 évi szolgálata után a cs. k. hadseregből 1828-ban mint hadnagy rangja megtartása nélkül kilépvén, a fölkelő seregnél alezredes;

Molnár Ferdinand, rechwitzi magyarországi születés, 47 éves, cath., nős, 6 gyermek atyja, 11 évi szolgálata után a cs. k. hadseregből 1829-ben mint hadnagy, rangja megtartása nélkül kilépvén, — a fölkelő seregnél ezredes és hadügyministeri elnöki osztályfőnök: — és

Bayer József, pest magyarországi születés, 30 éves, cath., nőtelen, 4 évi szolgálata után a cs. k. hadseregből 1843-ban mint hadnagy rangja megtartása nélkül kilépvén, — a fölkelő seregnél tábornoki ezredes; — a törvényesen megállapított tényállás mellett bevallván, miszerint a királyi tekintély elleni fegyveres lázadáshoz csatlakoztak és ebbeli szolgálatukban még a debreczeni conventnek 1849. ápril 14-iki határozata után is, mellyben a dynastiának száműzetése és Magyar- és Erdélyországnak az austriai monarchiától elszakasztása mondatott ki, egész háboru végeig megmaradtak;

Ennélfogva a felségsértés bűnébeni részvét miatt

Németh János nyug. kapitány és Kiss Károly szinte nyug. kapitány csekélyebb tevékenységek és vessélyességek miatt, vagyonuk elkoboztatása és tiszti rangjok elvesztése mellett 10 évi várfogságra;

Ellenben futaki gr. Hadik Gusztáv nyug. alezredes, Rákóczi Parcsetich Zsigmond nyug. kapitány, Asboth Lajos, Nagy Eugen nyug. főhadnagy, Waldberg Károly rangja megtartása nélkül kilépett őrnagy, Rohonczy Lipót kilépett kapitány, Szekulics István kilépett főhadnagy, Liptay és Meszlényi Eugen, végre Földváry Károly, gr. Wartensleben Agoston, Molnár Ferdinand és Bayer József rangjuk megtartása nélkül kilépett hadnagyok, vagyonuk elkoboztatása és tiszti rangjuk elvesztése mellett, puskapor és golyó általi halálra ítéltettek.

Ezen haditörvényszéki ítélet báró Haynau tábor-szernagy és hadseregi főparancsnok ur ő excellentiája által törvény útján megerősítettén, — kegyelem útján a kimondott halálos ítéletek vason kiállandó tizen-nyolczévi várfogságra, — Molnár Ferdinánd rangmegtartás nélkül kilépett hadnagyra nézve pedig tiz évre szelidítettett; aztán közzététetett és végrehajtatott.

A cs. k. rendkívüli haditörvényszék Aradon nov. 16-án 1849.

Psotta Móricz, bazini pozsonymegyei születés, 42 éves evang., nőtelen, cs. k. főhadnagy az 5-dik tüzérezrednél; —

Czillich Eduárd, budai születés, 36 éves, cath., nőtelen, százados a Wasa herczeg nevű 60-dik gyalogezrednél; —

Markus és Bartusfalvai Máriássy János iglói szepesmegyei születés, 27 éves, catholicus, nőtelen, főhadnagy a Sándor császár nevű 2-ik gyalogezrednél;

Felső-Zopori Tóth Rafael Ágoston, marczalii somogy megyei születés, 37 éves, catholicus, nős, egy gyermeknek atyja, hadnagy a porosz herczeg nevű 34. gyalog ezrednél; —

Rapaich Dániel, Kossinban a 2-dik határőrezred körületében született, 39 éves, cath., nős, 3 gyermek atyja, százados a Ferencz-Károly nevű 52. gyalog serezedrednél; —

Querlonde Ferdinand, Hameli lovag, prágai születés, 31 éves, catholicus, nős, gyermektelen, százados a Sándor császár nevű 2-ik gyalogezrednél;

Nagy-Ajtai Cserei Ignác, kardacsi erdélyi születés, 46 éves, reform., nős, 3 gyermek atya, százados a gr. Gyulay nevű 33. gyalog serezedrednél; és

Dobói Dobay József, ebersdorfi erdélyi születés, 29 éves, cath., nőtelen, második kapitány a 2-dik székelly gyalog határőrezrednél;

Az ellenök rendelthaditörvényszéki vizsgálatnál a törvényesen megállapított tényállás mellett bevallván, miszerint a cs. k. hadseregbe léptükkor letett esküről megfelelkezve, a Magyarországon kitört fegyveres lázadáshoz csatlakoztak, nevezetesen :

Psotta Móricz, a fölkelő seregben mint kapitány, őrnagy, alezredes és ezredes a schwechati, kápolnai, tápióbicskei, isaszegi, nagysarlói és komáromi csatákban, Buda vára megrohanása- és bevételénél, a mint a fölkelők tüzérsége egy nagyobb osztályának

parancsnoka a második komáromi csatában részt vett;

Czillich Eduárd, mint kapitány Arad várának a fölkelők általi ostromlásánál részt vett, továbbá mint őrnagy és dandárparancsnok a tápió-bicskei, isaszegi, nagy-sarlói, váczi és az első komáromi csatákban küzdött, aztán alezredessé előmozdítottatván, Buda vára bevételénél közremunkált, s végre mint ezredes és hadosztályparancsnok a péredi csatákban működött;

Máriássy János, kapitánnyá s m. é. sept. hó elején őrnaggyá s az Aradon felállított önkénytes nemzetőrségnek parancsnokává kineveztetván, Arad vára ostromlásánál 5 hónapon keresztül részt vett, ezalatt alezredessé, aztán ezredessé s hadosztályparancsnokká előléptettetván, a hidas-németi és tornai összehútközésekben, a kápolnai, tápió-bicskei és isaszegi csatákban, továbbá Komárom várának a fölkelő sereg általi fölmentésénél s Budavár bevételénél küzdött, végre a Vágig felhatolva, hadtestének minden ütközeteiben egész Világosig részt vett ;

Tóth Ágoston, a 31-ik honvédszászlóalj őrnaggyá, azután alezredessé előléptettetván, mint ilyen s mint egy dandár parancsnoka m. é. dec. végén a Tuschnádnál Erdélybe benyomuló austriai seregek ellen kétszer küzdött, a kolosvári kerület főparancsnokává lett kineveztetését, s aztán ezredesi és beszercei parancsnoki kineveztetését és 10,000 főnyi sereg vezényletét Bem forradalmi vezértől elfogadva, később Perczel lázadó főnököt a Bácskában gyűjtött ugynevezett magyar déli sereg vezényletében felvál-

tá, a b. Jellachich horvátországi bán ő exoellentíája elleni ó-becsei ütközetben a vezényletet vivé, végre mint Guyon lázadó vezér táborkari főnöke a hegyesi csatában részt vett;

Rapaich Dániel, őrnagy, alezredes- és ezredesi kineveztetését elfogadá, a különböző helyeken felállított löpormalmok építését vezeté s a löportermelésre felügyelt;

Querlonde Ferdinánd, mint őrnagy a 40-ik honvéd zászlóaljat alakítá, később alezredessé s a második kat.-kerület parancsnokává kineveztetett, az alatta levő csapatokkal m. é. dec. 11-én Bécs-Ujhely-nél a cs. seregek ellen küzdött, a szegedi hidépítés-nél foglalkozott, s f. é. július végén egy fegyveres hadosztálynak vezényletét Aradon átvevé;

Cserey Ignác, a forradalmi kormány által ezredsig előléptettetvén, m. é. oct. közepén attól a kolosvári, s dec. végén a nagyváradi kat. kerületi parancsnokságot elfogadá, s e két állást, az utolsót f. é. aug. 5-ig ellátá; — végre

Dobay József, a 32. honvédzászlóaljhoz áttétetvén, annak alakításában részt vett, később őrnagynak s parancsnokul kineveztetvén, f. é. feb. havában Borgo Prundnál Erdélyben az Urbán ezredes által vezénylett cs. seregek ellen ellenséges állásba tévé magát :

Ennélfogva a f. hó 15-én felettök tartott haditörvényszék által mint a felségsértés bűnének részesei, a cs. k. hadseregben viselt tisztirangjok s összes ingó s ingatlan vagyonuk elvesztése mellett, kötél

általi halálra ítéltettek; b. Haynau cs. k. táborszer-
nagy s hadseregparancsnok ur ő excja által azonban
a törvényes megítélt halálos büntetés következőkre,
u. m. Psotta-, Czillich-, Mariássy-, Tóth-, Rapaich- és
Hameli Querlonde-ra nézve tizennyolczévi várfog-
ságra vasban: Dobay- és Csereyre nézve pedig a
fenálló lényegesen szelidítő körülményeknél fogva
hétévi várfogságra vas nélkül módosított.

Arad, nov. 24. 1849.

Cs. k. rendkívüli haditörvényszék.

Könyves Tóth Mihály, debreczeni, biharmegyei
magyarországi születés, 59 éves, özvegy, debrecze-
ni reform. hitszónok, részint saját vallomása részint
törvényes bizonyságok által rábizonyulván, hogy a
magyar forradalom egész folyama alatt a nép feliz-
gatása végett szerfelett lázító hirlapi cikkeket irt,
hasonló szándékkal s hasonló értelemben különböző
helyeken a debreczeni convent april 14-ki határo-
zata előtt úgy, mint utána nyilvános beszédeket
tartott, s ezáltal a lázadók ügyét lényegesen támo-
gatta, egyszersmind pedig a debreczeni nemzetör-
ségnek, melly a hű maradt aradi vár ostromában
részt vett, élére állott; — és

Hajdu Lajos, szentesi csongrádmegyei születés,
37 éves, nőtelen, szentesi reform. hitszónok, hason-
lag részint bevallván, részint rábizonyulván, hogy
helyben a legénységnek a fölkelő sereg számárai
ujonczozásában tanácscsal és tettel részt vett, f. é.
jul. 1-én az ottani lakossághoz felszólítást intézett,
mellyben azt a cs. sereg elleni fegyverfogásra a leg-

ingerlőbb hangon felhívta, a mellett a fejedelem személyét a legdurvábban legyalázta, ezen felszólítást sajtó alá bocsátotta, a népnek eladta s jövedelmét a fölkeléshez csatlakozó szegényebb osztálynak felszánta; ezeknél fogva a haditörvényszék által felségsértési bűn részesekül ismertetvén, az 5-ik haditörvénycikk értelmében, vagyonaiknak a forradalom által okozott kár megtérítése fejébeni elkoboztatása mellett kötél általi halálra ítéltettek.

Báró Haynau tábornok ur ez ítéletet törvényesen megerősítette, kegyelem útján pedig a halálos büntetést huszévi várfogságra vason módosította, minek folytán az ítélet közzétételét s végrehajtása elrendeltetett.

Az 1849. dec. 29-én tartott hadi törvényszéken, megállapított tényállás s törvényes bebizonyulás mellett

1. Jaszvitz Ferencz, pécsi születés, 44 éves, cath., nőtelen, kapitány a Sándor gy. ezredben, mert a forradalmi hadügyministeriumtól őrnagy- és alezredessé előmozdítását elfogadta, a fölkelő seregben még 1849. april 14-ke után is szolgált, s a temesvári visszavonulásnál ellenséges állásban résztvett;

2. Sziebenliszt János, vementi születés, 46 éves, cathol. nős, gyermektelen, Miklós nevű 9. huszárezredbeli százados, mert legf. kibocsátványok s a cs. fővezérek proclamációi ellenére is, fölkelő tábornokok alatt szolgált, őrnagyi előléptetést elfogadott, szolgálatát még Magyarországnak a monarchiától kinyilatkoztatott elszakítása után sem hagyta el, s a nagysarlói ütközetben, mellyben ágyugolyó által megsérült, az austriai seregek irányában ellenségesen állt;

3. Gira Ádám, lovag, bécsi születés, 49 éves, görög-

nem egyesült válása, nő, 7 gyermek anyja, rangja megtartásával kilépett Koburg huszár-ezred főhadnagya, mert a forradalmi ministeriumnál újontai alkalmazást keresett, kapitányi és őrnagyi előmozdítását elfogadta, és a fölkelők soraiban a fegyverletételig, a nélkül hogy valamely ütközetben részt vett volna, folytonosan szolgált;

4. Martiny Fridrik, irsai születés, 47 éves, evang. nőtelen, Esztei Ferdinánd gy. ezred főhadnagya, mert a fölkelők soraiban 1849. aug. 22-ig folyvást szolgált, előléptetését alezredességgig elfogadta, s a karlsdorfi ütközetben nov. 21-kén 1848. és az alibunáriban nov. 20-án 1848. részt vett;

5. Fehér János, egerbegyi erdélyi születés, 41 éves, ref., nőtelen, székely huszár-ezred kapitánya, mert ámbár állítólag egy ütközetben sem vett részt, a fölkelők soraiban 1849. ápril 14-ke után is egész az utolsó pillanatig folytonosan szolgált, s a cs. k. sereg közeledtekor szakaszával Törökországba menekült;

6. Nedeczko József, verbói születés, 45 éves, cath., nőtelen, Miklós 9. huszár ezred főhadnagya, mert a forradalmi kormány alatt kapitányi előmozdítását elfogadta, s a fölkelők soraiban, habár ütközetben nem volt is, még 1849. ápril 14-e után is folyvást szolgált, míg végre 1849. aug. hó második felében tartalékszakaszával magát megadta;

Hrdina János, matthauseni austriai születés, 51 éves, cath., nőtelen, nyug. főhadnagya, mert még 1849. ápril 14. után is a fölkelőktől a lőszertermelés felügyelete- és vezérlésénél szolgálatot fogadott, s e minőségben magát az aradi és temesi műhelyekben alkalmaztatta;

8. Ziegler Móricz Ferencz, bécsi austriai születés, 27 éves, cath., nőtelen, István nevű 58. gy. ezred kapitánya, mert a debreczeni convent határozta után a fölkelőkhez mint tábornoki kapitány átlépett s e szolgálatban egész a fegyverletételig megmaradt;

9. Kolossy István madarasi erdélyi születés, 36 éves, cath., nőtelen, 1-ös székely határőrezred főhadnagya, mert

a főkelőknél az utolsó pillanatig, midőn ezekkel Törökországba vonulni kényszerült, forradalmi tábornok Bem vezénylete alatt folytonosan szolgált, kapitányi előmozdítását elfogadva, s N. Szebennél jan. 29., a verestoronyi szorosnál febr. 3. Hátszegnél febr. 10-én, és Veisstadtnál febr. 29-én az ütközetekben részt vett;

10. Odabassich Ferencz, bródi slavoniai születés, 45 éves, cath., nő, gyermektelen, nyug. főhadnagy, mert a forradalmi kormány alatt 1849. május végén, mint kerületi jegyző a politikai polg. igazgatásnál Pancsován magát alkalmaztatta, s e minőségben az ülésekben részt vett;

11. Peche Sándor, ossicsini, gallicziai születés, 30 éves, cath., nőtelen, rangmegtartás nélkül kilépett hadnagy a Palombini 36. gy. ezredből, mert 1848. dec. hónapban a forradalmi kormánynál mint számvevősegéd szolgálatot vőn, s junius elején 1849. mint hadnagy activ szolgálatba tétette át magát;

12. Obradovich Cyril, klasnichi 1-ső bánati ezredből való születés, 44 éves, g. n. e., nőtelen, porosz herczeg 34. gy. ezred kapitány, mert még oct. 3-ki 1848. l. f. kibocsátvány után sem hagyta el szolgálatát és tért vissza a zászló alá, sőt inkább a főkelőknél 1849. martius 1-én kórházparancsnoki állást fogadott Debreczenben és Gyöngyösön, s 1849. aug. 10-ig vivé;

13. Mindszenty Kálmán, komáromi születés, 25 éves, ref., nőtelen, Gyulay nevű 33. gy. ezred hadnagy, mert a főkelők soraiba átlépett, ezektől főhadnagyi és kapitányi előmozdítást fogadott el, s még apr. 14. után sem lépett ki;

14. Billich Taddaeus, temesvári bánati születés, 35 éves, cath., nőtelen, porosz herczeg n. 34. gy. ezred hadnagy. mert a forradalmi kormány alatt 1848. dec. elején bekövetkezett betegségeig raktári és élelmezési szolgálatot vitt, s kapitányi előléptetést elfogadott;

15. Haloschka Adolf lehotai születés, 30 éves cath., a forradalmi kormány alatt nősült, gyermektelen, porosz

király n. 19. huszárezredű főhadnagy, mert a fölkelők sorai-
ban 1849. mart. hóban történt megbetegedéseig, miután
többé semmi szolgálatot nem tett, folytonosan szolgált,
kapitányi s őrnagyi előmozdítást elfogadott, s a cs. seregek-
ből 3 ütközetben, Schwechatnál, Parendornál és Mosony-
nál oct. 30-án, dec. 16-án, 18-án 1848. ellenségesen szem-
ben állt, fölségsértési bűn részvéte miatt a cs. k. hadsereg-
ben viselt tiszti rangjuknak s összes vagyonuknak a forta-
dalom által okozott kárpótlása végetti elvesztése mellett,
ugyancsak Jaszvitz Ferencz, Sziebenliszt János és Kolossy
István löpor és golyó általi halálra, — Gira Ádám, Martiny
Fridrik, Fehér János, Nedeczko József, Hrdina János
nyugdíja elvesztése mellett, és Ziegler Móricz Ferencz,
mindegyik 12 évi és Odabassich Ferencz nyugdíja elvesz-
tése mellett, Peche Sándor, Obradovich Cyrill és Mind-
esenty Kálmán, mindegyik 10 évi várfogságra, ellenben
fegyveres fölkelésbeni részvétel miatt, tiszti rangjuk elvesz-
tése mellett, Billich Taddaeus 3 évi, s Haloschka Adolf
6 évi várfogságra ítéltettek.

B. Haynau tábornok s magyarországi főparancs-
nok ur ő excja az elősorolt hadi ítéleteket törvényesen
megerősíté, kegyelem útján ellenben a halálos büntetést 16
évi várfogságra vason módosítá, továbbá Haloschka Adolf-
ra ítélt 6 évi várfogságot 3 évre, a vas elengedése mellett
szelidíté, Billich Taddaeusnak ítélt 3 évi várfogságot, fen-
álló lényeges szelidítő körülmények tekintetéből; végkép
elengedé, minek folytán ez ítélet mai nap közzététetett s
végrehajtása elrendeltetett.

Arad, jan. 18. 1850.

A cs. k. hadi törvényszék.

1. Lendvay Rudolf, Alsó-Lendváról, algyógyi, erdélyi
szül., 28 éves, cath., nőtlen, a hannover-husároknál főhad-
nagy, a fölkelőknel 1. százados ;

2. Pfeningsdorf Sándor kolosvári erdélyi szül., 21

éves, cath., nőtlen, a hannover-huszároknál hadnagy, a fölkelőknél őrnagy;

3. Budafalvi Vermes Ignác, nagybudafalvai csallóközi, m. o. szül., 31 éves, cath., nőtlen, főhadnagy a hannover-huszároknál, a fölkelőknél őrnagy;

4. Mukich Aurél, szabadkai bácsmegyei szül., 26 éves, cath., nőtlen, a hannover-huszároknál főhadnagy, a fölkelőknél őrnagy;

Kertenicsi Hollósy József Kertenicsből temesmegyei, bánsági szül., 24 éves, cath., nőtlen, a hannover-huszároknál főhadnagy, a fölkelőknél 1. százados;

6. Buchly János bár. sz. györgyi, pozsonmegyei m. o. szül., 41 éves, cath., nőtlen, hannover-huszároknál százados, a fölkelőknél alezredes;

7. Czernecki és tarkói Desewffy Lajos, koboini abauji m. o. szül., 23 éves, evang., nőtlen, a fh. Ferdinánd huszároknál főhadnagy, a fölkelőknél százados;

8. Radó gr. Ráday Pál, péczeli, pestm., m. o. szül., 19 éves, ref., nőtlen, a fh. Ferdinánd-huszároknál hadnagy, a fölkelőknél őrnagy;

9. Stankovics Konstantin, pesti szül., 26 éves, g. n. e. hitű, nőtlen, fh. Ferdinánd-huszároknál hadnagy, a fölkelőknél százados;

10. Horváth Ferencz, fóti, pestm. m. o. szül., 23 éves, cath., nőtlen, a fh. Ferdinánd-huszároknál hadnagy, a fölkelőknél őrnagy;

11. Teretei Zambory Emil, kassai m. o. szül., 24 éves, cath., nőtlen, a fh. Ferdinánd-huszároknál hadnagy, a fölkelőknél százados;

12. Tifolt Ferencz, torontáli bánsági születés, 27 éves, cath., nőtlen, a hannover-huszároknál hadnagy, a fölkelőknél százados;

13. Gr. Teleky Domonkos, marosvásárhelyi erdélyi szül., 24 éves, nőtlen, a hannover-huszároknál hadnagy, a fölkelőknél százados;

14. Meszey János, másként Seidl, ebedecsi barsm. m. o. szül., cath., nőtlen, fh Ferdinánd-huszároknál főhadnagy, a főkelnélszázados; — a törvényesen megállapított tényállás mellett bevallván és rájuk bizonyulván, miszerint a cs. k. hadseregbe lépéskor tett esküjük megszegésével, a főkelnélseregében Magyarország függetlenségének kimondása után is szolgálatot fogadtak el, és több csatákban és ütközetekben a cs. k. seregek ellen küzdöttek, az 1849-ik évi dec. 21-ki hadi törvényszékben fölségsértés bűnébeni részvételük miatt, a cs. k. hadseregben viselt tiszti rangjuk elvesztése, vagyonuk elkoboztatása s összes vagyonértüknek a forradalom által okozott károk megtérítésére fordítása mellett — és p. Wermes, Mukics, Hollósy, Puchli, Desewffy, Horváth, Stankovics és Zambory puska- és golyó általi halálra; — Lendvay, Pfeningsdorf és Ráday — szelidítő körülmények forogván fenn — mindenik 12 évi várfogságra vasban, — ellenben Tifolt, gróf Teleky és Meszey, másként Seidl, kik azon időponttól kezdve, midőn Magyarország függetlensége kimondatott, szolgálatot nem viseltek, a fegyveres fölkelésbeni részvételük miatt, a cs. k. hadseregben viselt tiszti rangjuk elvesztése mellett, 6 évi várfogságra vas nélkül; végre

15. Trattler Zsigmond, marosujvári erdélyi szül., 34 éves, cath., nőtlen, hadnagy;

15. Playan Sánd., erdélyi maros-bisztricz-kerületi szül., 40 éves, cath., nőtlen és

17. Medveczky Svela, eperjesi sárosm. magyar o. szül., 34 éves, evang., nőtlen, mindhárman a hannover-huszároktól — az ellenök vádképen fölhozott fölségsértés és a fegyveres fölkelésbeni bűn alól fölmentettek; ellenben azon szándokuk keresztülvitelében, a főkelnélseregét, mint cs. k. tisztek, odahagyni nem elég elhatározott viseletet bizonyítván, viselt cs. k. tiszti rangjoktól megfosztatván, a vizsgálat alatt töltött fogsági idejük büntetésül vétetik.

B. Haynau táborszernagy és hadseregparancsnok ur ő

excellenciája által ez ítéletek törvény útján megerősítettén, kegyelem után a főnebbi halálos ítéletek vasban kiállandó 16 évi várfogságra szelidítették, minek folytán ezek ma közzététettek és végrehajtásuk tekintettel az érintett büntetési szelidítésekre elintéztetett.

A cs. k. rendkívüli hadi törvényszék Aradon, jan. 18-kán 1850.

Hadi törvényszéki ítéletei a kir. magyar testőrök- és hadnagyoknak :

1. Tancsi Földváry Mihály, csepáni, bels. szolnokm. erdélyi szül., 33 éves, reformált, nőtlen ;

2. Chyazy Imre, tatai, komáromi szül., 21 éves, cath., nőtlen; —

3. Lippich István, hedjeri, vasvárm. születés, 22 éves, cath., nőtlen ;

4. B. Luzensky Henrik, győri, magyarországi szül., 20 éves, cath., nőtlen ;

5. Mecséri Mecséry Gusztáv, pozsonyi szül., 24 éves, cath., nőtlen ;

6. Varsányi Simonyi Győző, simonyi, bácsm. szül., 24 éves, cath., nőtlen ;

7. Szabó József félegyházi, kunsági szül., 24 éves, catholicus, nőtlen,

8. Tarnay Antal makói csanádm. magyarországi szül., 22 éves, cath., nőtlen ;

9. Toszlern Emil, budai szül., 28 éves, cath., nőtlen ;

10. Nárai Szabó Imre nárai vasm, szül., 26 éves, cath., nőtlen, végre

11. Rudnay Justin dévény-ujfalusi nyitram. szül., 22 éves, cath., nőtlen ;

A fölöttök tartott haditörvényszéki vizsgálat s elégségesen megállapított törvényes tényállás mellett részint bevallván, részint bebizonyulván, miszerint a k. m. testőrséget hűtlenül és hitszegőleg odahagyván, és a magyar fölkelők soraiba, és pedig :

Földváry Mihály, hadnagy a századosi előléptetést a

Ghyczy Imre, hadnagy, főhadnagy és századosrá lépettén elő a Sándor császár huszároknál, — a schwechati, b-vári, kápolnai, hatvani és nagy-sarlói csatákban, továbbá Komáromnál vitt 3 ütközet, és Görgeinek komárombéli visszavonulásakor Töcza- Miskolcznál a császáriak ellen küzdött ;

Lippich István, a 28-dik honvédszászlóalj főhadnagyává neveztetvén ki, ennek alakításában résztvett, később századosrá léptetvén elő, a fölkelők által Fehértemplomra helyezett őrseregben az osztrák seregeknek Szolnoknál megtámadásában alkalmazva lévén, ezután Komáromnál, Görgei visszavonulásakor Vácznál és Debreczennél a közvetkezett orosz-osztrák seregek ellen küzdött légyen ;

B. Luzensky Henrik, mint főhadnagy és lovas százados az óvári ütközetben, a kápolnai, hatvani, Komárom melletti, rétsági, miskolci és zsolczi csatákban a császári osztrák és orosz hadak ellen küzdött légyen ;

Mecsey Gusztáv, mint a 20-ik honvédszászlóalj főhadnagya és százados Keresztúr- és Kassánál a cs. k. seregek ellen küzdött légyen — és ezután nargyészint a fölkelők által Munkácsra küldött őrségben volt alkalmazva ;

Simonyi Győző, mint a 29. honvédszászlóaljban főhadnagy és százados Aradvárának körlésében és Temesvár ostromában, az utóbbi fölszabadulásáig résztvett légyen ;

Szabó József, mint a 42-ik honvédszászlóalj kapitánya Kassá-, Keresztúr-, Bakamaz-, Tápio-Bicske- és Isaszegnél küzdött csatákban, nem kevésbé Budavára ostromában, s őrnagygyá és zászlóaljparancsnokká lett előléptetése után Komáromnál több ízben a cs. kir. seregek ellen küzdött égyen ;

Tarnay Antal mint főhadnagy, százados a 27-ik honvédszászlóaljban Csucsá, Persignott, N.-Szeben, Vizakna és

Szászvárosnál a cs. k. osztrák és utoljára Orsovánál a cs. orosz segédseregek ellen hadakozott légyen;

Toszlern Emil, százados a 16-ik honvédzászlóaljnál, ki a fölkelők által Szileinél rendelt hid építésekor használta-tott, s az utóbbi komáromi csatában és Vácznál hadakozott;

Szabó Imre, mint kapitánya egy honvédzászlóaljnak, Schwechatnál együtt küzdve, azután a 2-ik hadtesthez áttétetve, a szolnoki, czeeglédi, kápolnai, isaszegi és pesti csatákban részt vett, végre:

Rudnay Justin, mint a 25-ik honvéd zászlóalj főhadnagya, ki a herczeg Windischgraetz tábornagy főparancsnoksága alatt álló seregek elől a fölkelők visszavonulásában egész a Tiszántulra részt vőn, később, mint a 18-ik huszárezred másodkapitánya, annak alakításában a N.-Kunságban mult évi januariusban részt vőn: az 1849. dec. 14-kén tartatott haditörvényszék által nevezetesen Földváry, Ghyczy, Lippich, Luzensky, Mecséry, Simonyi, Szabó József, Tarnay és Toszlern, szökés és fölségsértés büne miatt; Nárai, Szabó Imre fölségsértés és fegyveres fölkelésbeni büne miatt, a cs. k. hadseregben viselt k. magyar testőr és hadnagyi tiszti rangjok elvesztése mellett, kötélrei halálra és Szabó Imre kivételével, egyszersmind összes vagyonuk elkoboztatván a kinestár részére kárpótlásaul a forradalom által okozott károknak; — Rudnay Justin végre, ki a Wasa gyalog ezred kadétságából előléptetve a magyar testőrseregbe nem lépett ugyan, mindazonáltal 1849. évi január havától fogva további szolgálatot nem tett, a tartozott katonai engedelmesség 2. fokbani megsértéseért magyar kir. testőri és hadnagyi rangja elvesztésével ötévi várfogságra ítéltetett.

B. Haynau tábornag és hadseregfőparancsnok ur ő excellenciája által ez ítéletek törvény útján megerősítettén, kegyelem útján a főnebbi halálos ítéletek — Szabó József nézve tizenhatévi, s a többi erre ítéltekre tizenkétévi várfogságra vasban, végre Rudnay Justinra nézve

háromévi várőrságra vas nélkül szelidítettett, minek folytán ezek ma közzététettek a végrehajtásuk elintéztetett.

Aradon, jun. 16-án 1850.

A cs. k. rendkívüli haditörvényszék.

A Sándor cs. nevet viselő 2. sz. magyar cs. k. gyalogezred következő tisztjei, u. m.

1. Hauser Károly, lőcsei, szépeassági, m. o. szül., 31 éves, evang., nőtlen, főhadnagy;

2. Nemes miliczi Jánosy Ádám, leMBERGI galicziai szül., 37 éves, cath., nőtlen, kapitány;

3. Litzenmayer Károly, pozsoni szül., 35 éves, cath., nős, gyermektelen, főhadnagy;

4. Girten Ernő, iglói morva szül., 21 éves, cath., nős, gyermektelen, hadnagy;

5. Sz. Gericzei Nagy Lajos, maros-berettyei hunyadmegyei erdélyi szül., 24 éves, cath., nőtlen, hadnagy;

6. Ruzicska József, jenesdorfi vasmegy. m. o., szül., 22 éves, cath., gyermektelen, nős, hadnagy;

7. Németh Adolf, tarnowi galicziai szül., 24 éves, cath., nőtlen, hadnagy;

8. Zeidler József, bécsi szül., 32 éves, cath., nőtlen, főhadnagy;

9. Schuster Ignác, hollóvári györmegyei m. o. szül., 25 éves, cath., nős, 5 gyermek atyja, főhadnagy;

10. Keller József, pozsoni szül., 54 éves, cath., nőtlen, főhadnagy;

11. Ns. Mikessich Adolf, mödlingi (Bécs mellett) szül., 21 éves, cath., nőtlen, hadnagy;

12. Sklenka Vincze, skarieri nyitram. m. o. szül., 51 éves, cath., nőtlen, kapitány;

Bebizonyult tényállás mellett bevallván, hogy mellőzve a cs. k. hadseregbe léptükkor tett esküt, a magyar fölkelő seregben szolgálatot vállaltak, és pedig

Hauser Károly, mint kapitány a 14. sz. honvédszászlóaljban, a schwechati és nádasi csatákban részt vett, a magyar

bányavárosokban és Szepességben, aztán a kápolnai csatában a cs. k. csapatokkal küzdött, aztán mint őrnagy s az 51. honvédszászlóalj parancsnoka a Pestnél az austriai csapatok ellen történt demonstratiókban, és a magyar seregek visszavonulásakor Győrtől fogva f. é. jul. 11. óta a 7 hadtest táborkarába osztatott be, későbbben a váci, debreczeni stb. csatázásokban részt vett ;

Jánosy Ádám, zászlóaljánál őrnaggyá neveztetve, azzal a főkelők által a komáromi várba vetett őrségben annak fölmentetéseig maradt, aztán alezredessé léptetett elő ; egy ideig Csallóköz sziget őtalmazására az előnyomuló cs. seregek ellen vőn állomást, ezután a pártütők érdekében, mint futár Szegedre utazott, és végre az Apatinban állott 126. honvédszászlóalj parancsnokságát átvette, s azt a legutóbbi időkben a cs. csapatokkal Temesvárnál történt csata után a Facsétrnáli általadásig vezette ;

Litzenmayer Károly, az ezrednél kapitánynya előléptetve, a schwechati és kápolnai csatákban harczolt, egyébiránt a 7-ik hadtest főhadiszállásán vezénylett, ugyanott a belszolgálatot, s m. é. aug. 1-től őrnaggyá előléptetve, a 3-ik hadtest felügyelőségét látta el ;

Girten Ernő, a hidászttestnél főhadnaggyá és kapitánynya előléptetve, a győri sánczok építésénél alkalmaztatott, aztán mint osztály- hadsegéde Kazinczy pártütő vezérnek, a szolnoki, czeplédi, tornaljai és kápolnai csatákban részt vett, s legutóbbi időig a csucsai hegyszoros erősítésénél alkalmaztatott ;

Nagy Lajos, ezredénél főhadnaggyá és kapitánynya kinevezve, Kápolnánál a cs. seregek ellen harczolt, különben Görgei főhadiszállásán, később a Pöltenberg hadtesténél a legutóbbi időig csapatával a belszolgálat ellátására alkalmaztatott ;

Ruzicska József, mint főhadnagy, a 39-ik honvédszászlóalj kapitánya, annak rendezésében részt vett, azzal a turcseki, kápolnai és hatvani csatákban, továbbá a Pest mellett

az austriai csapatok ellen elkövetett demonstrációkban, a nagy-sarlói és győri ütközetekben részt vett, és a világosi fegyverletételig a fölkelők sorai közt maradt;

Németh Adolf, a táborkárnál kapitánynya előléptetve, m. é. május végeig ez osztályban a magyar ministeriumnál, azután július végeig ugyanazon minőségben Inczedy alezredes mellé Erdélyben rendeltetett, s ezután rövid ideig a legutóbbi időszakban a dévai állomás parancsnokságát vezénylő;

Zeidler József, kapitánynya és őrnagygyá előléptetve, december végeig a felkelők által a felső-dunai városokba tett helyőrségeknél alkalmaztatott, ezután ápril végeig nem szolgálhatván, a pártütő kormány érdekében futár-utat tett Debreczenbe, s ezóta a legutóbbi időig a magyar hadügy-ministerium táborkari osztályában ugyanazon szolgálatot tevé;

Schuster Ignác, a fölkelő seregnél főhadnagy- és kapitánynya előléptetett, m. évi január végeig a 49. szállítványi zászlóaljnál szolgált, s ezután a cs. seregek ellen harcolni vonakodása miatt lefegyverezett oláh határezredű zászlóalj vezényletét a legutóbbi időben folytató;

Keller József, ezredében kapitány, őrnagy és a 3. h. zászlóalj parancsnokává előléptetését elfogadván, azt m. évi január közepéig vitte, ezután martius közepéig szolgálatképtelen, ez idő óta ápril végeig a szebeni térparancsnokságnál szolgált, ezután július közepéig ismét nem szolgálhatván, azóta ugyanazon hó végeig hasonló minőségben Holdmezővásárhelyen alkalmaztatott, s még legutóbbi időben az athiosi térparancsnokság átvételére parancsot elfogadva, de ebben az austriai seregek előnyomulása által gátlottatott;

Mikessich Adolf m. évi ápril elejétől július végeig kőrázi felügyelő tiszti állomást foglalt el, s onnan azon időig mint főhadnagy a 130. honvéd-zászlóaljnál szolgált, végre

Sklenka Vincze, a fölkelő sereg visszavonulásában ő

főm. hg. Vindischgrätz altábornagy seregei előtt, továbbá Görgeynek a komáromi vár megmentésére vonulásában részt vett;

Az 1849. dec. 15-én tartott hadi-törvényszék által, Sklenka vádlott kivételével, felségárulási bűnrészesség miatt a cs. k. seregnél viselt tiszti rangjokbólí letételre, összes vagyonaik elvesztésére, és pedig: Hauser, Jánosy, Litzenmayer, Girtin, Sz. Gericzei, Nagy és Ruzicska lópor és golyó általi halálra; Németh és Zeidler 15 évi, Schuster 12 évi, Keller és Mikesich, első egyszersmind a hadseregi keresztviselhetési jogának elvesztésére, mindketten 10 évi várfogságra; Sklenka pedig, miután m. évi május eljétől fogva többé semmi szolgálatot nem tőn, a fegyveres lázadásbani részesség miatt, tiszti rangja elvesztése mellett, 6 évi várfogságra ítéltettek.

Táborszernagy és hadseregparancsnok b. Haynau ő excja a főnebbi büntetési ítéleteket jog utján megerősíté; kegyelem utján azonban a kimondott halálbüntetéseket minden arra ítéltkre nézve 16 évi várfogságra vasban, valamint a Schuster Ignác várfogság idejét 10 évre, Keller Józsefét 8 évre vasban, Mikessich Adolfét pedig 4 évi várfogságra vasban szelidíté, miszerint ezen ítélet ma kihirdtetett és végrehajtása elrendeltetett.

Az aradi cs. k. haditörvényszék által. Jan. 16. 1850.

Az itt nevezett tiszték a porosz herczeg 34. gyalogezredből, ugymint:

1. Albrichsfeldi Albrich Károly, brassoi erdélyi születés, 39 éves, evang. vallásu, 3 gyermek atyja, főhadnagy, mert a fölkelő seregben egész az őrnagyságig előléptetést fogadott el, a schwechati ütközetet megelőzőtt háromszori átlépésében az austriai határoknak, továbbá ugyanezen ütközetben is részt vett, a Simunich altábornagy által vezényelt austriai csapatok ellen küzdött, továbbá a cs. seregek ellen Velence, Szolnok, Czegléd, Kápolna, Gödöllő, Eger-

farmos, Bicske, Isaszegh, Vác és Nagy-Sarlónál volt ütközetekben, az első komáromi csatában, Buda vára ostrománál és bevételénél, a második komáromi csatában, végre a fölkelő seregnek Komáromtól Világosig történt visszavonulása alkalmával több helyütt az egyesült austriai orosz seregek ellen vívott csatákban részt vett;

2. Kiss Ferencz, csik-mádéfalvai erdélyi születés, 24 éves, cath., nőtelen, hadnagy, mert a fölkelő seregben előléptetést fogadott el egész az alezredesséig, azzal az austriai határokat 3-szor átlépte, továbbá Schwechatnál az austriai seregek ellen s a Simunich altábornagy által vezényelt hadtest ellen 3-szor küzdött, — ezután mint a 3. magyar utász- zászlóalj parancsnoka a tizza füredi hidő és Poroszló megerősítésében részt vett; továbbá a Dembinszky által vezényelt 9. hadtesthez beosztatván, annak minden, Vogel altábornagy hadteste elleni hadjáratában jelen volt, végre a Magyarországra betört cs. orosz seregek ellen Kapivárnál sánczokat hányatott, s a bekövetkezett visszavonulásnál Szegedig az üldözés megakadályozása végett a közlekedés megrontására használtatta magát;

3. Kompolty Ágoston, malusinaí, lipótmegyei születés, 37 éves, cath., nőtelen, hadnagy, mert a fölkelő seregben őrnagyságig előléptetést fogadott el, Windschachtnál, Madrisch-Iglónál és Branyicskónál a Csorich altábornagy által vezényelt aust. hadtest ellen, továbbá Kápolnánál és Hatvannál az aust. seregek ellen küzdött, később a Pestet fedező aust. sereg ellen tett demonstratioiban a fölkelő seregnek részt vett, s végre az utolsó időben a 7. fölkelő hadtesttel a Győrtől Világosig történt visszavonulás minden ütközeteiben jelen volt;

4. Mayer Henrik, baronovi, tarnowi kerületből, galicziai születés, 28 éves, cath., nőtelen, főhadnagy, mert a fölkelő seregben őrnagyságig előléptetést fogadott el, annak első visszavonulása óta a Tiszán túl m. é. júl. 1-ig a 3. fölkelő hadtestnél a szállásszabályozás és kézi pénztár ügyét

ellátá, azóta mint zászlóalji parancsnok, Buda vára bevételénél, a két utolsó komáromi csatákban s a fölkelő seregnek visszavonulása alkalmával Világosig, Vác-, Miskolcz- és Geszthelynél a cs. orosz segélycsapatokkal vívott ütközetekben részt vett;

5. Podorzky Péter, menczikovi, tarnowi kerületből, galicziai születés, 29 éves, cath., nőtelen, főhadnagy, mert a fölkelő seregben őrnagyságig előléptetést fogadott el, Bicske-, Isaszegh- és Nagy-Sarlónál az aust. csapatok ellen küzdött, azóta mint dandárparancsnok az 1-ső komáromi csatában, Budavára bevételénél, a peredi és második komáromi csatában s a fölkelőknek Világosig történt visszavonulása alkalmával Vác- és Miskolcznál a cs. orosz segédcsatokkal csatákban részt vett;

6. Pinks József, laczkolai, przemislei kerületből, galicziai születés, 24 éves, cath., nőtelen, hadnagy, mert mint főhadnagy és kapitány a fölkelő seregben Parendorf-, Bicske-, Isaszegh-, Vácznál és a két komáromi csatákban a cs. k. austriai csapatok, — s a Görgeiféle fölkelőseregnek Komáromtól Világosig történt visszavonulása alkalmával Vácznál és Miskolcznál a cs. orosz seregek ellen küzdött;

7. Tomanoczy Lajos, udvardi, komárommegyei születés, cath., nős, 2 gyermek atyja, főhadnagy, mert mint főhadnagy és kapitány a fölkelő seregben, a kápolnai csatában részt vett, később Hatvan-, N.Sarló-, Kövesd- s kétszer Pestnél a cs. seregekkel szemközt állt, Buda bevételénél jelen volt, s később a zsolczi és geszthelyi ütközetekben a cs. orosz seregek ellen részt vett;

8. Tovarniczky Izidor, kneini, zolkievi kerületi, galicziai születés, 22 éves, g. e. vallásu, nőtelen, hadnagy, mert mint főhadnagy és kapitány a fölkelő seregben Szolnok-, Tápio- Bicske-, Isaszegh-, N.-Sarlónál, Komáromnak felszabadításánál, továbbá Pestnél és a 2-ik komáromi csatában a cs. aust. és orosz csapatok ellen s a fölkelők vissza-

vonulása alkalmával Vácznál és Miskolcznál az utolsók ellen küzdött.

9. Wolfmann-Wolf Adolf orlati erdélyi születés, 43 éves, cath., nős, gyermektelen, főhadnagy, mert őrnagyi előmozdítást a főkélő seregben elfogadott, a főkélők első visszavonulása után a Tisza mögé s ismét előnyomulásuk alkalmával Szolnok-, Czegléd-, Kápolna-, Bicske-, Isaszeghnél, Komárom fölmentésénél, Buda bevételénél a cs. austriai seregek ellen s a főkélők visszavonulásakor Vácznál a cs. orosz seregek ellen küzdött ;

10. Calzada Alfonz, bécsi születés, 28 éves, cath., nőtelen, főhadnagy, mert a főkélő seregben őrnagyi előmozdítást fogadott el, a schwechati ütközetben s mint a 2. utász-zászlóalj parancsnoka a győri sánczok építésében részt vett, Szolnok, Czegléd-, Tornaalja- és Kápolnánál a cs. seregek ellen küzdött, azóta a 4. utász-zászlóalj alakítását Budán vezeté, s a főkélők második elvonulása alkalmával egy hadi hidszerkezetet Paksra szállított ;

11. Pataky Mihály, giberti, abaujmegyei születés, 38 éves, cath., nőtelen, hadnagy, mert mint kapitány a főkélő seregben a 13. honv. z. aljban jan. 11-ig szolgált, s bárha később kilépett, mégis ismét a 94. zászlóalj alakításában részt vett, s abban egész a világosi fegyverletételig szolgált;

12. Hrabecy Miksa, csebeni, sárosmegyei születés, 39. éves, evang. hitvallásu, egy gyermek atyja, kapitány, mert mint kapitány és őrnagy a 26, és 28. honvédszászlóaljnál január végig szolgált, s april óta júliusig a lévai kórház főfelügyelőseget viselé;

13. Mausburger, másként Egerváry János, jászberényi születés, 42 éves, cath., nős, egy gyermek atyja, főhadnagy, mert a főkélő seregben az 5. honvédszászlóaljban fel az őrnagyi rangig 1848. octob. végig szolgált, aztán mint jelentékeny ujonczszállitmány parancsnoka azt Komáromba vezeté, februártól egész május végeig kórház- és szállítóházi parancsnokságot viselt Debreczenben, s később egész

az utolsó időig a hadügyministeriumban mint iroda-igazgató működött;

14. Koch Ferdinand, m. o. szepesm., bélai szül., 33 év., hadnagy, mivel kapitányságai előléptetését a fölkelők seregében elfogadá, hadtestében m. é. februárig szolgált, s ennekutána mint biztossági őrpáncsnok a 7. hadtest főhadiszállásán egész a világosvári capitulatioig, ezen rangjához mért tisztet teljesíté;

15. Stankóczy Endre, unghvári, hasonnevű megyei, m. o. szül., 44 éves, cath., nőtlen, hadnagy, mivel mint főhadnagy a 20-ik és kapitány a 43-ik honvédszászlóalj fölállításában részt vett, és m. é. januártól fogva egész a világosvári capitulatioig az 1-ső magyar hadtestnél szállásmesteri tisztet viselt;

16. Dobruczky Victor, galicziai, zolkiev kerületi, potkameni szül., 24 éves, cath., nőtlen, főhadnagy, mivel mint kapitány a 42. honvédszászlóaljban, bár m. é. juniussig szolgálat nélkül, a pereti csatában részt vett;

17. Augustich Ferencz, másként Erdőfy, a bánsági határezredi, petriniai szül., 28 éves, cath., nőtlen, hadnagy, mivel a fölkelők seregében, egész az őrnagyi rangig Magyarország éjszaki megyéiben szolgálatokat teljesített, Aradvára körülzárolásában, hol megsebesítettett és szolgálatra tehetlenné lön, részt vett;

18. Heimbergi Várady Ede, prágai szül., 26 éves, cath., nőtlen, hadnagy, mivel csapattestében kapitányságig előléptetve, Komárom fölszabadításánál és Budavára ostrománál, hol megsebesítettett és szolgálattelhetlenné lön, részt vett;

19. Weber Ernő, m. o. krassó m. ujmolsi szül., 37 éves, cath., nős, hadnagy, mivel a fölkelőknél mint főhadnagy, egész m. é. ápril hóig szolgálatot viselt, és csak szenvedett sérülése következtében hátráltatott a további szolgálatban:

a f. é. január 21. tartott haditörvényszék által, és pedig az első tizenhat vádlott fölségsértés büne miatt, a cs. k. hadseregnél viselt tiszti rangjok s bárhol létező összes

vagyonuknak a forradalom által okozott kártétek kárpótlásai elvesztése mellett, ugymint Albrich, Kiss, Kompolty, Mayer, Podorzky, Pinks, Tomanóczy, Tovarniczky és Wolf puskapor és golyó általi halálra, — Calzada és Pataky tizenöt évrei — Hrabeczy, Mausburger, Koch, Stankóczy tizenkétévi, Dobruczky tizévi várfogságra, — Augustich, Várady és Weber pedig fegyveres felkelésbeni résztvétel miatt, tisztii rangok elvesztése mellett, a két első ötévi, az utóbbi háromévi várfogságra ítéltetett.

B. Haynau t. sz. n. és hadseregfőparancsnok ur ő excája által ezen ítéletek törvény útján megerősítettén, kegyelem útján azonban a halálbüntetés tizenhatévi várfogságra vasban, továbbá Calzada és Podorzky ítélete tizenkétévi, Mausburgeré nyolczévi, Koch és Stankóczyé tizévi, Várady és Augustiché kétévi várfogságra szelidítettet, végre a Hrabeczy és Weberre kimondott várfogság, tekintve a fenforgó enyhítő körülményeket, végkép elengedettet, minnek folytán ezen ítéletek közzététettek s végrehajtásuk elintéztetett.

Aradon, feb. 5-én 1850.

A cs. k. rendkívüli haditörvényszék.

1. Philipovszky Tamás, morvai, lizenczi születés, 41 éves, cath., nős, két gyermek atyja, az illir- bántási 18-ik határezredben hadnagy;

2. Hengel Béni, m. o. bajai sz., 31 éves, cath., nőtlen, a 2-ik székely határezred hadnagya;

3. Molnár Károly, erdélyi opatzoiszl., 21 éves, evang., nőtlen, ugyanazon ezredbeli hadnagy;

4. Kiss Antal, erdélyi kolosvári szül., 35 éves, cath., nős, két gyermek atyja, főhadnagy az első székely gyalog határezrednél ;

5. Rediger Alajos, horvátországi zágrábi szül., 29 éves, cath., nőtlen, ugyanazon ezredbeli hadnagy;

6. Nagy Sándor, erdélyi kézdi-vásárhelyi szül., 46 éves, reform., özvegy, 2-ik székely gyalog határezred kapitány;

7. Baritz István, erdélyi ófalui szül., 39 éves, cath., nőtlen, első székely határezredesi hadnagy ;

8. Csik- szent-simoni Endesch József, erdélyi csik- szent-simoni szül., 39 éves, cath., nőtlen, főhadnagy ugyanazon ezredben ;

9. Móricz Sándor, erdélyi kedvesi szül. , 29 éves , ref., nőtlen, második székely gyalog határezredesi hadnagy ;

10. Nagy-Pestényi Alsó Sándor, erdélyi fudai szül., 36 éves, reform., nős, két gyermek atyja; ugyanazon ezredbeli főhadnagy ;

11. Háromszéki Antos János, erdélyi, szepsiszéki szül., 30 éves, reform. , nőtlen, hadnagy ugyanazon ezredben — továbbá

12. Gaál Ignác, gyergyói, erdélyi szül., 29 éves, cath., nőtlen, első székely határ gyalog ezredbeli hadnagy, törvényesen megállapított tényállás mellett bevállván azt, hogy a Magyarországon kitört lázadáshoz csatlakoztak és különösen

Philipovszky, mint fölkelő hadseregbeli őrnagy, Szolnok, Tápió-Bicske, Isaszeg s a váci csatákban, az első komáromi ütközetnél Aulich fölkelő vezér főhadiszállásán, mint az összes tüzérkar főparancsnoka, a két utóbbi komáromi csatákban és a fölkelő sereg visszavonulásánál Aradig részt vett, és ezen várban egészen ennek főadásaig tüzérkari parancsnok tisztét viselte ;

Hengel, mint kapitány az erdélyországi körösi fölkelő seregnél, m. é. június haváig az ottani fölkelők által elfoglalt tartományi hadjárat vezényletét vezette, s az utóbbi időben az orosz segélyhadak által visszanyomott zászlóalj tartalmát képezte, s a zsibói capitulatióig a felkelők sorai-
ban állt;

Molnár, zászlóaljában mint őrnagy az osztrák határoknak a fölkelők általi háromszoros átlépésében s az ezután következett schwechati csatában részt vett, ennekutána az első magyar hídász-zászlóaljba beosztva, Schlick t. sz. n. ur

ellen Ipolyság-, Selmech- és Branyicskónál történt ütközésekben, továbbá a kápolnai, hatvani csatákban, a Pestet fedező osztrák hadtest elleni két demonstrációban, a 7-ik hadtest főhadiszállásán, részint a hidászatnál, részint katonai irodánál, nem kevésbé a ministeriumnál és a hadtestparancsnokság főhadiszállásán — alkalmaztatott, végre a második komáromi csatánál az 57-dik honvédszászlóalj parancsnokságát vette át, és azt egész a világosi capitulatioig viselte;

Kiss, mint főhadnagy és kapitány Aradvárának a felkelők általi körülzárolásában részt vett, ennekutána az utóbbiak által elfoglalt katonai kerületben, mint osztályparancsnok a benső szolgálatot végezte, ezután a Bem hadtestében 700 főnyi népfölkelés parancsnokságát vezényelte, s a zsigóói fegyverlerakásig a fölkelők sorában megmaradt;

Rediger, kapitányi előmozdítását a fölkelő seregben elfogadta, Arad és Temesvár ostromában részt vett, s egész Aradvár feladásaig az ottani őrségben szolgálatot tett;

Nagy, Bem fölkelő főnök alatt Erdélyben egy ujoncszállitmányt vezetett Udvarhelyre, s a 81. honvédszászlóaljban a zsigóói fegyverletételig szolgált;

Baritz, ezredi kerületének m. é. január havában történt elfoglalása után Marospatakon az ugynevezett visszafoglalt hegyi pénzek beszédésével volt megbízatva, mint kapitány megmaradt légyen, azután Sz. Miklóson egy századot állított fel s gyakorlott be, Csik-Tapolczán egy másiknak vezényletét elvállalta, azzal m. é. július végeig a belsőszolgálatot végezte, végre egész a zsigóói fegyverletételig a népfölkelés egy osztályát vezénylette;

Endesch, ezredi kerületének a fölkelők általi elfoglalása után a 81-dik honvédszászlóalj vezényletét átvette, s azt egész a zsigóói fegyverletételig kormányozta;

Móritz, ezredi kerületének a fölkelő vezér Gaál Sándor

általi elfoglalása után pénztári tiszti állomását elvállalá, a Moldvába vezető kőkörti passus megerősítése iránt adott parancsot elfogadá, s ezen megbízás kivitelével egész m. é. junius végeig elfoglalva volt;

Alsó, mint kapitány a 2-ik honvédszászlóaljban a Ritzkó fölkelő ezredes által vezényelt hadtestnek a cs. k. seregek előli visszavonulásában részt vett. Vay forradalmi biztoshoz Somlyóba futárkép ment, a fölkelőknek ujoncai előnyomulásában Csucsóig részt vett, ott rövid ideig az állomási parancsnokságot vivé, őrnagyi előmozdittatása után a balázsfalvi térparancsnokságot átvette, s a szibói fegyverletétig a fölkelők soraiban megmaradt;

Antos, minden rangfokozatban egész az őrnagyságig az austriai határ háromszori átlépésénél, a schwechati ütközetben, mint Mészáros, Klapka és Nagy-Sándor nyargancza a kassai, baromasti ütközetben, az első komáromi csatában, Buda ostromrában és bevételében részt vett, — végre

Gaál, kapitánynya előléptettetvén, ezredkerületének jan. havában Gaál Sándor forradalmi vezér általi elfoglaltatása után, ennél mint segédtiszt s később mint szállítóházi parancsnok m. é. ápril végeig szolgálatot tett;

a jan 22-én tartott haditörvényszéken

Philippovszky, Hengel, Molnár, Kiss, Rödiger, Nagy, Baritz, Endesch, Mórítz és Alsó felségsértési bűn miatt, a cs. k. hadseregben viselt tiszti rang elvesztése mellett, a forradalom által okozott kár kipótlásául összes vagyonuk elvesztése mellett, a legelől említett 4 vádlott puskapor és golyó általi halálra;

Rödiger, Nagy, Baritz és Endesch 15 évi; Alsó és Mórítz 12 évi: — végre Antos és Gaál fegyveres fölkelésbeni részvét bűne miatt a cs. k. seregben viselt tiszti rangjuk elvesztése mellett az első 6 — az utolsó 5 évi várfogságra ítéltettek.

B. Haynau t. sz. nagy ő excja ezen ítéletet törvényesen megerősíté, kegyelem útján pedig a halálra ítélt 3 vád-

lott Philippovszky, Molnár, és Kissnek ítéletét 16 évi; Hengelét 12 évi várfogságra vason; továbbá Rödiger, Nagy, Endeschét 12 évi, Bariczét 9 évi, Móriczét 8 évi, s Gaálét 2 évi várfogságra vas nélkül szelidíté, Alsó és Antos büntetési idejét megerősíté; miután ezen ítéletek kihirdetése és végrehajtása elrendeltetett.

Arad, febr. 5-én 1850.

Cs. k. rendkívüli haditörvényszéktől.

Báró Bémer László, bakói szabolcsmegyei születés, nagyváradí cath. püspök, törvényesen bevallván, hogy a magyar forradalmi kormánynak a forradalom szellemében adott parancsait nem csak készségesen teljesíté, hanem azoknak kihirdetését is eszközlé, a törvénytelen országgyűlésnek néhány üléseiben m. é. martiusban Debreczenben részt vett, és Kossuth izgatóhoz egy, a m. é. april 14-ki felségseértő conventi határozatot elismerő, ennek szellemében szerkesztett hódolati feliratot intézett; továbbá az említett conventi határozat kihirdetését és magyarázását templomokban és magánkörökben, a keresztes egyházi menetek rendezését az orosz interventio miatt, s az elhírvült forradalmi cultusminister Horváth legvégső ellenállást célzó imádságának felolvasását megyéje papságának a leghatályosb módon sikeresen meghagyta; — f. hó 4-én tartott hadi törvényszék által felségseértés bűnében elmarasztaltatván, az 5. hadi törvényczikk s 1849. julius 2-ki proclamatio értelmében, egyházi javadalmaihozi jogának elvesztése s magán vagyonának a forradalom-okozta károk megtérítésérei elkoboztatása mellett, kötél általi halálra ítéltetett.

B. Haynau t. sz. n. ur ő excja ez ítéletet törvény utján megerősíté, kegyelem utján pedig a hadi törvényszékileg ítélt halálos büntetést huszévi várfogságra vason szelidíté, minek folytán ez ítélet mai nap közzététetett s végrehajtása elrendeltetett.

Pest, mart. 5. 1850.

Cs. k. haditörvényszék.

Hauk Lajos, bécsi alsó-austriai születés, 51 éves, cath., nős, gyermektelen, 13 évi hadi szolgálat után, a cs. kir. hadseregből rang nélkül kilépett hadnagy, az 1848-iki márcziusi események után „Constitution“ czímű radikál lapnak szerkesztője, végre a magyar fölkelő seregben alezredes, törvényesen megállapított tényállás mellett bevallván, hogy az 1848-ki october hónapban Bécsben kitört lázadás alkalmával a' népséget fanatikus hirlapi cikkekkel a legvégsőbb ellenállásra buzdítá, az ezen lázadásban leginkább résztvett corps d'elite-t felállítá, s önállólag vezényle, annak élén és különösen oct. 25-kén 1848-ban a zsófiahidon, ugyanazon nap estve a csillagtorlasznál a Jägerzeile-n, következő nap a Jägerzeile-n volt utczai csatában a cs. kir. seregek ellen küzdött, az ágyuk visszavonulását a belvárosba fedezte, s a várkaput makacsul védette, a megadásra ajánlkozott nemzetőrségi parancsnok Messenhausernak lemondását sürgeté, azt leköszönésre fenyegetéssel kényszeríté, a legnagyobb ellenállást a csász. kir. csapatok ellen eszközlé, továbbá Béczből sikerült menekülése s Pestre érkezte után Kossuth felszólítására Bem forradalmi vezér igazolására egy, ő felségének a császárnak szentelt személyét, a legfelsőbb dynastiát, a' tábornokokat, s a császári királyi hadsereget gyalázó s felségsértő előadásokat tartalmazó pamphletet : „A Habsburgház utósó órája.“ czim alatt szerkesztett, 's a Kossuththal volt értekezései által Bemnek a magyar fölkelő seregbeni alkalmazását eszközlé, s az utolsóban őrnagyi állást fogadott el, továbbá az összes katonai álláspontokat a Kolozsvártól Magyarországra vezető közlekedési uton szemle alá vette, ez alkalommal egy nemzetőri századot, melly feloszlóban volt, ellenállásig fanatizálta, s ezen szemle felett Kossuthnak katonai tudósítást tett, továbbá Bem oldalán Erdélyben segédtiszti szolgálatokat tett, később szászvárosi városparancsnokságot fogadott el, a Bánátbai megérkezte után Újpécsett egy kórházat alakított, a freidorfi tábor élélme-

zését vivé, s ezért alezredessé s versetzi katonai parancsnokká neveztetett ki, ezen állomáson egy egész zászlóalj alakulását rendezé, a Bem-féle hadtest élclmezéséről gondoskodott, a bánáti bányavárosok katonai elfoglalását eszközlé, a salétromkutatót a szebeni lőpormalom számára tevényezé, és a Kossuthjegyek elfogadását törvényes üldözésseli fenyegetéssel kényszerítőleg eszközölte, s hogy végtére Erdélybeni tartózkodása alatt egy a törvényes kormánynak hódoló király-birótól tetemes összeg pénztcakart ki, és egy erdélyi jóérzelmű főrendtől elvett ingóságok elidegenítésében részt vón — a m. hó 31-én tartott haditörvénytörvényes ítélete szerint fölségsértés bűnében a legterhelőbb körülmények között bűnösnek ismertetett, és vagyonának a forradalom által okozott károk megtérítésérei elkobzása mellett, kötél általi halálra ítéltetett.

Ezen t. sz. n. b. Haynau ő excellentiája által megerősített ítélet közzététetett és végrehajtatott.

A cs. k. rendkívüli haditörvénytörvényes, Aradon.

Kegyelem istene! adj a szép magyar hazának új életet!

Lássuk néhány szóval a menekültek történetét:

A magyar menekültek aug. 22-ke után török földre érkezve, fegyvereiket a törökök kezébe letették s magukat a török szultán ótalmába ajánlták.

Ugy látszik, hogy Kossuth, korábban előre látva már a következményeket, eleve biztosította a maga s hozzátartozói barátságos fogadtatásukat a törököknél, mert többnyire mind francia utlevelekkel ellátva érkeztek Widdinbe.

A kormányzó Sina basa s ezredes Ismael bay oda utasítá őket, hogy a városon kívül a szabadban

táborozzanak. Kossuth s tábornokai a városban elszállásoltattak.

A táborba szállott menekültek elejénte, kivált élelemben és ruhaneműekben nagy szükségét szenvedtek, mert itt annyi vendég elfogadására nem voltak elkészülve.

Kossuthnak legközelebbi kísérlőinek pedig kijelentett, miszerint mindaddig Widdinben kellend tartózkodniok, míg a szultán ő fenségétől Konstantinápolyból határozott utasítás nem érkezendik.

Azalatt az austriai internuncius diplomaticai nyilatkozatában az austriai alattvalóknak, az orosz czár pedig a szultánhoz intézett Radzivil hg. mint rendkívüli követ által küldött saját kéziratában, valamint gróf Nesselrode orosz külügyminister fenyegető emlékiratában az orosz-lengyel alattvalók kiadatását követelte, s midőn a porta kikerülő választ adott, az orosz és austriai követ egy ultimatumot adtak be, mellyben kétszer huszonnégy óra alatt egyenes választ kívánának, ellenkező esetben a diplomaticai egybeköttetés kettészakasztásával fenyegetőzvn.

A nagyvezér tüstént összehivatta a diván tagjait; a tanácskozás hosszas és heves volt, de a többség, köztük maga a nagyvezér, Seriásker, a Sech-ül Izlam a kinemadás mellett lévén, az angol és francia követekkel eleve egyetértve, még a határidő előtt oda nyilatkoznak, miszerint a portának a menekülteket ki nem adni fontos okai vannak, mellyeknek kifejtése végett a két császári udvarhoz rendkívüli követek fognak

küldetni. Mire az orosz és austriai követek megszakaszták diplomaticai egybeköttetésüket.

Fuad Effendi mindjárt ezután Varsóba küldött, Mussurus pedig a bécsi udvarhoz.

Egyszersmind sept. 18. Seriasker tiszti segédje küldetett el a magyar menekültekhez azon kijelentéssel, hogy a porta ministeriuma Austria és Oroszország irányában leginkább azáltal remél a bajból kivergődhetni, ha hogy az Izlamra áttérnek, különben megeshetnék, hogy a porta nem leend elég erős kiutasításukat megtagadni; de azt tette hozzá, hogy azért legkevesebb sincsenek megkötve s magukkal egészen szabadon rendelkezhetnek.

Ezen ajánlat különböző hatást idézett elő a menekülteknél. 238 egyén, köztök 216 magyar, (ezek közt 8 nő), 7 lengyel, 15 olasz, 3 tábornok (Bem, Kmety és Stein), 1 ezredes, 2 alezredes, 8 őrnagy, 27 kapitány, 25 főtiszt, 16 őrmester, 23 káplár, és 133 közlegény csakugyan áttértek. Ellenben s különösen magában Kossuthban a porta ezen ohajtása valóságos indignatiót idézett elő, úgy hogy Palmerston lordhoz intézett panaszos levelében határozottan kijelenté, miszerint, gyermekeinek vagyont s dus örökséget nem hagy ugyan, de becsületes nevet igen; s inkább kész ő maga magát hóhérbárd alá kiszolgáltatni, mintsem multját beszennyezze vagy nemzete bizalmát megcsalja.

Kossuth egyszersmind elpanaszla azon hatalmas angol miniszternek, hogy az emigratio tagjai mind élelem- mind ruhaneműben nagy fogyatkozást szenved

vednek, mihez járult még azon gyászos körülmény miszerint a sok gyümölcsevés miatt bekapott a táborba a hideglelés, s tetemes számú ember lett áldozata.

Azonban sept. 15-én e bajon segítve lön, mert Ismael bay tábornagy Omer basától küldetves Konstantinápolyból utasítások is megérkezvén, tüstént ruhaneművel elláttattak, élelmezésre nézve pedig a török seregekkel egyenlő lábra állítottak.

Azalatt a diplomaticai értekezések egyre folytak. Angol- és Franciaország határozottan pártolák a porta válaszát, sőt ez ügyben minden tekintetben segélyére lenni ígérkezének.

Erre az orosz és austriai udvarok lehangolák követeléseiket, s csak annyit kívánának, hogy a menekültek Törökország belsejében őriztessenek.

Az austriai kormány egyszersmind Hauslab tábornokot a végett küldé el Widdinbe, hogy ott a menekülteket amnestia ígéretével hazahívja.

Voltak ezek közt, kik az emigratio célját nem láthatván, csakhamar hajlandók lőnek hazájok földére visszatérni. Hauslab tábornok missiója azt eredményezé, hogy nem sokára 2000-nél több menekülttel tért vissza az értök küldött néhány gőzös az ország határaiba, kik azonban a Widdinben maradtak által elmentők alkalmával a legéktelenebb és legvadabb macskazenével tiszteltettek meg, millyent a constitutionalis élet legvirágzóbb korszaka is alig hallott.

A porta nem sokára kijelenté, miszerint jövő

tartózkodási helyül Sumlát tűzte ki; s Kossuth ez alkalommal az egybehívott menekültekhez, elláthatlan sokaságu néptömeg jelenlétében e következő beszédet tartá Widdin város piacának egyik erkélyéről, melyben a magas porta határozatát következő szavakkal tudatá az emigrációval :

„Szerencsésnek érzem magamat, uraim, a jó és dicső szultánnak üdvözetét és áldását önöknek meghozhatnom. (Éljen.) Tegnap érkezett meg a nagylelkü uralkodónak küldöttje a következő örvendetes izennel :

„A szultán el van határozva, Oroszország és Austria követeléseinek kiadatásunk kérdésében (pisszegés) sehogysem engedni, sőt hitére esküdött, hogy atyai ótalmát semmi irányban tőlünk meg nem vonja, még akkor sem, ha ez nagy birodalmának végromlását következtetné. (Éljen. Éljen.)“

„Uraim! hogy Widdint elhagyjuk, az bizonyos. A háboru, melyet mindnyájan olly hön kívánunk, mely szegény hazánkat a rabszolga bilincsek alól fölmentendi s mely ekkorig kérdés alatt állt, most már bizonyosságot nyert. Csak az idő nincs még meghatározva, melyben az kitörend s miről Fuad Effendi (Oroszországba küldött török követ) nem sokára bizonyosságot hozand, mert ebből áll pétervárimissiója. Testvéreim! napunk még nem szállt alá, még ragyog számunkra napsugár; még szerepünk nincs eljátszva.“

„A magyar emigratio magas és mindig emelkedő pontot foglaland el Europa földén, ezt megtartani, bár nehéz de annál dicsőbb feladatunk.“

„De ne féljeteek édes testvéreim, hogy ezuttal ismét elhagyatva és magunkra maradunk! Nem, bizonyosan nem! A hatalmas Török-, Angol-, Franciaország, Schweitz azon erős karok, melyek bennünket a legerélyesebben támogatandnak.“

„Még kevéssel ezelőtt a hangulat az angol parlamentben néhányainknak a mahomedvallásra áttérése s az itt általán

uralkodó térítési szellem miatt nem épen látszott ügyünk részén állani, mi bizonyos widdíni személyekre kellemetlen hatással lehet. De egy levél tőlem a nemes Palmerston lordhoz és egy derék angolnak — Thomsonnak — fáradhatlan törekvése, ki ezen missiót magára vállalá, oda vivék a dolgot, hogy most az angol ujságok mind, a tory- úgy mint whigpártbeliek, egyformán mint egy férfiú emelék szavukat s üdvüinkre mindent mozgásba hoznak. S azért uraim a legtisztább lelkiismerettel mondhatom önöknek, hogy Angol- és Franciaország egyhangulag ügyünk részére határozák magokat, s egyszersmind kinyilatkoztaták, miszerint szeretett hazánk szabadságát és függetlenségét a török portával szent szövetségben Oroszország és Austria ellen hatalmas karral kivivandják.“

„E fontos események következtében a magas porta elhatározá, a magyar emigratiót Widdinből Sumlára áthelyezni. Valljon ott maradunk-e vagy nem, azt azon hírek határozandják meg, mellyeket nekünk Fuad Effendi Pétervárról hozand. Nézetem szerint Sumla, ha nem is a legjobb, bizonyosan a legczélszerűbb tartózkodási helye a magyar emigratiónak; mert szerencsésen folytatott háború esetében Oroszország és Austria ellen könnyű leend onnan Rusztschukra átköltözni, ott a Dunán átkelni, és ekként hazánkat, hol százezer baráti szív s ugyannyi erős kar várakozik ránk, ismét elérnünk, hogy ott nyomorult maradványait azon vérszomjas uralkodó háznak, melly az iszonyuan feldühödött Istenség igazságos átkát hordja magán bélyegül, azon gyalázatos tettekért, mellyeket vakságában egy szégyen védtelen népen elkövet, a földszinéről eltöröljük.“

„Ha azonban tartózkodásunk Sumlában nem volna eléggé biztos, mit alig hihetek; akkor a Dardanellákban tizennégy angol hajót találандunk, mellyek kormányuk által a magyar emigratio fölvételére oda paráncsolva vannak s e napokban már meg is érkeztek. Ott mi az európai háború kitöréseig szíves fogadtatást nyerünk, melly a nemes Britanniába visz,

azon országba, melynek, hogy Palmerston lordnak szavaival éljek, rendjei és keresztjei ugyan nincsenek, hogy Oroszország és Austria példája szerint egy népgyilkosnak, mint például Haynaunak, mellét feldiszipse, van azonban a bámulat- és tiszteletnek legtisztább érzete azon maradványai iránt egy vitéz nemzetnek, mely a zsarnokságnak öt századokon épített sziklafészkét az ingadozásig megrázkódtatni bír.“ (Hosszan tartó lárma, vegyülve a törökök iszonyu riadásaival, kik folytonosan kiálták: bin jascha Kossuth! bin jascha Dembinszky! — Ezer esztendeig éljen Kossuth! Ezer esztendeig éljen Dembinszky!)

E megszakasztás után ismét folytatá Kossuth!

„Csak még néhány szót uraim! hogy minden rendetlenségek és lehető kellemetlenségek megelőztessenek, a magas porta az összes emigransokból egy hadtestet kíván alakítani, melynek főnöke én lennék. (Éljen, éljen, éljen.) Ha önök akarata uraim, úgy az enyém is. De én egyetértést és rendet kívánok, mely nélkül hadtestünk fen nem állhat, mert csak akkor lehet egy test hasznos, ha minden tagjai összevágólag működnek. Hadtestünknek egy katonai intézetet kell képeznie, melynek tökélyesítése az én feladatom leend. Katonai tudományos gyakorlatok és előadások iránt is hasonlólag gondoskodni fogok.“

„Hogy az orosz részről rajtunk semmi erőszak ne követtessék el, az átköltözés szárazon történendik. Hogy hadtestemnek az utiköltségre nézve könnyebbséget szerezhessék, ennél fogva a magas porta 24,000 piasztért kézbesített beiram-ajándokul az összes emigransok számára, melyeket önök közt, uraim, tüstént kiosztok.“

E beszéd leirhatlan nagy hatást idézett elő, mit csak a pénz egyenetlen kiosztásából származott zavargás törölt el némileg; azonban Kossuth újabb bekítő szavai csakhamar helyreállíták a békét.

Másnap kezdődék a kivonulás Sumla felé. Oct.

30. ment el oda az első csapat, melly lengyelekből állott, és 400 főt számlált. Murat pasa (azelőtt Bem) vezérelte; hozzá csatlakozott Mészáros és gróf Vay. 31-én 102 olasz gr. Monti vezérlete alatt indult el. November 1-jén megindult a renegátok egész csapata, kivevén Bemet és Baloghot, Stein, most Fehrad pasa vezérlete alatt s 165 főből állott. Ezen csapatot bezárta Kmety (most Kiamil pasa) kíséretével együtt. Nov. 3-án végre elmentek a magyarok 320-an néhány idegennel együtt. Kossuthnak fehér toll volt kalapján, jobb oldala mellett lovagolt Balogh, bal oldalán Egressy Gábor. Ezen csapatban volt gr. Batthyány Kázmér, a két Perczel s egy lengyel Przyjamski. Ezeket gyalog és szekéren valami 40 nő követte; gr. Batthyánné saját kocsijában ült. Házman volt ministeri tanácsos kis kétkerekű taligán roppant nagy lóval végzé a sort s a sok ezer bámulónak nem kis mulatságára szolgált.

Sumla Bulgariában a Balkánnak egy völgyében fekszik, tiz mérföldnyire a Dunától, negyvenre Konstantinápolytól.

Az emigratio megérkezvén, keresztény részének az ugynevezett Barlanghegy jelettetett ki. A renegátok Ibrahim kastélyában tartózkodnak.

Vége az orosz kormányval az alkudozások bevégeztettek azon feltételek közt, hogy az orosz és austriai kormány által kijelölendő austriai és orosz alattvalók néhányai Kis-Ásiába belebeztessenek s

ott őriztessenek; a többiek ellenben a török birodalomból eltávolíttassanak.

Még egy ideig a kifejezések felett folyván a viták, végre a szelidebb kifejezések s a főnebbi pontok mellett lön a megállapodás.

Oroszország erre a belebbezendők lajstromát benyújtván, a diplomatiái ügyközést a portával tüstént megkezdette; az austriai követ azonban a belebbezendők lajstromán dolgozva, azt még be nem zárta, más részről a belebbezés idejét először 15, aztán 10, végre 5 évre kívánván megszabni, miután a porta ezt elfogadni vonakodék, udvarának még mindig várja utasítását a diplomatiái összeköttetések megkezdésére.

Achmet effendi legujabban a porta által mint biztos Sumlába küldetett, hogy ott az Oroszországgali alkudozások feltételeit teljesítse.

Ennek föllépésétől a sumlaiak minden tekintetben enyhületet várnak; ő nyájas szelidségű, beszédes ember, s pénzzel is el van látva; ezzel s jó tanácsal bizonyosan szolgálанд.

Sumlában a kedélyek egy idő óta fel vannak zavará, többen megmérgeztetési és gyilkolási merényletekkel ijesztetnek vagy ijesztik magukat.

Legelőbb Kossuth meggyilkoltatása iránti merénnytől félték. Beszélék, hogy elszöktetésének elősegelésére biztos emberek voltak kiküldve s szökése alatt utjában egy horvát banda által agyon kelle gyilkoltatnia.

Később Bem megmérgeztetése iránti kísérletről

szóltak a hirlapok; melly kísérlet azonban a merénylőnek torkára forrt. Egy orvos a pasának kávéjába mérget tön, mit a szolga észrevevén, az orvosnak magának kellett a kávé meginnia, mellynek hatására csakhamar meghalt.

Nem rég egy Pollack nevű orvos emigrans menekült az austriai consul lakára, állitván, miszerint a magyarok jönnek őt meggyilkolni; a consul ótal-mába fogadá.

Nem sokára csakugyan jöttek a magyarok fegyveresen, tajtékzó dühhel, a nevezetes egyén kiadatását követelve, mi midőn megtagadtatott, az ajtókat kezdék verni, s erőszakos betöréssel fenyegetöztek.

Erre az udvaron levő bosnyák őrségből valamely-lyiknek a puskája elsülvén, a magyarok azt hívék, hogy reájuk történt lövés; fegyvereikhez nyultak, s mármár nagy vérengzéseknek készült színhelye, midőn annak meggátlására a consul személyesen megjelent, s méltóságos föllépésével a háborgó kedélyeket lecsillapította, mi azonban nem szolgált akadályul arra nézve, hogy még az nap lengyelek és magyarok által esti mulatsággal meg ne tiszteltessék, mellyet macskazenének szoktak hívni.

Az emigratio előkelő tagjai ez eseményt mélyen fájlalván, másnap a consulhoz mentek, kijelenték személye iránti tiszteletüket s a történt kicsapongás feletti mély szégyenletüket, igérvén hogy a maguk közül kiválasztott törvényszék, megsértetése folytán, szigoru elégtételt adand, mit azonban a consul a török hatóságoktól vár, mellyek már is működnek.

E tény az emigratio sorsát csak súlyosbithatja.

Sumla, febr. 15-ről köv. tudósítást közlenek a lapok : „Ahmed effendi 5-kén érkezett meg, s azonnal a menekültek legnagyobb része által üdvözlötetett, estve pedig ugyanezek nagyszerű lámpamenettel tisztelék meg, mellynél ugyanazon zöld-fehér-vörös papirgolyók szolgáltak, mik nyolcz nap előtt Kossuthné megérkezésekor.

Mialatt Ahmed effendi a Kiutahia-ha belebbezendőkre nézve az előintézkedéseket megtevé, Kossuth maga köré gyűjté menekült társait. A török biztosnak nagy munkába került őt az elutazásra szép szerével rábirni. Két óránál tovább tartott első párbeszéde vele. Következő napokban azonban a Kiutahia-ha utazás gondolatával inkább megbarátkozván, a magyarokhoz beszédet intézett, felszólította őket, nyilatkozzék kiki szabadon, akar-e vele utazni, vagy visszamaradni. Ezenkívül aláírási ívek is köröztettek az ázsiai utazásra. — Végre tegnap megjött a hír Várnából, hogy az elszállításra rendelt török gőzösök oda megérkeztek. Ámbár e hír nem jött váratlanul, mégis sok zavart és megdöbbenést idézett elő a menekültek között, — sokan nehezen tudának a belebbeztetéssel megbarátkozni. Ma 10 órára volt az elindulás határozva, azonban 1 óráig huzódott a dolog. Lassan, zaj nélkül haladt a menet az utczákon; Kossuth, miután előbb még hátramaradt honfiai megkéré, hogy egykor majd csontjait összeszedve, hazai földbe temessék, kocsija szögletébe vonult be, — s megnyitá a menetet. Battyány lóháton ment, komolyan és büszkén, neje egy zárt kocsiban. A többiek vegyest követték őket kocsikon és lóháton, utánuk egész sora a pogyászkocsioknak. Ahmed effendi, kinek Kossuth. végrendeletét kézbesíté, a menet mellé a városig kíséretet rendelt.

Sumlából következők mentek el ma : Kossuth nejevel, Thász, Biró, Vagner, Frater, Kinizsy, Timáry, Kalopsa, Grehenek, Házmán, Berzenczey, Veigel, Koszta, Szeré-

nyi, Török, László, Lorody, Kapner, Ács, dr. Patzek, Czech tolmács s 3 inas, Batthyány Kázmér nejével, Mihálovics 3 inas- és 3 lovással, Mészáros segédjével, Katona és Czecz, Perczel Móricz, Halász titoknokával és Bercskey segédtisztjével ; Perczel Miklós 1 inassal, Gyurman nejével és inasával, Szöllősy inasával, Asboth két inassal, Mazinszky, Szepinszky, Przyemsky, Visocky segédtisztjével, Lissakovszky és Kossak, Chojecky és Briganti.

Az utolsó magyar függetlenségi harc nagyszerű dramája ekkép lön befejezve, az olly sokáig hősileg küzdő seregek ekkép semmisültek meg.

A milly véletlenül, a milly villámgyorsan kezdődék, agordiusi göpnek vége is akkép oldatott meg.

A mű által, mit alkotának, a megyei autonomia s municipalitások chinai fala, jövőre lehetlenek lőnek, de a befejezési catastropha chimaerális fáradalmuk végczélját, a függetlenség elérését, is lehetleníté.

Pedig épen e pont vala az, mi művöket, mi kimondott elveiket, mellyekért zászlót ragadtak, romba dönté, megtöré a 172,000 harczoló szuronyt a belviszály által ; mellyet előidéze.

Sem a tárgy sem a személyek felett, kik az utóbbi körülményt következményeivel okozák, ítéletet hozni nem akarok. Mert az idő nem rostálta még meg az

eseményt, mert a körülmények nem olyanok: nincs joga a historiának azt tenni.

S megvallom, ezt gyöngé erőm ismerete sem engedte volna. Én csak egy pár adatkával akartam azoknak szolgálni, kik, miről ha a viszonyok megtisztázódnak, megtehessék azt.

De itélni még a politikának sincs joga. A mit most hozhatna, csak political nézet volna. Tanuljon, vonjon következményt basisaul a jövőendő épületnek, de csak akkor ítéljen, ha a megtisztult ész a párt-szinezetet félretette.

Végül, hogy bírálóim kedveért viszont enszemélyemre térjek, ismétlem, hogy pártszinezetet, a political elvek bírálgatását művemben kerültem. Mit előadtam, tiszta meztelen tény s mint olyan tekintendő s bírálendő.

... Béke velünk s a szenvedett hazával!

**This book should be returned to
the Library on or before the last date
stamped below.**

**A fine is incurred by retaining it
beyond the specified time.**

Please return promptly.

